

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**МУЎАММАД АЛ-ХОРАЗМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ АХБОРОТ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ
КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

“ЭЛЕКТРОН ҲУКУМАТ”

МОДУЛИ БЎЙИЧА

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

Тошкент – 2021

Модулнинг ўқув-услугий мажмуаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 7 декабрдаги 648-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Тузувчи: Мухаммад ал-Хоразмий номидаги ТАТУ, “Телекоммуникацияда бошқарув тизимларнинг аппарат ва дастурий таъиноти” кафедраси катта ўқитувчиси О.Н.Джураев.

Такризчилар: Беларусь-Ўзбекистон кўшма тармоқлараро амалий техник квалификациялар институти ижрочи директор в.в.б., DSc Я.Исмадияров, Мухаммад ал-Хоразмий номидаги ТАТУ, “Ахборот технологиялари” кафедраси мудири, проф. Х.Зайнидинов.

Ўқув -услугий мажмуа Мухаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университети Кенгашининг қарори билан нашрга тавсия қилинган (2020 йил 29 октябрдаги 3(705)-сонли баённома)

МУНДАРИЖА

I. Ишчи дастур	5
II. Модулни ўқитишда фойдаланиладиган интерфаол методлар	10
III. Назарий материаллар.....	17
IV. Амалий машғулот материаллари.....	45
V. Кейслар банки.....	75
VI. Глоссарий	81
VII. Адабиётлар рўйхати.....	85

І БЎЛІМ

ИШЧИ ДАСТУР

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда тасдиқланган “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сон, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон ва 2020 йил 29 октябрдаги “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли Фармонлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарорларида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг мутахассислик фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар такомиллаштирилиши мумкин.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Электрон ҳукумат “ модулининг мақсади: электрон ҳукумат бўйича олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини ошириш.

Модулнинг вазифалари: олий таълим муассасалари педагог кадрларида электрон ҳукумат ҳақида назарий ва амалий билимларни, кўникма ва малакаларни шакллантиришдан иборат.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Электрон ҳукумат“ модулининг модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- электрон ҳукумат тушунчасини;
- электрон ҳукумат жорий этишнинг жаҳон тажрибасини;
- Ўзбекистон Республикаси “Электрон ҳукумат” тизими ривожланиш босқичлари, архитектураси ва бошқарув схемасини **билиши** керак.
- электрон ҳукуматда ўзаро муносабат турлари асосидаги ахборот тизимлари

комплексларидан фойдаланиш;

- ягона интерактив давлат хизматлари порталида ишлаш *кўникмаларига* эга бўлиши лозим.
- электрон ҳукумат лойиҳаларини яратиш ва “Электрон ҳукумат” тизими ишлаш самарадорлигини ошириш *компетенцияларига* эга бўлиши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Электрон ҳукумат“ модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Модулни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;
- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усулларини қўллаш назарда тутилади.

Модулни ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Электрон ҳукумат” модули мазмуни ўқув режадаги “Таълимий SMM”, “Булутли ҳисоблаш, катта маълумотлар ва виртуал реаллик тизимларидан фойдаланиш”, “Кибергавҳфсизлик” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг таълим жараёнида булутли ҳисоблаш, катта маълумотлар ва виртуал реаллик тизимларидан фойдаланиш бўйича касбий педагогик тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулни олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар электрон ҳукуматни жорий этишни ўрганиш, амалда қўллаш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоги

№	Модуль мавзулари	Аудитория уқув юкламаси			
		Жами	жумладан		
			Назарий	Амай машғулот	Қўчма машғулоти
1.	Электрон ҳукумат тушунчаси, мақсад ва вазифалари. “Электрон ҳукумат” тизимини ривожлантиришнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари.	2	2		
2.	Электрон ҳукуматни амалга оширишнинг муваффақият ва хавф омиллари. Электрон ҳукуматнинг моделлари.	2	2		
3	Электрон ҳукумат тизимини жорий этиш: тарихи, босқичлари ва тажрибаси.	2	2		
4	Ўзбекистон Республикаси ягона интерактив давлат хизматлари порталлари билан ишлаш.	2		4	
5	Электрон ҳукумат интерактив хизмат тизимларидан фойдаланиш.	2		4	
	Жами:	14	6	8	

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-маъруза. Электрон ҳукумат тушунчаси, мақсад ва вазифалари. “Электрон ҳукумат” тизимини ривожлантиришнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари (2 соат).

Электрон ҳукумат тушунчаси, вазифа ва принциплари. Электрон ҳукумат тизимини ривожлантиришнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари.

2-маъруза. Электрон ҳукуматни амалга оширишнинг муваффақият ва хавф омиллари. Электрон ҳукуматнинг моделлари (2 соат).

Электрон ҳукуматни амалга оширишнинг муваффақияти. Электрон ҳукуматни амалга оширишнинг хавф омиллари.

3-маъруза. Электрон ҳукумат тизимини жорий этиш: тарихи, босқичлари ва тажрибаси (2 соат).

Электрон ҳукумат тарихидан. Электрон ҳукуматни жорий этиш босқичлари. Электрон ҳукумат жорий этишнинг Жанубий Корея тажрибаси.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот. Ўзбекистон Республикаси ягона интерактив давлат хизматлари порталлари билан ишлаш (4 соат).

1-амалий машғулот. Электрон ҳуқумат интерактив хизмат тизимларидан фойдаланиш (4 соат).

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);
- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);
- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

II БЎЛИМ

МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА
ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН
ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ
МЕТОДЛАРИ

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

«Блум кубиги» методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод тингловчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билимларни ўзлаштирилишини енгиллаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод тингловчилар учун “Очиқ” саволлар тузиш ва уларга жавоб топиш машқи вазифасини белгилайди.

Методни амалга ошириш тартиби:

1. Ушбу методни қўллаш учун, оддий куб керак бўлади. Кубнинг ҳар бир томонида кўйидаги сўзлар ёзилади:
  - **Санаб беринг, таъриф беринг (оддий савол)**
  - **Нима учун (сабаб-оқибатни аниқлаштирувчи савол)**
  - **Тушинтириб беринг (муаммони ҳар томонлама қараш саволи)**
  - **Таклиф беринг (амалиёт билан боғлиқ савол)**
  - **Мисол келтиринг (ижодкорликни ривожлантирувчи савол)**
  - **Фикр беринг (таҳлил қилиш ва баҳолаш саволи)**
2. Ўқитувчи мавзуни белгилаб беради.
3. Ўқитувчи кубикни столга ташлайди. Қайси сўз чиқса, унга тегишли саволни беради.

“KWLH” методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод тингловчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билимларни тизимлаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод тингловчилар учун мавзу бўйича кўйидаги жадвалда берилган саволларга жавоб топиш машқи вазифасини белгилайди.

Изоҳ. KWLH:

Know – нималарни биламан?

Want – нимани билишни хоҳлайман?

How - қандай билиб олсам бўлади?

Learn - нимани ўрганиб олдим?.

“KWL” методи	
1. Нималарни биламан: -	2. Нималарни билишни хоҳлайман, нималарни билишим керак: -
3. Қандай қилиб билиб ва топиб оламан: -	4. Нималарни билиб олдим: -

“W1H” методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод тингловчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билимларни тизимлаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод тингловчилар учун мавзу бўйича қўйидаги жадвалда берилган олти саволларга жавоб топиш машқи вазифасини белгилайди.

What?	Нима? (таърифи, мазмуни, нима учун ишлатилади)	
Where?	Қаерда (жойлашган, қаердан олиш мукин)?	
What kind?	Қандай? (параметрлари, турлари мавжуд)	
When?	Қачон? (ишлатилади)	
Why?	Нима учун? (ишлатилади)	
How?	Қандай қилиб? (яратилади, сақланади, тўлдирилади, таҳрирлаш мумкин)	

“SWOT-таҳлил” методи.

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўлларини топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• хавфлар

“БЕЕР” методи

Методнинг мақсади: Бу метод мураккаб, кўптармоқли, мумкин қадар, муаммоли характеридаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айти пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектларда муҳокама этилади. Масалан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантикий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўқувчиларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади. “Бееp” методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жуфтликлардаги иш шаклида, амалий ва семинар машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлил қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Методни амалга ошириш тартиби:

тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари туширилган тарқатма материалларни тарқатади;

ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади;

навбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, тренер томонидан таҳлиллар умумлаштирилади, зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва мавзу яқунланади.

Муаммоли савол					
1-усул		2-усул		3-усул	
афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги
Хулоса:					

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stady» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетиде амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин.

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

“Ассесмент” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларнинг билим даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим олувчиларнинг билиш фаолияти турли йўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташҳис қилинади ва баҳоланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

“Ассесмент”лардан маъруза машғулотларида талабаларнинг ёки катнашчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, семинар, амалий машғулотларда эса мавзу ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, шунингдек, ўз-ўзини баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, ассесментга қўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

Ҳар бир катакдаги тўғри жавоб 5 балл ёки 1-5 балгача баҳоланиши

мумкин.

Тест

Муаммоли вазият

**Тушунча таҳлили
(симптом)**

Амалий вазифа

“Инсерт” методи

Методни амалга ошириш тартиби:

- ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган матнни тарқатма ёки тақдимот кўринишида тайёрлайди;
- янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн таълим олувчиларга тарқатилади ёки тақдимот кўринишида намойиш этилади;
- таълим олувчилар индивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифодалайдилар. Матн билан ишлашда талабалар ёки қатнашчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгилар	Матн
“V” – таниш маълумот.	
“?” – мазкур маълумотни тушунмадим, изоҳ керак.	
“+” бу маълумот мен учун янгилик.	
“– ” бу фикр ёки мазкур маълумотга қаршиман?	

Белгиланган вақт якунлангач, таълим олувчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб, изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёритилади. Саволларга жавоб берилади ва машғулот якунланади.

III БЎЛИМ

НАЗАРИЙ
МАТЕРИАЛЛАР

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-майруза. Электрон ҳукумат тушунчаси, мақсад ва вазифалари. “Электрон ҳукумат” тизимини ривожлантиришнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари (2 соат).

Режа:

1.1. Электрон ҳукумат тушунчаси, вазифа ва принциплари.

1.2. Электрон ҳукумат тизимини ривожлантиришнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари.

Таянч иборалар: *Электрон ҳукумат, E-Government, давлат органларининг шаффофлиги, давлат органлари фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлиги; электрон давлат хизматларидан ариза берувчиларнинг тенг равишда фойдаланиши; «ягона дарча» принципи бўйича электрон давлат хизматлари кўрсатиши; давлат органларининг ҳужжатларини бирхиллаштириши; электрон ҳукуматнинг ягона идентификаторларидан фойдаланиши; электрон давлат хизматлари кўрсатиши тартибини мунтазам такомиллаштириб бориши; ахборот хавфсизлигини таъминлаш.*

1.1. Электрон ҳукумат тушунчаси, вазифа ва принциплари

Электрон ҳукумат давлат органларининг жисмоний ва юридик шахсларга ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш йўли билан давлат хизматлари кўрсатишга доир фаолиятини, шунингдек идоралараро электрон ҳамкорлик қилишни таъминлашга қаратилган ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирлар ва техник воситалар тизимидир.

Электрон ҳукуматнинг бир қанча таърифлари мавжуд. Кенг маънода, электрон ҳукуматнинг вазифалари ва хизматлар кўрсатиши ҳамда фаолиятини ривожлантириш учун АКТни қўллаш сифатида белгиланиши мумкин.

Ўзига хос равишда, электрон ҳукуматни “давлат органлари кўрсатаётган хизматларнинг шаффофлиги, самарадорлиги ва сифатини ошириш мақсадида рақамли технологиялардан фойдаланиш тизими” деб тушуниш мумкин. Шунингдек, электрон ҳукумат АКТни қўллаган ҳолда давлат органларининг янада самарали фаолият кўрсатиши ҳамда фуқаролар ва тадбиркорлик субъектларига сифатли хизматлар кўрсатишидир.

Электрон ҳукумат атамаларини қуйидаги тўртта асосий қисмлари орқали умумлаштирилади ҳамда қуйидагича тавсифланади¹.

1. АКТ дан фойдаланиш (компютер тармоқлари, интернет, факс ва телефон).

2. Ҳукумат фаолиятини қўллаб-қувватлаш (ахборот билан таъминлаш, хизматлар, маҳсулотлар, маъмурий бошқарув).

3. Фуқаролар билан ҳукумат муносабатларини ривожлантириш (янги алоқа каналларини яратиш, сиёсий ёки маъмурий жараёнларига фуқароларни тарғибот ва ташвиқотлар орқали жалб қилиш)

¹ e-Government Applications, by Nag Yeon Lee and Kwangsok Oh, printed in Scand-Media Corp., Ltd., Republic of Korea, in 2011, page-17

4. Белгиланган стратегияларга мос равишда иштирокчиларни жараёнларда қатнашиш қийматини белгилаш.

Жадвал 1.1

Электрон ҳукумат таърифлари

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти	Электрон ҳукумат – фуқароларга давлат органлари томонидан ахборот ва хизматларни етказиб бериш учун Интернетдан фойдаланиш.
Жаҳон банки	Электрон ҳукумат давлат органлари ахборот технологияларидан фойдаланиб фуқаролар, тадбиркорлик субъектлари ва бошқа давлат органлари ўртасидаги ўзаро муносабатларни яхшилашни назарда тутди. Ушбу технологиялар турли мақсадларга хизмат қилиши мумкин: фуқароларга давлат хизматларини яхшироқ етказиб бериш, бизнес ва ишлаб чиқариш билан ўзаро мулоқотни такомиллаштириш, керакли маълумотларни олиш орқали фуқаро ҳуқуқ ва имкониятларини кенгайтириш, ёки янада самарали давлат бошқарувини амалга ошириш.
Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти	Электрон ҳукумат термини ҳукумат томонидан АКТдан фойдаланиб, бир қатор амалий функцияларини тўлақонли бажариши назарда тутди. Хусусан, Интернет ва тегишли технологиялар томонидан таклиф этилган тармоқ салоҳияти тузилмалари ва ҳукуматнинг ишлаш жараёнини трансформацияси тушунилади.

Электрон ҳукуматнинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- давлат органлари фаолиятининг самарадорлигини, тезкорлигини, шаффофлигини таъминлаш, уларнинг масъулиятини ва ижро интизомини кучайтириш, аҳоли ва тадбиркорлик субъектлари билан ахборот алмашишни таъминлашнинг қўшимча механизмларини яратиш;
- ариза берувчилар учун мамлакатнинг бутун ҳудудида давлат органлари билан ўзаро муносабатларни электрон ҳукумат доирасида амалга ошириш бўйича имкониятлар яратиш;
- ўз зиммасига юклатилган вазифалар доирасида давлат органларининг маълумотлар базаларини, Ягона интерактив давлат хизматлари порталини ва Электрон давлат хизматларининг ягона реестрини шакллантириш;
- аҳоли ва тадбиркорлик субъектлари билан ўзаро муносабатларни амалга оширишда электрон ҳужжат айланиши, давлат органларининг ўзаро ҳамкорлиги ва уларнинг маълумотлар базалари ўртасида ахборот алмашинуви механизмларини шакллантириш ҳисобига давлат бошқаруви тизимида «ягона дарча» принципини жорий этиш;
- тадбиркорлик субъектларини электрон ҳужжат айланишидан фойдаланишга, шу жумладан статистика ҳисоботини тақдим этиш, божхона расмийлаштируви, лицензиялар, рухсатномалар, сертификатлар бериш жараёнларида, шунингдек давлат органларидан ахборот олиш жараёнларида электрон ҳужжат айланишидан фойдаланишга ўтказиш;
- тадбиркорлик субъектларининг электрон тижорат, Интернет жаҳон ахборот тармоғи орқали маҳсулотни сотиш ва харидларни амалга ошириш тизимларидан

фойдаланишини, шунингдек коммунал хизматларни ҳисобга олишнинг, назорат қилишнинг ва улар учун ҳақ тўлашнинг автоматлаштирилган тизимларини жорий этишни кенгайтириш;

- нақд бўлмаган электрон тўловлар, давлат харидларини амалга ошириш, масофадан фойдаланиш тизимларини ва банк-молия соҳасидаги фаолиятнинг бошқа электрон шакллари ривожлантириш.

Электрон ҳукуматнинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

- давлат органлари фаолиятининг очиклиги ва шаффофлиги;
- электрон давлат хизматларидан ариза берувчиларнинг тенг равишда фойдаланиши;

- «ягона дарча» принципи бўйича электрон давлат хизматлари кўрсатиш;

- давлат органларининг ҳужжатларини бирхиллаштириш;

- электрон ҳукуматнинг ягона идентификаторларидан фойдаланиш;

- электрон давлат хизматлари кўрсатиш тартибини мунтазам такомиллаштириб бориш;

- ахборот хавфсизлигини таъминлаш.

Электрон ҳукумат имкониятларини амалга ошириш мақсадида кўпгина давлатлар ўзларининг электрон ҳукуматни ривожлантириш сиёсий режаларига киритишмоқда. Дастлабки эътибор АКТдан фойдаланиш орқали давлат ишлари самарадорлигини оширишга қаратилди. Шу билан бирга, электрон ҳукумат хизматларига давлат томонидан чекланган инвестициялар таъсири натижасида, 2000 йилнинг ўрталарида фуқарога йўналтирилган ёндашув томон натижалар ўзгарди. Ушбу ёндашув натижасида ҳукумат хизматларини етказиб бериш жараёнида фуқароларнинг давлат хизматларига турли эҳтиёжларининг мослигини таъминлаш биринчи ўринга қўйилганлиги орқали сезиларли ўзгаришларга сабабчи бўлди. Бугунги кунда электрон ҳукумат нафақат давлат сектори вазифалари ва жараёнларини ривожлантириш, қўллаб-қувватлаш учун бир муҳим восита, балки ҳукуматни ўзгартиришга ва хизмат ишлаб чиқиш ҳамда етказиб бериш учун янги ёндашувларни яратишда асосий ҳисобланади.

Умуман олганда, онлайн хизматларнинг кўпайиши, ушбу хизматлардан янада кенгроқ фойдаланиш, ўз навбатида электрон ҳукумат тизимининг таъсири катта эканлигидан далолат беради. Шундай қилиб, электрон ҳукумат, ҳукумат шаффофлиги ва ички самарадорликка таъсир этиб барқарор ишлаб чиқаришни ривожлантириш учун электрон фуқаролар ва электрон бизнес иштирокчиларининг муҳим оммаси мавжуд бўлишлигини талаб қилади. Электрон ҳукумат хизматлари фойдаланувчиларининг муҳим оммасининг кўпайиши, анаънавий хизмат кўрсатиш усулидан воз кечиб, электрон ҳукумат хизмати кўрсатиш усулига ўтиб кетишлари талаб этилади. ва бу жараён осонлик билан амалга ошмайди.

Электрон ҳукумат тизимини жорий этиш, ишлатишда қачонки кўпчилик аҳолининг талаблари ва улар томонидан қўллаб-қувватланиши имкониятлари бўлсагина тизим мувафақиятга эришади. Аҳоли талабларининг бир қисми аҳолининг ушбу тизим ҳақидаги билимларининг етарли бўлганлиги, унинг имкониятлари ҳамда давлат хизматларини тезда ва яхши хизмат кўрсатиш орқали амалга оширилади. Фуқаро ва тадбиркорлар электрон-ҳукумати хизматларидан фойдаланишда қизиқишлари ёки мотивациялари, актуал, осон олиш мумкин бўлган рақамли контент хизматларини тақдим этишлари лозим.

Булардан ташқари давлат жамоага электрон кўринишдаги хизматларга бўлган ишончни оширишида маълумотларни ҳимоялаш ва унинг конфиденциаллигини

таъминлашини назарда тутиши керак.

Электрон ҳукумат хизматларидан фойдаланиш талаблари ва қўллаб қувватлаш даражасини оширишда қуйидаги ишлар амалга оширилиши лозим:

- кўп каналли ягона ойна умумий хизматларни етказиб бериш инфратузилмасини, автоном равишда жамоага хизмат кўрсатиш маркази ва жойлари, жумладан телемарказлар, чақирувларни қайта ишлаш марказлари, веб ва мобил порталларини ишлаб чиқиш;

- АКТ иштирок этган операцияларни ва рақамли муҳитдаги барча ўзаро муносабатларга жамоа томонидан ишонч билдирадиган чораларни амалга ошириш;

- белгиланган талабларни қониқтирадиган, қулай контент ва хизматлар, шу жумладан “иловалар ишлашини тугатувчи” деб аталувчи дастурларни ишлаб чиқарувчиларни моддий ва маънавий рағбатлантириш;

- электрон хизматлар ва уларнинг имкониятларини кенгайтириш ҳамда такомиллаштиришга қаратилган дастурларни амалга ошириш.

1.2. “Электрон ҳукумат” тизимини ривожлантиришнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари

Ахборот-коммуникация технологиялари ижтимоий ва иқтисодий соҳаларни ривожлантиришнинг асосий омилларидан бири ҳисобланади. Айниқса, давлат бошқарувига ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий қилиш Ўзбекистоннинг истиқболдаги тараққиётини белгилашда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Мамлакатимизда миллий ахборот тизимини шакллантириш, иқтисодиёт ва жамият фаолиятининг барча соҳаларида замонавий ахборот технологиялари ҳамда телекоммуникация воситаларидан фойдаланиш қўламини кенгайтириш, электрон ҳукуматини шакллантириш борасида тизимли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Электрон ҳукуматни шакллантиришнинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш мақсадида “Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида”ги, “Телекоммуникациялар тўғрисида”ги, “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги, “Электрон рақамли имзо тўғрисида”ги, “Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида”ги, “Электрон тўловлар тўғрисида”ги, “Электрон тижорат тўғрисида”ги, “Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятининг очиқлиги тўғрисида”ги қонунлар қабул қилинди.

2013 йил 1 июлда жорий қилинган Ягона интерактив давлат хизматлари портали орқали қанчадан-қанча аҳолининг узоғини яқин, оғирини енгил қилувчи 267 дан ортиқ интерактив давлат хизматлари электрон шаклда кўрсатила бошланди. Ушбу хизматлар аҳамиятини ўтган давр мобайнида фойдаланувчилар томонидан порталга 564 минг мурожаат қилинганидан ҳам кўришимиз мумкин.

Таълим, банк-молия, божхона, солиқ ва суд-ҳуқуқ тизимларида замонавий ахборот-коммуникация технологияларининг жорий қилиниши бугунги кунда юқори самара бермоқда.

Электрон ҳукумат иштирокчиларининг муносабатларини тартибга солувчи қонунчилик, давлат хизматларини сифатли кўрсатилишига хизмат қилувчи марказлашган маълумот базаларини тўлиқ шакллантириш, давлат органларининг ўз ишида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини етарли даражада жорий қилиш, аҳоли ва тадбиркорларга давлат хизматларини кўрсатишда “ягона дарча” тамойилидан тўлиқ фойдаланишдаги муаммоларни бартараф этиш учун

“Электрон ҳукумат тўғрисида”ги Ўзбекистан Республикаси Қонуни қабул қилинди.

Мазкур Қонуннинг асосий мақсади давлат хизматларини кўрсатишда аҳоли ва тадбиркорлар манфаатларини кўзлаш, уларга кенг қулайликлар яратиш, уларнинг вақтларини тежаш, беҳуда оворагарчиликлар ва ортиқча сарф-харажатларни камайтириш, давлат органлари фаолияти самарадорлигини оширишдан иборат. Қонун электрон давлат хизматларини кўрсатишда, шу жумладан, идоралараро электрон ҳамкорлик доирасида давлат органларининг юридик ва жисмоний шахслар билан ўзаро муносабатларини тартибга солиди.

Қонун 5 та боб ва 34 та моддadan иборат. Қонунда унинг мақсади ва вазифалари, асосий тушунчалари, электрон ҳукуматнинг асосий принциплари, унинг ишини ташкиллаштириш, электрон давлат хизматларини кўрсатишга қўйиладиган талабларга оид нормалар белгиланган. Шунингдек, Қонунда электрон ҳукумат инфратузилмаси, бу соҳадаги давлат бошқаруви, давлат органларининг электрон ҳукумат доирасидаги ўзаро ҳамкорлигига оид муносабатлар тартибга солинган.

Электрон ҳукумат, давлат хизмати, идоралараро электрон ҳамкорлик қилиш, электрон давлат хизмати, электрон давлат хизматининг регламенти, электрон ҳукуматнинг ягона идентификаторлари каби тушунчалар қонунчиликка илк бор киритилмоқда ва уларга тегишли таъриф берилмоқда. Қонунда электрон ҳукумат тизимининг асосий принциплари мустахкамланган. Давлат органлари фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлиги, электрон давлат хизматларидан ариза берувчиларнинг тенг равишда фойдаланиши, “ягона дарча” принципи бўйича электрон давлат хизматларини кўрсатиш, ахборот хавфсизлигини таъминлаш каби принциплар шулар жумласидандир.

Қонунда электрон ҳукумат соҳасини давлат томонидан тартибга солиш нормалари белгиланган. Унга кўра, Вазирлар Маҳкамасига электрон ҳукумат соҳасидаги ягона давлат сиёсати амалга оширилишини таъминлаш, ушбу соҳадаги давлат дастурларини тасдиқлаш ва ижросини назорат қилиш вазифалари юкланган. Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги электрон ҳукумат соҳасидаги ваколатли орган сифатида электрон ҳукумат принципларига мувофиқ электрон ҳукумат соҳасидаги ягона давлат сиёсатини амалга оширади. Давлат органларининг электрон ҳукумат соҳасидаги фаолиятини мувофиқлаштиради. Давлат органлари эса электрон ҳукумат соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга оширишда иштирок этадилар, ахборот ресурслари ва тизимларини, шунингдек, электрон давлат хизматларини жорий қилиш, ривожлантириш ва интеграциялашувини таъминлайди.

Қонунга мувофиқ фойдаланувчилар давлат органлари фаолияти тўғрисида ахборот олишлари ёки уларга интерактив давлат хизматлари кўрсатилиши мумкин. Қонунда ушбу электрон давлат хизматлари турларига талаблар, улардан фойдаланиш учун сўровлар юбориш тартиби, фойдаланувчиларнинг ҳуқуқлари белгилаб берилган.

Қонунда белгиланганидек, ахборот давлат хизмати аҳолининг ахборотга бўлган эҳтиёжларини қаноатлантиришга қаратилган бўлиб, бунда давлат органлари ўз фаолиятлари тўғрисидаги маълумотларни кенг жамоатчиликка етказиб боради.

Интерактив давлат хизматининг жорий қилиниши эса, аҳоли ва давлат органлари ўртасидаги икки томонлама ҳамкорлик сифатининг ошишига хизмат қилади.

Шу билан бирга, Қонунда электрон давлат хизматларининг сифатини баҳолаш

тартиби ҳамда баҳолаш натижаларини ҳисобга олган ҳолда давлат органларининг электрон давлат хизматларининг сифатини ошириш чораларини кўриш учун мажбурлиги белгиланган. Бу эса давлат хизматларини кўрсатиш тартибини мунтазам такомиллаштириш принципига мос келади

Қонуннинг кўчга кириши орқали қуйидаги натижаларга эришилади:

Биринчидан, мамлакатимизда "Электрон ҳукумат" тизимини жорий этиш ва ривожлантиришнинг қонуний асослари яратилиб, ушбу тизимни шакллантириш, тўлақонли ишлашини таъминлаш ва тизимли ривожлантиришга замин яратилади;

Иккинчидан, мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясида белгилаб берилган демократик бозор ислохотларини янада чуқурлаштириш ортиқча рухсатнома ва рухсат бериш тартиб-қоидаларининг янги турлари киритилишини қонун билан тақиқлаш, тадбиркорлик фаолияти эркинлигини кафолатлаш каби вазифалар ижроси таъминланишига асос бўлади;

Учинчидан, давлат хокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятининг самарадорлиги, жумладан бошқарув ва маъмурий иш унумдорлиги ошиб, уларнинг жамият олдидаги ҳисобдорлиги, очиқлиги таъминланади. Пировардида халқнинг давлат органларига ишончи янада ортади.

Тўртинчидан, аҳоли ва тадбиркорлик субъектлари учун давлат хизматлари сифати ва улардан фойдаланиш қулайликлари ошади. Бинобарин, давлат органлари фаолиятига инновация ғоялари изчил жорий қилинади, бизнес соҳаси, хужжат айланиш механизмлари такомиллаштирилади, фуқароларга уйи ёки иш хонасидан туриб электрон шаклда мурожаат қилиш, маълумотнома ва бошқа хужжатларни олиш ёки тадбиркорлик фаолиятини ташкил қилиш имкониятини берадиган интерактив хизматлар кўрсатилишини таъминлайди.

"Электрон ҳукумат тўғрисида"ги Қонуннинг кучга кириши юқорида санаб ўтилган натижалар билан биргаликда мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш, ишбилармонлик муҳитини яхшилаш йўли билан чет эл инвесторларини жалб қилишга, халқ фаровонлигини, юрт равнақини янада оширишга, мамлакатимизда барққарор иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлашга хизмат қилади ҳамда худудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун муҳим аҳамият касб этади.

Назорат саволлари:

1. Электрон ҳукумат тушунчасини тушунтириб беринг.
2. Электрон ҳукуматнинг вазифаларини санаб беринг.
3. Электрон ҳукуматнинг қандай принциплари бор?
4. Электрон ҳукумат тизимини ривожлантиришнинг меъёрий-ҳуқуқий асосларига нималар киради?.
5. "Электрон ҳукумат тўғрисида"ги Қонуни ЎзР да қачон қабул қилинган?
6. "Электрон ҳукумат тўғрисида"ги Қонуннинг мақсад ва вазифалари ҳақида гапириб беринг?

Адабиётлар ва интернет сайтлар:

1. “Электрон ҳукумат” тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 2015 йил 9 декабрь. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2015 й., 49-сон, 611-модда. 3-15 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Миллий ахборот-коммуникация тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2013 йил 27 июндаги ПҚ-1989-сон Қарори.
3. <https://www.gazeta.uz/ru/2017/02/01/e-government/>

2-майруза. Электрон ҳукуматни амалга оширишнинг муваффақият ва хавф омиллари. Электрон ҳукуматнинг моделлари (2 соат)

Режа:

- 2.1. Электрон ҳукуматни амалга оширишнинг муваффақияти.
- 2.2. Электрон ҳукуматни амалга оширишнинг хавф омиллари.

Таянч иборалар: *Электрон ҳукуматнинг принциплари, G2C, G2B, G2G, G2E, G2N, Интеграциялашган миллий молия ахборот тизими, Маҳаллий электрон ҳукумат ахборот тизими, Таълим ахборот тизими, Ҳукумат электрон ҳужжат алмашинуви, Бизнес жараёнларни мақбуллаштириши.*

2.1. Электрон ҳукуматни амалга оширишнинг муваффақияти.

Электрон ҳукумат тизимининг мамлакатда муваффақиятли амалга оширилганлигини куйидаги 4 та мақсадларнинг бажарилганлиги асосида баҳо бериш мумкин:

- Онлайн ҳукумат хизмати,
- Қоғозсиз ҳукумат,
- Билимга асосланган ҳукумат,
- Шаффоф ҳукумат.

Ушбу тўртта мақсадларга эришиш учун электрон ҳукумат тизими ҳукуматнинг бир неча даражаларида ташкиллаштирилган бўлиши лозим.

Ҳукумат бошқарувининг ҳар бир даражасида бажариладиган 3 та асосий вазифалар мавжуд:

- (1) инновацион фуқаро хизматлари;
- (2) инновацион бизнес хизматлари;
- (3) инновацион ҳукумат ичидаги ишлари.

Электрон ҳукуматининг бир неча қирралари мавжуд ва фойдаланувчилар ва уларнинг ўзаро муносабатлари асосида куйидагича характерланади.

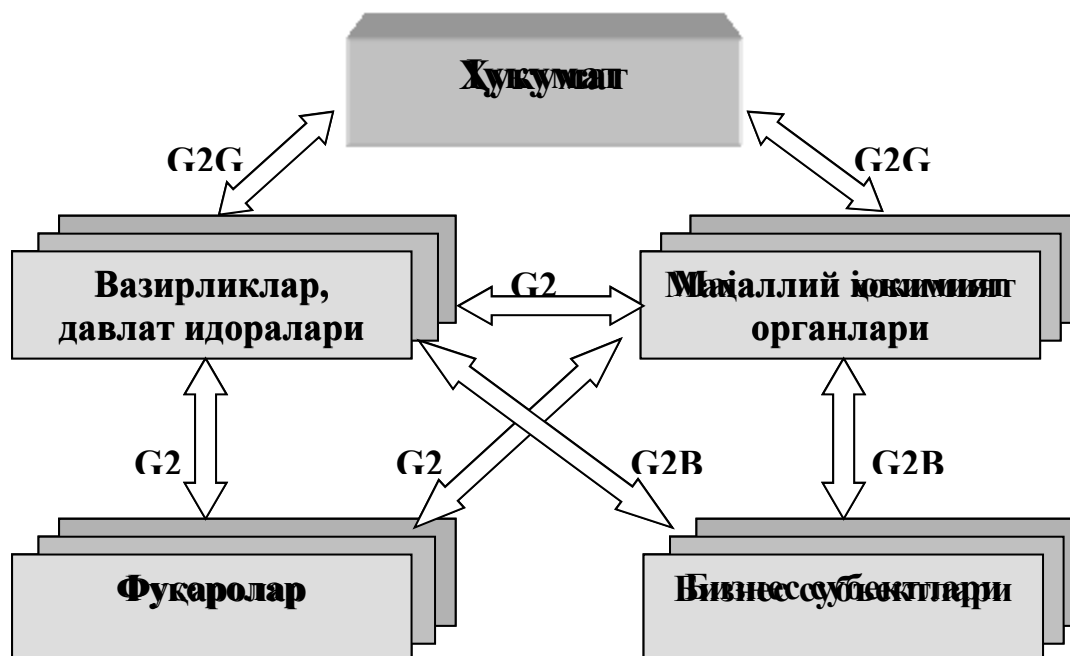
- Давлат→фуқароларга (G2C) фуқаролар турли маълумотлар, хизматлар ва бошқа имкониятлар билан таъминланадилар.
- Давлат→бизнесга (G2B) ҳукумат ва бизнес ўртасидаги муносабатлар ва

ўзаро бир қатор алоқаларни таъминлайди.

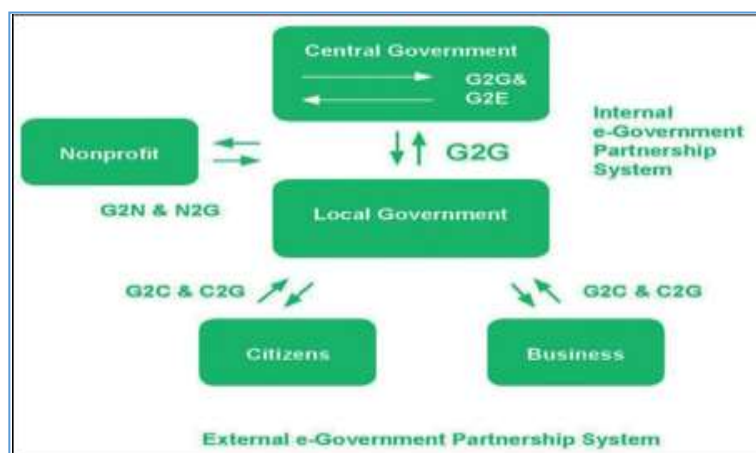
- Давлат → давлатга (G2G) давлат ичида ёки давлат идоралари ўртасидаги турли ахборотларни алмашиш ва ҳамкорликни қўллаб-қувватлашни таъминлаш.

- Давлат → ходимларга (G2E) ички жараёнларини содалаштириш ва фуқаролик хизмати, давлат ва унинг ходимлари ўртасидаги алоқа бошқарувини осонлаштириш орқали унумдорлигини оширади.

2.1-расм. Электрон ҳукумат.

Электрон ҳукуматда ҳамкорлик икки турда бўлиши мумкин: ички ва ташқи ҳамкорлик (2.2-расм). Ички ҳамкорлик давлат органлари идоралар ўртасидаги муносабатлар ҳисобланади. Ташқи ҳамкорлик давлат органлари билан фуқаролар, тадбиркорлик субъектлари ва нотижорат ташкилотлари ўртасидаги муносабатлар ҳисобланади².

2.2-расм. Электрон ҳукуматда ҳамкорлик

² e-Government Applications, by Nag Yeon Lee and Kwangsok Oh, printed in Scand-Media Corp., Ltd., Republic of Korea, in 2011, page-43-44

Government-to-Government (G2G) модели

“Электрон ҳукумат” тизими, хусусан, унинг G2G модели тўғрисида сўз юритганда, барча даражадаги давлат ҳокимияти органларининг бошқарув жараёнларини ахборотлаштириш, бу органларни аҳоли ва бизнес субъектлари билан ўзаро муносабат функцияларини қўллаб-қувватловчи компьютер тизимларини яратиш тушунилади. Агар идораларда ушбу жараёнлар автоматлаштирилмаган бўлса ёки электрон ҳужжат айланиши мавжуд бўлмаса, давлатнинг ички транзакциялари амалга оширилган ва қоғозсиз иш юритиш режими жорий этилган деб бўлмайди. Бу борада фақат алоҳида жорий қилинган амалиётлар, масалан, электрон почта орқали маълумот жўнатиб, қоғозга чоп этиб, мансабдор шахсга қўл қўйдириш жараёни электрон ҳукумат тизимидан йироқдир.

Ахборот технологияларини жорий этиш ва ахборот ресурсларини шакллантиришдан ташқари электрон ҳукумат норматив-ҳуқуқий база қабул қилишни ҳам талаб этади. Яъни, ҳужжат электрон кўринишининг қоғоздаги кўриниши билан ҳуқуқий жиҳатдан тенг кучга эга эканлиги ва у билан асосий бош ҳужжат кўринишида иш юритиш мумкинлигига асос бўла оладиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар зарур бўлади. Буларга “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги, “Электрон рақамли имзо тўғрисида”ги, “Электрон тижорат тўғрисида”ги, “Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида”ги ва “Электрон ҳукумат тўғрисида”ги қонунларни мисол қилиш мумкин.

Муносабат ва алоқаларнинг ушбу модул ёрдамида ҳал этиладиган асосий вазибаларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- давлат бошқарув органлари ва давлат муассасаларининг ахборот массивлари, банклари ва маълумот базаларини ягона тизимга интеграциялаш;
- барча давлат тузилмаларини электрон ҳужжат айланишига ўтказиш ва уни оптималлаштириш;
- давлат қарорларини ишлаб чиқишни, узатиш ва ижросини назорат қилишни оптималлаштириш;
- ҳукумат ресурсларидан фойдаланиш тезлигини ошириш мақсадида ягона давлат порталини яратиш;
- давлат хизматчилари ўртасида рақобат муҳитини кучайтириш ва уларнинг малакасини ошириш.

Government to Business (G2B) модели

Иқтисодиёт соҳасидаги давлат бошқарувининг амалдаги тизимини давлат ва бизнес тузилмаларининг умумий иши йўлида – тадбиркорлик субъектларидан ҳар бирининг, бинобарин, мамлакатнинг раванқ топиши учун уларнинг тадрижий ўзаро ҳамкорлигининг самарали механизмига айлантиришдан иборатдир.

Муносабатларнинг ушбу модулида қуйидагилар асосий субъект ҳисобланади: бюджет ва солиқларни тартибга солиш, давлат органлари ва тижорат тузилмаларининг ўзаро иқтисодий ҳамкорлиги, кредитлар, инвестициялар ва бошқа молиявий ресурсларни бошқариш, тижорат фаолиятини лицензиялаш ва бошқалар.

G2B модули қуйидагиларни таъминлаши лозим:

- бизнес тузилмалари олдида турган қоғозбозлик ва маъмурий тўсиқларни бартараф этиш;
- давлат бошқарувининг ортиқча бўғинларини қисқартириш, тартибга солиш ва ҳужжатлар айланишининг рақамли технологияларини кенг жорий этиш йўли билан бизнес жараёнларини ва транзакцияларни тезлаштириш, соддалаштириш ва арзонлаштириш;

- қонунлар ва бозор талабларидан келиб чиқиб, ресурсларни мақсадга йўналтириб, эркин бошқариш.

Ушбу модул вазифаларини ҳал этиш учун бизнес субъектларига қуйидаги хизматларни кўрсатишни назарда тутади:

- компанияларни давлат рўйхатидан ўтказиш ва қайта рўйхатдан ўтказиш;
- ваколатли ташкилотлардан лойиҳа ҳужжатларига рухсатномалар олиш ва улар билан келишиш (экология, қурилиш, табиий ресурслардан фойдаланиш);
- лицензиялар олиш ва улар муддатини узайтириш;
- юридик маслаҳатлар, қонун ҳужжатларига киритилган ўзгартиришлар тўғрисида ўз вақтида ва тўлиқ ахборот олиш;
- бюджетга (даромад, фойда, қўшилган қиймат, йўл, ер солиқлари ва бошқалар) ва бюджетдан ташқари фондларга мажбурий корпоратив тўловларни амалга ошириш;
- бухгалтерия, молия, солиқ ва статистика ҳисоботларини расмийлаштириш ва бошқалар.

G2B хизматлари турли ижтимоий гуруҳ вакилларига йўналтирилган бўлиб, бу хизматларнинг асосий мақсади давлат билан боғлиқ ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий жараёнларни оптимал бошқаришдан иборат.

Government to Citizens (G2C) модули

Давлат бошқарувининг ахборот-коммуникация тизимлари бугунги кунда кўплаб мамлакатлар аҳолиси кундалиқ ҳаётига тобора кенгроқ жорий этилмоқда. Давлат томонидан хизмат кўрсатишда бу хизмат қайси муассаса томонидан ва қандай кўринишда бўлишидан қатъи назар, энг асосийси фуқароларнинг идорама-идора сарсон бўлишларига барҳам беришдан иборат. Бу хизматларга қуйидагиларни назарда тутмоқ жоиз:

- солиқ декларацияларини тақдим этиш ва шахсий тўловлар: даромад солиғи, мол-мулк солиғи ва ҳ.к.ларни амалга ошириш;
- ижтимоий таъминот хизматларидан фойдаланиш, грантлар ва қарзлар олиш;
- шахсий ҳужжатлар – паспорт, ҳайдовчилик гувоҳномаси ва бошқа ҳужжатларни расмийлаштириш;
- фуқароларни доимий ёки вақтинча яшаш жойи бўйича рўйхатдан ўтказиш, манзил ўзгарганлиги тўғрисида билдиришнома бериш;
- шикоят ва аризаларни қабул қилиш, юридик масалаҳат бериш хизматлари;
- иш излаш ва мутахассисларнинг касб даражасини электрон тест синовидан ўтказиш бўйича меҳнат биржалари хизматлари;
- соғлиқни сақлаш тизими хизматлари (интерактив маслаҳатлар, қабулга ёзиш ва бошқалар);
- олий ўқув юртларига кириш тест синовлари, масофадан туриб ўқитиш усули билан давлат таълим муассасаларида малака ошириш ва бошқалар;
- даромадлар, дивидендлар тўғрисида ахборот ва маслаҳатлар олиш;
- кредитлар, имтиёзлар ва лицензияларни онлайн тизимида расмийлаштириш;
- турли бадаллар, коммунал хизматлар ҳақини тўлаш ва шуларга ўхшаш бошқа хизматлар.

Электрон ҳукуматнинг фуқаролар учун йўналтирилганлигини бир муҳим жиҳати ҳукумат сайтларида фуқароларнинг мурожаатлари ахборот ёки хизматлари фойдаланишини осон бўлиши учун ва нима қидирсангиз топиш учун қулайликлар яратилмоқда. Шу муносабат билан, фуқаролар кўп давлат органлари порталларига киришни осон ва муаммосиз мулоқот қилиш имконини таъминлаш мақсадида

ягона нуқта орқали кириш имкони яратилади. Ягонда ҳукумат портали ахборот ва хизматлар порталлари, идоралараро маълумотлар алмашинувини енгиллаштирувчи фойдали хизмат канали ҳисобланади. Бундан ташқари, ягона ҳукумат портали фуқаролар ва тадбиркорлик субъектлари ўртасидаги жуда муҳим алоқа воситасидир.

Фуқаролар билан ўзаро муносабати нуқтаи назаридан ва кўрсатилаётган хизматлар кўриниши жиҳатидан электрон ҳукумат тизими хизматларини кўрсатиш бўйича мантиқан икки қисмга ажратилиши мумкин: офис-олди ва офис-орқаси. Электрон ҳукумат тизими турли хизматларни кўрсатишнинг офис-олди кўринишида хизматларни етказиб бериш, ахборот ва хизматларини етказиб берувчиларни кўриши, давлат билан фуқаро ва бизнес ўзаро муносабатларини кўриш ва бошқаришни англатади. G2B ҳукумат ва бизнес ўртасида турли операцияларни ўз ичига олади, G2C эса, фуқароларга ахборот тарқатишни ва давлат хизматларини етказиб беришни ўз ичига олади. АКТ асосида фаоллаштирилган G2C хизматлар ҳукумат томонидан ахборот алмашиш тизими ва фуқаролар учун бир-ойна онлайн портали орқали ахборот ва бошқа хизматлардан фойдаланиш учун имконият яратувчи иловалар орқали етказиб беради. Бундай портал фуқаролар учун қуйидаги хизматларни тақдим этиши мумкин³:

- Турли рухсатномалар/лицензиялар ва сертификатлар бериш;
- Қонун/маъмурий огоҳлантиришлар ва тегишли қонунлар ҳақидаги маълумотлар билан таъминлаш;
- Тўлов хизматлари, солиқларни қайтариш ва ижтимоий коммунал тўловлар;
- Электрон маслаҳат, электрон муҳокама, электрон сайлов орқали давлат ишларида иштирок этиш имкониятларини бериш.

Фуқарога йўналтирилган портални ва жамоат маълумотларини алмашиш тизимини, жамоатни бошқариш, яшовчиларни ҳисобга олиш, кўчмас мулк ҳисоби, автомашиналарни рўйхатга олиш, солиқ ва суғурталар каби маълумотларни ўз ичига олган асосий маълумотлар базасини яратиш ва уларни бир-бирига боғлаш ишларини амалга ошириш.

Электрон G2B хизматлар корпоратив фуқаролик маъмурий ишлар, саноат ахборот таъминланиши ва турли солиқ ва давлат тўловлари учун харидлар, таклиф ва мукофотлар, тўлов хизматлар, электрон операция хизматларини ўз ичига олади. Бошқа хизматлардан фарқли, қуйидаги АКТ иловалар самарали электрон G2B хизматини етказиб бериш учун талаб этилади:

- Интеграциялашган электрон харидлар тизимида рўйхатга олиш, тендер, шартнома ва барча харидлари билан боғлиқ жараёнлар, ягона-ойна давлат харидлари тизими орқали амалга оширилади.

- Электрон божхона тизими - импорт ва экспорт жараёнларидаги божхона бошқарувини қоғозсиз амалга ошириш ҳамда божхона томонидан ноқонуний хизматларни кўрсатишга қарши восита деб белгилаб берадиган тизим.

- Электрон савдо тизими товарлар ва хизматлар савдосини қўллаб-қувватловчи онлайн тизим.

Офис-орти хизматлари. Асосан ҳукумат асосий жараёнларини, жамоатчилик учун кўринмаслиги ва бир давлатнинг ички жараёнларини ўз ичига олади.

---

³ e-Government Applications, by Nag Yeon Lee and Kwangsok Oh, printed in Scand-Media Corp., Ltd., Republic of Korea, in 2011, page-19-20

Давлатларда электрон ҳукуматни амалга ошириш бир неча офис-орти тизимлари ислохотлари билан ҳамоҳанг равишда олиб борилиши лозим. Электрон ҳукуматда бундай ислохотлар электрон ҳукумат тизими муваффақиятли бўлиши учун зарур омиллар ҳисобланади.

Электрон G2G ички хизматларни етказиб бериш жараёнларини соддалаштириш ва самарадорликни ошириш учун хизмат қилади. Мос равишда АКТдан фойдаланиш орқали давлат иш жараёнлари қуйидаги натижаларга эга бўлиши кутилади:

- Марказий ва маҳаллий давлат ташкилотлари ҳисобот тизимларининг боғланганлиги тизимнинг тўғри ва аниқ равишда сўровларни қабул қилишига олиб келади;

- Маълумотлар базасидаги маълумотларнинг аламашиши хизмат кўрсатувчи тизим самарадорлигини ошишига сабабчи бўлади;

- Давлат органлари орасидаги ғоя ва ресурсларни ўзаро ишлатиш;

- Онлайн ҳамкорлик тизими орқали қарор қабул қилишда ҳамкорлик қилиш⁴.

Давлат идораларида ҳужжат айланишини электронлаштириш ва ҳукуматнинг қоғозсиз амалиётлар томон ҳаракати G2Gнинг асосий ташаббуси ҳисобланади. Электрон ҳужжат алмашинувини киритиш маълумотларни тезроқ, кўпроқ, самарали, хавфсиз ва ишончли бошқаруви асосида амалларни бажаришга олиб келиши кутилмоқда. Қуйида Корея Республикасида G2G хизматларига мисол келтириш мумкин.

Интеграциялашган миллий молия ахборот тизими: Турли давлат идораларида реал вақтда бошқарилувчи молия соҳасига тегишли бўлган тизимлар бир-бирига ўзаро боғлаш орқали ташкил қилинган. Таъкидлаш жоизки аввал ушбу тизимлар алоҳида бўлган.

Маҳаллий электрон ҳукумат ахборот тизими: 21 та маъмурий ишларни стандартлаштириш ва ахборотлаштириш орқали 244 та маҳаллий ҳукумат бошқаруви тизимида хизматлар киритилган: истиқомат қилувчини рўйхатдан ўтказиш, кўчмас мулк, молия ва солиқ солиш мамлакат ва туманлар даражасида ташкил этилди.

Таълим ахборот тизими ва электрон ўрганиши: Мактаблар, таълим вилоят офислари ва уларнинг туман идоралари, Таълим вазирлиги ва инсон ресурсларини ривожлантириш муассасалари ўртасида умуммиллий ахборот тармоғи.

Ҳукумат электрон ҳужжат алмашинуви: электрон қайта ишлаш, барча давлат ҳужжатларини тайёрлаш, тасдиқлаш, сақлаш ва тарқатиш.

G2G тизимлар қуйидагиларни талаб қилади:

- иш жараёнларини электрон кўринишда бажарилишини ташкил этиш;

- Электрон ҳужжатларни қайта ишлаш;

- Билимларни бошқариш тизимлари;

- Бек-офисларнинг интеграцияси.

Электрон ҳукуматнинг муваффақият омиллари бешта асосий гуруҳларга бўлинади:

Келажакни кўриш қобилияти, стратегия ва аниқ мақсадлар

Электрон ҳукуматни муваффақиятли амалга оширилишида аниқ мақсад ва

---

⁴ e-Government Applications, by Nag Yeon Lee and Kwangsok Oh, printed in Scand-Media Corp., Ltd., Republic of Korea, in 2011, page-21

АКТ стратегиясига асосланиб режа тузилади. Электрон ҳукуматни яратишда амалга ошириш босқич кўникмаларини билиш керак бўлади.

Электрон ҳукумат стратегиясидаги муҳим ғоя бу “яхлит ҳокимият” ёндашувидир. Бу ёндашув фуқароларнинг ва тадбиркорларнинг эҳтиёжидан келиб чиқиб ташкил қилинади. Яхлит ҳокимият ёндашуви фуқаро ва тадбиркорлар билан ишлашда инфратузилмага ортиқча сарф қилинадиган кераксиз инвестицияларни олдини олади⁵.

Қисқача айтганда, муваффақиятли электрон ҳукумат қуйидагиларни талаб қилади:

- Етакчиларнинг келажакни аниқ кўриши;
- Фуқаролар томонидан кучли қўллаб-қувватлаш;
- Ресурсларга асосланган ҳолда тузилган яхши стратегия;

Қонун ва йўриқномалар

Ҳукумат лойиҳаларини яратишда қонунчилик ёки тартибга солувчи меъёри-хукукий асослар талаб қилинади, чунки бир қанча йил олдин яратилган қонунлар янги электрон хизматларни тадбиқ қилишда тўғри келмайди. Электрон ҳужжатлар ва транзакцияларни расмий тан олиш учун қонунларни янгилаш ёки янги қонунларни қабул қилиш муҳим аҳамият касб этади.

Қонун ва йўриқномаларни ташкил қилишда аниқ мақсадлар зарурдир, чунки аниқ режалар электрон ҳукуматни қўллаб қувватлашда муҳим аҳамиятга эгадир. Янги лойиҳалар учун янги қонуний ўзгартириш киритишнинг режасини тузиш ҳам кўп вақтни талаб қилади. Шунинг учун электрон ҳукумат муваффақиятга эришишида қуйидаги қонунлар қабул қилиниши керак:

- Электрон ҳукумат тўғрисидаги қонун;
- Махфийлик ва унга доир муаммолар тўғрисидаги қонун;
- Ахборот хавфсизлиги тўғрисидаги қонун;
- Ахборот тизимлари ва бизнес жараёнлардаги ўзгаришларга доир қонун;
- Ҳукумат АКТ инфраструктураси ва интеграциялашган маълумотлар марказига асос солиш тўғрисидаги қонун;

Ташкилотлараро келишув

Ташкилотлараро келишув структураси маълум йўналишдаги ташкилотларга йўл кўрсатувчи механизмдир. Бу келишув жуда ҳам муҳимдир чунки ҳукумат билан ҳамкорликни мустаҳкамлайди. Бу келишув ҳамкорлик ва тезкор амалга оширишни таъминлашни талаб этади.

Ташкил этувчилик характериға эга бўлган келишувни режалаштириш учун қуйидагилар муҳимдир:

- Мажбуриятга асосланиб мустаҳкам ҳамкорликни химоя қилиш;
- Ахборот технологиялар бошқарувини режалаштириш ва менежментини ўзгартириш;
- Бюджетни шакллантириш ва уни амалга ошириш;
- Мувофиқлик ва ҳамкорлик;
- Мониторинг ва ишнинг сифатини баҳолаш;
- Технологияни етказиб берувчи ташкилотни бошқариш;
- Ҳукумат хусусий сектори ва фуқаролар ҳамкорлиги.

⁵ e-Government Applications, by Nag Yeon Lee and Kwangsok Oh, printed in Scand-Media Corp., Ltd., Republic of Korea, in 2011, page-24

BPR - Бизнес жараёнларни мақбуллаштириш⁶

Электрон ҳукуматнинг асосий вазифаси ҳукуматни янгидан тузиш ҳисобланади. Ҳақиқатан ҳам, муваффақиятли электрон ҳукумат бизнес жараёнларга асосланади. Бизнес жараёнидаги инновация бу BPR (Business Process Reengineering)дир. BPR бу - ишни олиб бориш жараёни оқими ёки поғоналараро оқимини қайта ишлаб чиқиш билан жараённинг самарадорлигини ошириш тушунилади (расм 2.3).

Расм 2.3. Бизнес жараёнлари мақбуллаштирилиши методикаси

Давлат хизматларини ягона портал орқали интерактив шаклга ўтказиш баробарида хизмат кўрсатиш жараёнларини мақбуллаштириш устувор ва бирламчи вазифа ҳисобланади.

Давлат ва хўжалик хизматларини кўрсатишда инсон омили аралашувини, бюрократик тўсиқларни кескин камайтириш, меъерий ҳужжатлардаги номутаносибликларни бартараф этиш тушунилади.

Хизмат кўрсатиш муддатларини қисқартириш, нархларини арзонлаштириш ва тартиботларини соддалаштириш чора тадбирларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш саналади.

2.2. Электрон ҳукуматни амалга оширишнинг хавф омиллари.

Электрон ҳукуматни тадбиқ қилишда ҳавф омиллари⁷

Кўпгина мамлакатларда электрон ҳукуматни жорий этишда кутилган натижаларга эришилмаган. Электрон ҳукуматни жорий этишдаги хавфлар

⁶ e-Government Applications, by Nag Yeon Lee and Kwangsok Oh, printed in Scand-Media Corp., Ltd., Republic of Korea, in 2011, page-25

⁷ e-Government Applications, by Nag Yeon Lee and Kwangsok Oh, printed in Scand-Media Corp., Ltd., Republic of Korea, in 2011, page-26-27

фуқаролар ва ҳукумат томонидаги ҳавфларга бўлиниши мумкин.

Умуман олганда фуқаролар томонидаги ҳавфларга қуйидагилар киради:

- Рақамли тенгсизлик
- Билимлар етишмаслиги
- Фойдаланишда қулай эмаслиги
- Рағбатлантиришларнинг етишмаслиги
- Ишончнинг етишмаслиги
- Тушунмовчилик

Ҳукумат томонидаги ҳавфларга қуйидагилар киради:

- Мураккаблик
- Вазирлик тизимларининг тўлиқ интеграция бўлмаганлиги
- Қобилият етишмовчилиги
- Инсон ресурсларининг чекланганлиги
- Молиявий ресурсларнинг чекланганлиги

Ўрганишлар шуни кўрсатадики, бутун дунё бўйича 35 фоиз электрон ҳукумат лойиҳалари муваффақиятсизликка учраган, 50 фоизи қисман ва фақатгина 15 фоизи эса тўлиқ муваффақиятга эришган. Ривожланаётган давлатларда электрон ҳукуматни жорий этишда муваффақиятсизликка олиб боровчи омиллар қуйидагилар ҳисобланади:

- Давлат органлари билан ҳамкорликнинг етишмаслиги
- Шароитга мос бўлмаган режалар ва стратегиялар
- Малакали мутахассисларнинг етишмаслиги
- Инвестиция режасининг йўқлиги
- Янги технологиялар етишмаслиги
- Тайёргарликсиз тезкорлик билан амалга ошириш.

Электрон ҳукуматни тўлиқ ишга тушириш жуда мураккаб жараён, чунки янги ахборот тизимларининг тадбиқ қилиниши аҳоли учун янгилик ҳисобланади.

Ҳукумат ўзининг имконият ва тайёргарликларидан келиб чиқиб электрон ҳукуматни амалга ошириш режасини тузиб чиқади. Осиё давлатлари сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва бошқарув аппаратлари турли хил бўлишига қараб характерланади ва ҳар бир мамлакатнинг ўз вазиятидан келиб чиқиб турли хил ёндашувлар қабул қилиниши талаб этилади.

Электрон ҳукуматни амалга ошириш

Юқорида таъкидланганидек, электрон ҳукуматни амалга ошириш давомий жараёндир. Электрон ҳукуматни ривожлантириш босқичма-босқич амалга оширилади. Электрон ҳукумат бир нечта кетма-кет бўлмаган босқичлар тўплами ҳисобланиб, ошиб бораётган имкониятлар даражаси, билимлар ва инфратузилмага асосланган. Оммага маълум моделлар Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ва Жаҳон Банки томонидан ишлаб чиқилган. Улар электрон ҳукуматни тадрижий жараён сифатида кўришади. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг тадқиқотига кўра электрон ҳукумат ўсишини аниқлашда бешта босқич мавжуд. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, электрон ҳукуматни амалга ошириш босқичлари ҳукуматнинг тайёргарлик даражаси бўлиб, асосан аниқ мақсад ва расмий веб-сайтлар орқали таъминланадиган онлайн хизматларга асосланади⁸.

---

⁸ e-Government Applications, by Nag Yeon Lee and Kwangsok Oh, printed in Scand-Media Corp., Ltd., Republic of Korea, in 2011, page-29

1. Пайдо бўлиш: Интернетда бир нечта мустақил бўлган расмий веб-сайтлар ташкил этилади. Ахборотларнинг чекланганлиги ва асосан статик сайтлардир.

2. Кенгайтирилган: Давлат органлари веб-сайтларида маълумотлар хажмининг ошиши, ахборотлар кўпроқ динамик ҳолатда ўзгаради.

3. Интерактив: Фойдаланувчилар шаклларни юклаб олиши, интерактив хизматлардан фойдаланиши мумкин.

4. Транзакциялашган: Фойдаланувчилар хизматлар учун онлайн тарзда тўлов ва молиявий транзакцияларни амалга ошириш имкониятига эга бўлади.

5. Ягона: Давлат органлари ахборот тизимларининг тўлиқ интеграцияси. Жахон Банки электрон ҳукуматни амалга ошириш жараёнини учта босқичга бўлади. Бу босқичлар бир-бирига мутлақо боғлиқ эмас, яъни, бир босқич тугалланмасдан иккинчи босқични бошлаш мумкин.

1. Нашр этиш: Иложи борица кўпроқ оммага ҳукумат ҳақида ахборотни ва тарқатиш. Давлат порталлари электрон ҳукуматнинг асосий хизматчиси вазифасини ўтайди.

2. Интерактив: Интерактив электрон ҳукумат икки томонлама алоқани ўз ичига олади, мисол қилиб ҳукумат ишчилари учун e-mail контакт каби бошланғич функцияларни ёки сиёсий ва қонуний таклифларга доир фойдаланувчиларнинг фикр билдириши учун шароит яратиб бериш ҳисобланади.

3. Транзакция: фуқаролар ҳукумат интерактив хизматларидан фойдаланиши ҳамда онлайн тўловлар ва электрон ҳисоботларни жўнатиши мумкин⁹.

Назорат саволлари:

1. Government-to-Government (G2G) - давлат бошқарув органларининг ўзаро муносабатларини тушинтириб беринг.

2. Government to Business (G2B) - давлат бошқарув органлари билан тадбиркорлик субъектлари ўртасидаги ўзаро муносабатларини тушинтириб беринг.

3. Government to Citizens (G2C) - давлат бошқарув органлари билан фуқаролар ўртасидаги ўзаро муносабатларини тушинтириб беринг.

4. Government-to-Non-profit (G2N) - давлат бошқарув органлари билан нотижорат ташкилотлар ўртасидаги ўзаро муносабатларини тушинтириб беринг.

5. Government-to-Employee (G2E) - давлат бошқарув органлари билан унинг ходимлари ўртасидаги ўзаро муносабатларини тушинтириб беринг.

6. Интеграциялашган миллий молия ахборот тизими мисоллар келтиринг.

7. Маҳаллий электрон ҳукумат ахборот тизими мисоллар келтиринг.

8. Ҳукумат электрон ҳужжат алмашинуви тизими мисоллар келтиринг.

---

⁹ e-Government Applications, by Nag Yeon Lee and Kwangsok Oh, printed in Scand-Media Corp., Ltd., Republic of Korea, in 2011, page-29

Адабиётлар ва интернет сайтлар:

1. Якубов М.С., Усмонов Ж.Т. Становление и перспективы развития электронного правительства в республике Узбекистан. ВЕСТНИК ТашГТУ № 2. 2013г. 186-190с.
2. Зайнидинов Х.Н., Якубов М.С., Қорабоев Ж. Электрон ҳукумат //ЎЗР Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси, ЎЗР Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Фан ва технологияларни ривожлантиришни мувофиқлаштириш кўмитаси. –Т.: Академия, 2013.- 175 б.
3. <https://mitc.uz/ru/pages/egovernment/2074>

3-маъруза. Электрон ҳукумат тизимини жорий этиш: тарихи, босқичлари ва тажрибаси (2 соат).

Режа:

- 3.1. Электрон ҳукумат тарихидан.
- 3.2. Электрон ҳукуматни жорий этиш босқичлари.
- 3.3. Электрон ҳукумат жорий этишнинг Жанубий Корея тажрибаси.

Таянч иборалар: *Электрон ҳукумат, E-Government, Электрон ҳукуматни жорий этишнинг босқичлари.*

3.1. Электрон ҳукумат тарихидан.

Ҳукумат фаолияти самарадорлигини ошириш учун янги ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш ғояси янги давлат менежменти ғояси асосида олиб борилаётган маъмурий фаолиятда реформа ўтказиш жараёнида 1990 йилларда юзага келди. Лекин “электрон ҳукумат” ибораси кейинроқ (e-government), 1997 йили АҚШ миллий илмий фонди ташаббуси билан юзага келди. Бу ерда асосий урғу давлатнинг оммавий бошқарув органи тизимига берилган. Янги давлат менежменти асосида электрон ҳукумат дастурини амалга ошириш жараёнида маъмурий ўзгаришлар ғояси тор маънода бўлиб қолди, оммавий бошқарувнинг ўзига хос хусусиятларини тўлиқ ўз ичига олмади. Шунингдек, жамият тараққиётида янги тенденциялар глобаллашув, тармоқ тузилиши, коммуникация инқилоби, билимлар жамияти юзага келди. Янги техник воситаларни бошқарув жараёнларига тадбиқ этиш 1940 йилларнинг охири ва 1950 йиллар бошларига тўғри келди. 1951 йили тижоратда фойдаланиш учун биринчи компьютер яратилган. Маълумотларга кўра, бу “First Ferranti MARKI” ва UNIVACI ҳисобланади. Бундай компьютерлар аҳолини рўйхатга олишда ишлатилган. 1950 йилларнинг биринчи ярмидан компьютерлардан илмий ва техник соҳада, қисман тижорат ва оммавий бошқарувда фойдаланилган. 1965 йилларга келиб Конгресс сиёсати ва Президент маъмуриятида маълумотларни қайта ишлашда компьютерлардан фойдалана бошланди. Асосий эътибор электрон компьютер имкониятларидан фойдаланиб, менежмент фаолияти сарф-харажатларини камайтириш ва самарадорликни оширишга қаратилган. 1966 йилги статистик маълумотларга кўра, ўша йиллари АҚШда 2600 компьютер мавжуд бўлиб, уларда 71 минг мутахассис фаолият юритган. Компьютернинг яратилиши

бошқа технологиялар имкониятларига нисбатан кўпроқ таъсир кўрсата бошлади. Компьютернинг асосий имкониятлари жумласига: инсон ва сунъий йўлдошларнинг коинотга учиши, тиббиёт олами тадқиқотларидаги ютуқлар, солиқ тизимини бошқариш орқали давлат жамғармаларини ошириш, ижтимоий хавфсизликни бошқариш, мудофаа соҳасида логистик тизимни бошқариш, суғурта тўловларини тезлаштириш, атом энергиясидан тинчлик мақсадида фойдаланиш, кам харажатли йўлларни лойиҳалаш ва инфраструктурани яратиш киради. Қонунчиликка асосан компьютерлардан давлат фаолиятида фойдаланиш уч ташкилот томонидан амалга оширила бошланди: Бош маъмурий хизмат, савдо вазирлиги ва Бюджет бюроси. 1970-80 йилларга келиб маълумотларни узатиш ва қайта ишлаш технологияси асосида коммуникацион тармоқлар юзага кела бошлади. Шахсий компьютерларнинг ва уларга мос равишда дастурий воситаларнинг яратилиши бутунжаҳон ахборот тармоғи ва Интернет юзага келишига сабаб бўлди.

Икки йўналиш – АКТнинг ривожланиши ва оммавий бошқарув модели 1990 йилларда маъмурий ислохотлар ўтказилишини тақозо этди. Натижада АҚШда «хукуматни янгилаш» (Reinventing government) дастури ишлаб чиқилди. Буюк Британияда 1994-96 йилларда электрон хукуматни жорий этиш стратегияси ишлаб чиқилди. 1997 йилга келиб, Британияда консерватив хукумат томонидан электрон хукумат хизматларини жорий этиш бўйича бир қатор лойиҳалар ишлаб чиқилди. Хукуматнинг 1999 йилга келиб лейбористлар қўлига ўтиши билан хукуматни модернизациялаш дастурига бир қатор янги ғоялар киритилиб, 2000 йил уни жорий этиш дастури - «Электрон хукумат»: ахборот асосида оммавий хизмат учун стратегик асос қабул қилинди. 1990 йилларга келиб, бошқа давлатлар ҳам хукуматни электронлаштириш дастурини қабул қила бошлади. 1999 йил Европа комиссияси «Электрон Европа яратиш инициативаси (ташаббуси)» дастурини ишлаб чиқди.

“Электрон хукумат” қуйидаги йўналишларда ишларни амалга оширишни кўзда тутди:

- давлат бошқарувида АКТдан фойдаланиш соҳасида стандартлар ва тақлифларни шакллантириш;
- хукумат ахборот тизими интеграцияси ва АКТ асосида ташкилотлараро ахборот алмашинуви самарадорлигини таъминлаш;
- АКТ ёрдамида аҳоли ва давлат бошқарув органлари орасидаги ўзаро боғланиш самарадорлигини таъминлаш;
- давлат бошқарув органлари фаолиятида ахборот бошқарув тизимини жорий этиш;
- давлат бошқарув органлари фаолиятини таъминлаш учун намунавий дастурий-техник ечимларни топиш;
- чора-тадбирлар дастурларини амалга ошириш жараёнларини бошқариш.

Шундай қилиб, янги асрда “электрон хукумат” тизимининг яратилиши муҳим воқеа бўлиб, барча давлатларни қамраб олган. Электрон хукуматнинг назарий жиҳатлари унинг амалий тадқиқи билан бирга, ҳар бир мамлакатнинг миллий ва ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда ривожланиб боришида намоён бўлмоқда.

Ахборот, дастурий ва электрон техник воситаларнинг ривожланиши давлат бошқарув жараёнлари ҳамда тузилмасига сезиларли таъсир кўрсатди. Аввалига бу қарорлар қабул қилиш жараёнида маълумотлардан фойдаланиш, йиғиш ва қайта ишлаш самарадорлигини оширишда, кейинчалик барча давлат бошқарув

тизимларини ташкил этиш усуллари ва институтлари трансформациясида намоён бўлмоқда. Умуман олганда, электрон ҳукумат ривожланиши электрон бизнес ва электрон тижоратнинг ривожланиши билан характерланади. Давлат электрон воситаларига асосланиб, аҳоли ва тижорат ташкилотларига хизмат кўрсатиб келади, ҳукумат тузилмалари орасидаги ўзаро боғланишни такомиллаштиради. Бунда давлат фаолиятида умумий мақсадга эришилади:

- давлат ва ташкилотлар ўртасида ҳамкорлик шакллари кенгайди ҳамда мустаҳкамланади;
- ташкилот ва фуқароларнинг ижтимоий ҳамда иқтисодий ривожланишига эришилади;
- фаолиятнинг шароитлари ўзгаришларига тез ва самарали мослашади;
- аҳоли ва тижорат тузилмаларига хизмат кўрсатиш такомиллашади, хизмат кўрсатиш турлари ошиб, нархи пасаяди;
- давлат бошқарувида ташкилотлараро муносабатларда самарадорлик ошади;
- давлат бошқарувида кадрлар самарадорлиги ошади;
- давлат бошқарувида шаффофлик даражаси ва давлат хизматчилари масъулияти ошади, хизматчилар ташаббуслари рағбатлантирилади.

3.2. Электрон ҳукуматни жорий этиш босқичлари.

АКТни давлат бошқарувида жорий этиш бир неча босқичдан иборат.

Биринчи босқич – веб порталларнинг яратилиши ҳукуматни электрон тармоқ тузилмасига чиқиши билан характерланади. Бу босқичда ҳукумат бир ёки бир неча сайтга эга бўлиб, ахборот билан таъминлаш вазифасини бажаради. Сайт орқали аҳолига ҳукумат таркиби, унинг вазирлари, агентликлари ва бошқалар ҳақида маълумот беради. Шунингдек, телефонлар, манзиллар, қабул вақтлари ва бошқалар ҳақида маълумотлар жойлаштирилади. Сайтда фуқаролар ва ташкилотлар томонидан бериб бориладиган саволларга жавоблар ҳам мунтазам равишда жойлаштириб борилиши мумкин.

Иккинчи босқич – веб портал иштирокида ҳукумат сайтлари орқали фойдаланувчиларга махсус ва янги маълумотларни кўплаб тақдим этиш мумкин. Бу маълумотлар ҳукумат нашрлари, ҳуқуқий ҳужжатлар, янги ахборотлардан иборат бўлиши мумкин. Тармоқда ҳукумат агентликлари сони ошиб боради ва ҳар бири билан боғланиш мумкин бўлади. Электрон манзил, қидирув тизими, бирон бир изох ёки таклиф юбориш имконияти юзага келади.

Учинчи босқич – интерактив веб порталлар аҳолига хизмат кўрсатиш билан бирга, давлат тузилмалари ва фуқаролар ўртасидаги муносабатларнинг изчиллигини ҳам оширади. Миллий ҳукумат веб-сайтлари фойдаланувчини веб портал кўринишида тўғридан-тўғри вазирликлар, департамент ва агентликлар билан боғлайди. Фуқаролар ва провайдерлар хизматлари ўртасидаги ўзаро боғланиш тармоқ фойдаланувчиларига ўзларини қизиқтирган маълумотлар билан танишиш имконини беради. Фойдаланувчи махсус маълумотларни олиши, турли шакл ва бланкаларни тармоқ орқали тўлдириши, раҳбарлар билан битимга келишиши, электрон мажлисларда қатнашишлари мумкин. Бу ерда фойдаланувчи учун сайт хавфсизлиги ва пароли юзага келади.

Тўртинчи босқич – фойдаланувчи учун ахборот оқими веб портали тармоқ орқали ҳужжатларни олиш ва келишувларга эришишни таъминлайди. Фуқаролар визалар, паспорт, туғилганлик ёки ўлганлик ҳақида гувоҳнома, лицензия,

рухсатнома ва бошқа ахборот хизматларидан фойдаланади. Ҳукумат веб-сайти портал ҳисобланади, фуқароларга ҳукумат тузилмалари ва хизматига тўғридан-тўғри муурожаат этишни таъминлайди. Бундай порталлар ҳукумат тузилмаси ва вазифасидан кўра, асосан, аҳолининг талаб ва эътирозларини инобатга олишга қаратилган. Фуқаролар, шунингдек, солиқ ва коммунал тўловларини тармоқ орқали амалга оширишлари мумкин. Бу босқичда электрон рақамли имзодан фойдаланиш мумкин.

Бешинчи босқич – тўлиқ интеграллашган веб портал ҳукумат портали тармоғи орқали хизмат кўрсатиш ва боғланишни таъминлайди, тармоқ фойдаланувчисига ихтиёрий хизматни ўз вақтида олишини таъминлайди.

Мамлакатимизда “Электрон ҳукумат” тизимини яратиш борасида ишлар жадал олиб борилмоқда, унинг амалий тадбиқи ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маънавий ривожланишни таъминлашга хизмат қилади, аҳолининг турмуш тарзи ўсади, халқнинг давлат бошқарувидаги иштироки изчиллиги ошади, давлат бошқарув органлари хизматчиларининг раҳбарлик фаолиятидаги масъулияти ошиб, мукаммал қарорлар қабул қилинишига эришилади.

3.1 – расм.

“Электрон ҳукумат” шаклланган давлат хизматлари турлари ҳақидаги маълумот ва хизматларни аҳолига, тижорат ва давлат органлари шахобчаларига, ташкилот раҳбарларига етказиши, ахборот технологияларидан юқори даражада фойдаланиб, буюртмачи ва давлат ўртасидаги ўзаро муносабатлар масофасини мумкин қадар қисқартиради.

“Электрон ҳукумат” давлат бошқарувида электрон ҳужжат айланиши тизими ҳисобланиб, мамлакат миқёсида барча бошқарув жараёнларини автоматлаштиришга асосланган ва давлат бошқаруви самарадорлигини ошириш мақсадида ҳар бир жамият аъзоси учун ижтимоий коммуникация кечикишларини қисқартиришга қаратилган. Электрон ҳукуматнинг яратилиши жамият бошқарувининг умумдавлат тармоқланган ҳужжатларни бошқариш ва қайта ишлаш жараёнларига боғлиқ бир қатор масалаларни ечишга қаратилган тизимни шакллантиришни тақозо этади. Электрон ҳукумат амалдаги ҳукуматга қўшимча бўлмай, балки ахборот-коммуникация технологиялари ёрдамида давлат хизматлари самарадорлигини оширишдан иборат.

Ҳозирги кунда “электрон ҳукумат” “ягона ойна” сифатида бугунги кунга

нисбатан янада долзарб бўлиши муқаррар. Бу жараён ижтимоий тармоқларнинг жадал ривожланиши билан бевосита боғлиқ. Бундай технологиялар ижтимоий-сиёсий коммуникация имкониятлари даражасини янада ошириб, ҳукумат, тижорат ва фуқаролар ўртасидаги ўзаро интеграциянинг янги шакллари яратилишига сабаб бўлади.

Бугунги кунда “электрон ҳукумат”нинг ягона концепцияси яратилган, фақат ҳар бир мамлакатнинг ўзига хос хусусият ва шароитидан келиб чиққан ҳолда, ҳукумат фуқаролар ва тижорат соҳаси хизматчиларининг керакли маълумотларни олиб ишлатишига бўлган талаблари мажмуаси яратилган. Турли даража ва тоифадаги фойдаланувчиларни ягона мақсад бирлаштиради, уларнинг қисқа вақтда, кам сарф-харажатда, энг яқин йўл орқали маълумот олиш учун самарали воситага эга бўлишлари, давлат органлари билан ўзаро муносабатларининг содда, тезкор ва қулай кечишини таъминлайди.

Шундай қилиб, “электрон ҳукумат” яратишдан кўзланган мақсад:

- аҳоли ва тижоратга ҳукумат томонидан кўрсатилаётган хизматларни оптималлаштириш;

- барча сайловчиларнинг давлатни бошқариш ва раҳбарлик жараёнларидаги иштироки даражасини ошириш;

- фуқароларнинг ўз-ўзига хизмат кўрсатишлари имкониятлари даражасини ошириш ва қувватлаш;

- фуқароларнинг савияси ва технологик таъминланганлик даражасини ошириш;

- ўзароахборот алмашинув жараёнларида географик жиҳатдан жойлашиш факторларига боғлиқ таъсирлар даражасини камайтириш;

- давлат бошқарувида сарф-харажатларни камайтириш, самарадорликни ошириш, рақобатбардошликни таъминлаш ва ҳ.з.

“Электрон ҳукумат” маъмурият бошқаруви самарадорлиги ва унга боғлиқ сарф-харажатларни камайтирибгина қолмай, балки жамият ва ҳукумат ўртасидаги ўзаро муносабатларни тубдан ўзгартиради. Бу ўз навбатида демократик жамиятнинг такомиллашуви ва давлатнинг халқ олдидаги масъулиятини янада оширади.

“Электрон ҳукумат”нинг жорий этилиши давлат ва аҳоли муносабатларини мувофиқлаштиради, ҳукуматга бўлган халқ норозилигини камайтиради, давлат ва жамият ўртасидаги ўзаро электрон мулоқот ва келишувлар туфайли сиёсий қарама-қаршилиқлар барҳам топади. Натижада, янгича барча жамият институтлари ва тузилмаларини: давлат хизматчилари, тижоратни, ташаббускор фуқароларни, таълим тизими ва тадқиқотчилик институтлари, жамоа гуруҳлари ва фуқаролик жамиятини боғловчи Интернетга асосланган давлат бошқаруви тузилмаси шаклланади.

Одатда, “электрон ҳукумат”ни жорий этиш жараёни уч босқични ўз ичига олади:

Биринчи босқичда АКТ воситаси давлат органлари ахборотларига ташкилот, корхона ва фуқароларнинг мурожаатини тезлаштиради, аниқ манзилни белгилайди. Бу босқични амалга ошириш учун давлат органлари ўзларининг веб-сайтларини яратадилар, уларга қонунчилик ва бошқа меърий-ҳуқуқий ҳужжатлар, уларнинг керакли шакллари, статистик ва иқтисодий маълумотлар киритилади. Бу босқичнинг асосий элементи - маълумотларнинг тез янгиланиши, барча давлат ахборот ресурсларини жамловчи ва “ягона ойна орқали” мурожаатни таъминловчи

давлат веб-порталининг мавжудлиги.

Иккинчи босқичда давлат хизматлари (кўчмас мулк ва ер майдонларини рўйхатга олиш, солиқ декларацияларини тўлдириш, рухсатнома олиш учун аризалар бериш) online режимда такдим этилади. Бу босқичга ўтиш бюрократик тўсиқларга барҳам беради, мураккаб жараёнлар камаяди, бевосита ташкилот раҳбарлари билан мулоқот кескин камаяди. Бу босқичнинг амалда жорий этилиши ҳукумат органларига электрон шаклда (e-services) “ягона ойна” орқали ҳафтанинг 7 кун ва куннинг 24 соати мобайнида хизмат кўрсатади.

Учинчи босқичда давлат бошқарувининг барча босқичларида ҳукумат сиёсати ишлаб чиқишнинг жараёнларида фуқаролар ва фирмаларнинг сиёсатчилар ва раҳбарлар билан интерактив муносабатлари орқали иштироқи таъминланади. Бу ишлар асосан веб-форумлар орқали амалга оширилиб, қонунчилик далолатномалари ва меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари, таклиф ва тавсиялар жамланаиб, муҳокама этилади.

Янги технологияларнинг жорий этилиши ҳукуматдан вақт категорияларига нисбатан жуда эътиборли бўлишни тақозо этади. Маъмурий органлар томонидан келажакни ўйлаб қабул қилинган қарорлар технологиянинг ривожланиши билан тезда ўзгармоқда. “Электрон ҳукумат”ни жорий этишда йўл қўйилган хатолар молиявий жиҳатдан қимматга тушади, айниқса, фуқаролар ва тижорат соҳаси ходимларининг ишончини йўқотишдан эҳтиёткор бўлишни талаб этади. Мамлакатнинг электрон ҳукуматга ўтиши ҳукуматнинг янги шароитга мослашиш қобилияти қай даражада шаклланишини намойиш этиш имконини беради. Рақобатли, жаҳонда юз бераётган изчил ўзгаришлар даврида электрон ҳукуматни жорий этиш борасида олиб борилаётган ислохотлардаги кечикиш мамлакат иқтисодий ривожланишида қимматга тушади.

Электрон хизматнинг кенг жорий этилиши учун уни қоғоздаги жараёнлар каби тан олиниши ва қувватланиши лозим. Шунингдек, online режимда хизмат кўрсатишни муваффақиятли ривожланиши ахборотларнинг дахлсизлиги ва хавфсизлигини таъминлашга бевосита боғлиқ.

Электрон технологиянинг шаклланиши ҳукумат фаолиятида бошқарув характери ўзгаришини тақозо этади. Ахборот жамиятида амалдагидан фарқли ўлароқ ҳукумат бошқарув органлари ваколатларидан келиб чиққан ҳолда янги тузилма ва бошқарув тамойилларига ўтилади. Одатдаги ҳукумат билан янги электрон ҳукумат бошқарув мезонлари орасидаги фарқни келтириб ўтамиз. Амалдаги қарор қабул қилиш жараёнлари назоратда ва буйруқни бажаришга асосланган бўлса, янги усулда асосий параметр сифатида розилик ва келишув ишлатилади. Амалдаги бошқарувда асосий эътибор ҳуқуқ ва вақтга қаратилган бўлса, замонавийда мажбурланмаган меёрларга, жамоанинг таклиф ва тавсияларига, келишувларга асосланган. Амалдаги давлат ҳукумат ва парламент, тармоқли жамиятда янги бошқарув оммавий давлат шаклини: комиссия, форум, демократик ташкилий гуруҳларни ўз ичига олади. Аввал ахборот бошқарув учун марказлашган ва махфий бўлса, энди ахборот тарқалган, очиқ тармоқли бўлиб, тармоқли форум, таълим ва бошқаларни ўз ичига олади, ахборот жараёнлари эса интерфейс ва протоколлар билан боғланган.

Одатда “электрон ҳукумат”нинг учта асосий элементи ажратилади:

1. Электрон воситалар ёрдамида омманинг фикрини (фуқаролар тармоғи, овоз бериш ва бошқалар) шакллантириш ва қарорлар қабул қилишга асосланган электрон демократия ҳамда иштирок (e-democracy and participation);

2. Электрон воситалар ёрдамида ўзаро оммавий, хусусий ва оммавий институтлар ўртасидаги ҳамкорлик шакли электрон фойдаланиш тармоғи (electronic production network) ҳисобланади;

3. Фойдаланувчиларга, хусусий шахс ёки жамоага маҳаллий, ҳудудий ёки миллий портал орқали хизматни тақдим этишга асосланган оммавий электрон хизмат (electronic public services).

Ушбу элементлар у ёки бу маънода сиёсий тизимга алоқаси бор. Шунинг учун ҳам “электрон ҳукумат” сиёсий маъмурий тизимда амалга оширилаётган ўзгаришларни ўрганиш имкониятини беради.

“Электрон ҳукумат”ни икки маънода талқин қилиш мумкин: Биринчиси – янги ахборот технологиялари асосида давлат бошқарув фаолиятини такомиллаштириш маъносини аниқлаб, охир-оқибатда аҳолига самарали хизмат кўрсатишни таъминлайди. Иккинчиси – фақат ташкилотлараро муносабатлар характерини янгилабгина қолмай, балки, давлат бошқарувининг жамият билан ўзаро муносабатларини тўлиқ йўлга қўяди.

Шундай қилиб, “ҳукумат электрон” воситалар ёрдамида аҳолига, бизнес-ташкилотларга самарали хизмат кўрсатади, ҳукумат тузилмалари ўртасидаги муносабатларни ҳам такомиллаштиради. Бунда қуйидаги натижаларга эришиш мумкин:

- ҳукумат ва жамият ўртасидаги ҳамкорлик шакллари кенгайтириш ва мустаҳкамлаш;

- фуқаролар ва жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига эришиш;

- иш ва бошқарув фаолияти шароитининг ўзгаришига мувофиқ равишда тез ва самарали мослашиш;

- аҳоли ва бизнес-тузилмаларга интерактив хизмат турларини кенгайтириш ва оптималлаштириш, хизмат тўловлари миқдорини мунтазам камайтириб бориш;

- давлат бошқарувида ташкилотлараро ўзаро муносабатлар самарадорлигини ошириш;

- давлат бошқарув тизимида етук мутахассислар салоҳияти ва савиясини ошириш;

- аҳолига ва бизнес-тузилмаларга хизмат кўрсатишда давлат хизматчилари масъулиятини ошириш, давлат бошқаруви фаолияти шаффофлиги даражасини ошириш.

Иқтисодий бошқариш субъекти сифатида “электрон ҳукумат”нинг вазифалари:

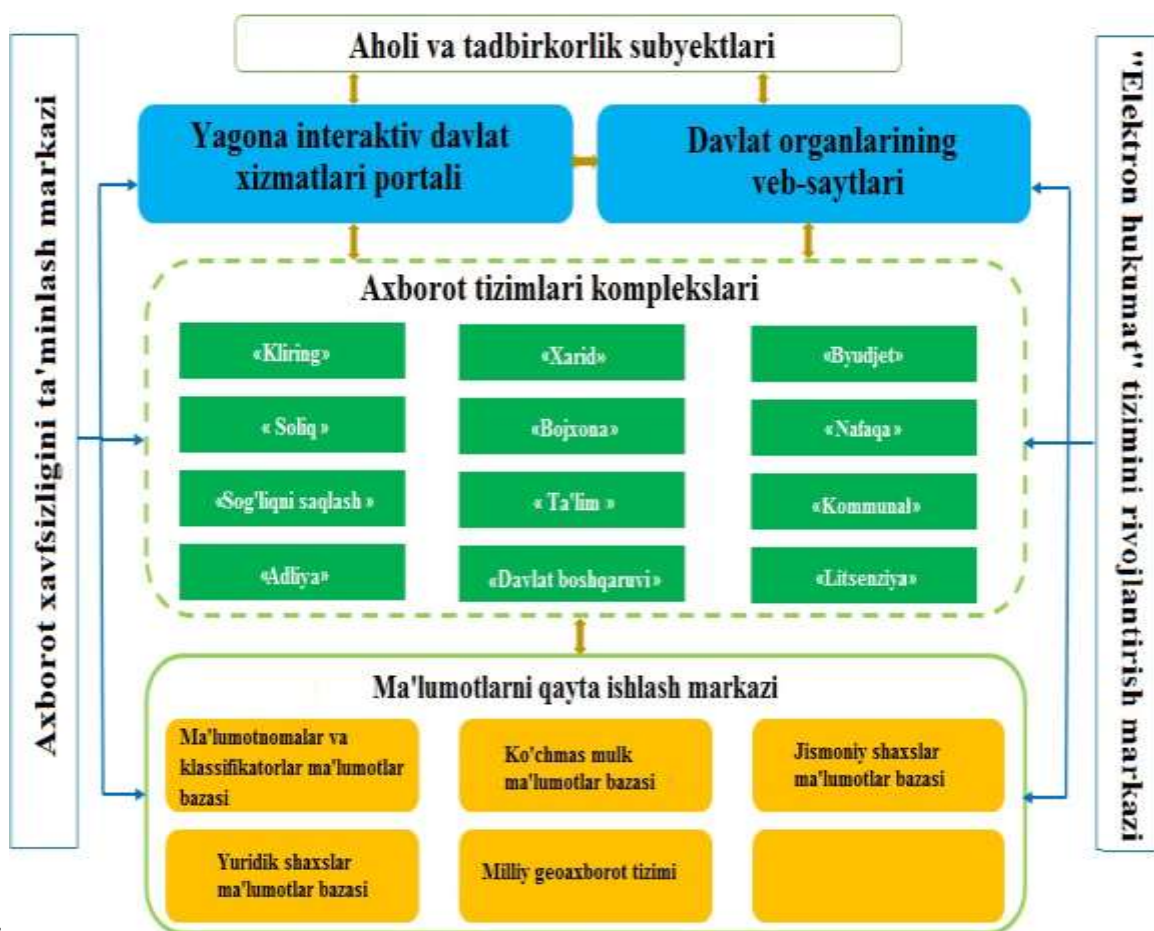
1. **Мақсадли** – асосий миллий иқтисодий ривожланиш йўналишлари ва приоритетларини, мақсадини аниқлаш.

2. **Меъёрийлаштирувчи** – ҳукумат қонунчилик, меъёрий - ҳуқуқий базаларига асосланиб, иқтисодиёт субъектлари учун фаолият қоидаларини белгилайди, фаолият доираси ҳуқуқларини аниқлайди.

3. **Мувофиқлаштирувчи** – жамиятнинг яшаш шароитини ижтимоий - иқтисодий жиҳатдан мўътадиллигини таъминлаш ва салбий оқибатларга олиб келишини бартараф этиш, такомиллашув жараёнларини ривожлантириш мақсадида иқтисодда ресурсларни тақсимлаш.

4. **Ижтимоий** – ҳукумат томонидан ижтимоий - иқтисодий муносабатларни мувофиқлаштириш, фойдани тақсимлаш, ижтимоий ҳимояни, ижтимоий ҳуқуқ ва кафолатни таъминлаш.

3.2.-расм.Электрон хукумат структураси.

5. **Бозор сектори бўлмаган иқтисодий бошқариш** - иқтисоднинг давлат секторини мувофиқлаштириш, ижтимоий жамият маҳсулотлари ва хизматларини яратиш.

6. **Рағбатлантирувчи** – фаолият юритувчи хўжалик субъектларига самарали таъсир кўрсатиш ва жамият йўналишлари учун маъқул бўлган иқтисодий жараёнларни рағбатлантириш.

7. **Назорат қилувчи** – давлат назорати ва қонунлар меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар, белгиланган иқтисодий, экологик ва ижтимоий стандартлар ижросини назорат қилиш.

“Электрон ҳукумат”да иқтисодий вазифаларнинг бажарилиши бюджет, молиявий-кредит, тузулмавий, инвестицион, баҳолаш, ижтимоий, ташқи иқтисодий ва бошқа ижтимоий-иқтисодий сиёсат йўналишлари механизмларини яратиш орқали амалга оширилади.

Давлат бошқарув қарорларининг ижросини таъминлашда салбий таъсир кўрсатувчи омиллар тўрт гуруҳга бўлинади:

1. Ахборотнинг чекланганлиги.

2. Ҳукуматнинг қабул қилган бошқарув қарорларига жамият муносабатини тўлиқ назорат қила олмаслиги. (Жамиятнинг қизиқиш эҳтиёжлари ва имкониятларини инобатга олмаган ҳолда бир томонлама бошқарув қарорлари қабул қилиш салбий оқибатларга олиб келиши мумкин).

3. Сиёсий жараёнларнинг такомиллашмаганлиги (сайловчилар таъсирида, ижтимоий гуруҳ қизиқиши, айрим давлат органлари томонидан нотўғри сиёсат юритиш ва бошқарувнинг мувофиқ усулларини қўлламаслик ҳолатлари ва ҳоказо.

4. Давлат аппаратини назорат қилишнинг чекланганлиги (бошқарув ходимлари сонини ошириб юбориш, бюджет сарф-харажатиининг ошиб кетиши).

Иқтисодий қарорлар қабул қилишда бозор ва ҳукумат камчиликларининг таъсири натижасини таққослаган ҳолда давлат бошқарувининг оптимал шакли ва чегараларини аниқлаш мумкин.

Одатда, давлат бошқарувининг тўртта модели амалда кенг тадбиқ этилади.

1. **Америка модели.** Либераллашган миллий иқтисодни бошқариш тизимида иқтисодий жараёнларда бозор муносабатларини мувофиқлаштиришга асосий эътибор қаратилади. Давлат бошқарувида ҳукуқий базалардан фойдаланиш усулига асосланиб, жамиятнинг ривожланиши учун қулай шароит яратишга қаратилади. Америка моделида жамият ва иқтисодни бошқаришда ҳукуматнинг аралашуви жуда кам. Бу ўз самарасини бермоқда. Олимларнинг таъкидлашларича, демократик давлат бошқаруви жамият ва иқтисодни динамик равишда ривожланишини таъминламоқда.

2. **Япон модели.** Мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланишини иқтисодий ва шаклланмаган давлат бошқарув турли усулларидан фойдаланиб, марказий мувофиқлаштириш. Япония иқтисодиёти ривожланишининг ўзига хос хусусияти бозор муносабатларини шакллантириш механизми асосида давлат корпоратив тузилмаси ётади. Бунда жамоанинг дунёқараши, ҳамжиҳатлилиги, шахснинг қизиқиши, жамоа ва давлат сиёсатига тобелиги асосий мезон ҳисобланади.

3. **Немис модели.** Миллий иқтисодий-ижтимоий бошқарув тизими асосида бозор муносабатлари (асосан рақобат) ва давлат даражасида фуқароларни самарали ижтимоий ҳимоя қилиш тизимини яратиш ётади.

4. **Швед модели.** Давлат ижтимоий-иқтисодий бошқарувида ҳукуматнинг бевосита иштирок этиши асосий ҳолат ҳисобланади. Бунда асосий фактор тенглик ва ҳамжиҳатлилик ҳисобланади, халқни ижтимоий ҳимоя қилиш тизимини яратиш, миллий даромадни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш жараёнида ҳукуматнинг бевосита иштирок этиши кўзда тутилади.

3.3. Электрон ҳукумат жорий этишнинг Жанубий Корея тажрибаси.

Жанубий Корея электрон ҳукуматни ривожлантиришда улкан муваффақиятга эришган давлат ҳисобланади. У Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг электрон ҳукумат институтларининг ҳамда аҳолининг давлат бошқарувидаги электрон иштирокининг ривожланганлик даражаси бўйича рейтингида биринчи ўринда туради. Шунинг учун ҳам унинг тажрибаси сўнгги йилларда кўплаб тадқиқотчиларнинг диққат марказида бўлиб келмоқда.

Жанубий Кореяда электрон ҳукуматни шакллантириш бўйича ташаббус 2001-йилда юридик кучга эга бўлди. Мамлакатда электрон ҳукуматни ривожлантириш бўйича ишлаб чиқилган дастур ҳукумат органларининг ишида самардорликни оширишга қаратилган бўлиб, у уч босқичда амалга оширилиши лозим бўлган.

Биринчи босқичда (2001-2003) комплекс чора-тадбирлар ишлаб чиқилган бўлиб, уларнинг натижасида Кореянинг ҳукумат органлари ташқи дунё билан

Интернет орқали учта асосий йўналишда-G2C (давлатдан-фуқарога), G2B (давлатдан-бизнесга) ва G2G (давлатдан-давлатга) схемалари бўйича алоқа қила бошлади.

Бундан ташқари, давлат бошқаруви тизимида идоралараро электрон алоқаларни таъминлашга қаратилган ахборот-технологик архитектура ҳам ишлаб чиқилган. Унда, хусусан, электрон ҳужжат айланиши, электрон рақамли имзо ва бошқа технологиялар фаол қўлланилган. Умумий ҳисобда, биринчи босқич учун жами 225 миллион АҚШ доллари миқдорида маблағ сарфланган. Натижада, Корея рақамли имкониятлар индекси бўйича жаҳонда 4-ўринга кўтарилиб олди.

Иккинчи босқичда (2003-2007) Корея ҳукумати ўз олдига анча катта мақсадни қўйган - дунё давлатлари ичида нисбатан очиқ ва шаффоф электрон ҳукуматни шакллантириш. Кореянинг “Электрон ҳукумат куришнинг миллий асослари ва тамойиллари” номли дастурига мувофиқ тўртта соҳага оид лойиҳалар ишга туширилган:

- давлат бошқаруви органларининг фаолият кўрсатиши
- давлат хизматларини кўрсатиш
- ахборот ресурсларини бошқариш
- қонун ижодкорлиги тизими

Ушбу лойиҳаларни амалга ошириш учун жами 981 миллион АҚШ доллари миқдоридаги маблағ сарфланган. Натижалар кутилганидан ҳам аъло даражада бўлган.

2007-йилга келиб Кореяда марказий бошқарув органларининг 55 фоизида давлат аппаратининг 96,6 фоиз ходимлари ахборотларни қайта ишлашнинг миллий электрон тизими- “Он-Нара” (корейсча, онлайн-мамлакат) тизимидан фойдаланишга ўтган. Бунинг натижаси ўлароқ, фуқароларнинг мурожаатларини кўриб чиқиш муддати 30-44 кундан 7-13 кунгача қисқарган.

Давлат тузилмаларида маълумотларни қайта ишлашнинг инновацион тизими - “Он-Нара” 2007-йилдан тўлиқ ишга тушган бўлиб, унинг олдида қуйидаги мақсадлар қўйилган:

- маълумотларни қайта ишлаш ва алмашиш доирасида барча бошқарув жараёнларини стандартлаштириш;
- давлат органларининг марказлашмаган операцияларини бошқаришни ягона тизимга солиш;
- тизим иштирокчилари ўртасида ахборотларни алмашиш ва тарқатишни таъминловчи турли жараёнларни ўзаро боғлаш ва бир-бирига интеграция қилиш.

2008-йилдан учинчи босқич бошланган. Бу босқичда асосий эътибор барча мавжуд тизимлар ва турли даражадаги электрон ҳукуматлар ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлаш ва уларни бир-бирига интеграциясини таъминлашга қаратилган. Бу фуқароларга ва компанияларга комплекс давлат хизматларини тақдим қилиш имконини беради.

Ушбу босқичда Корея Республикаси бошқа давлатларга (жумладан, Эквадор, Индонезия, Бангладеш, Шри-Ланка, Мали) электрон ҳукуматни шакллантириш учун технологик ечимларни етказиб бериш бўйича шартнома ҳам тузган. Бунгача, 2004-йилдан бошлаб Жанубий Кореяда электрон ҳукумат учун ишлаб чиқилган технологияларни импорт қилувчи асосий давлат Япония бўлган.

Жанубий Корея ҳукумати турли соҳаларда ахборот технологияларни қўллаш борасида илғор давлатлар қаторига киради. Мамлакатда, бир сўз билан айтганда, божхона ишидан тортиб то интеллектуал мулк масалаларигача

автоматлаштирилган тизимга ўтган. Шунинг учун ҳам у ҳозирда дунёда электрон ҳукуматнинг ривожланиш даражаси бўйича биринчи ўринда туради.

Назорат саволлари:

1. Электрон ҳукумат тизимини жорий этишнинг биринчи босқичи нима билан изоҳланади?
2. Электрон ҳукумат тизимини жорий этишнинг иккинчи босқичи нима билан изоҳланади?
3. Электрон ҳукумат тизимини жорий этишнинг учинчи босқичи нима билан изоҳланади?
4. Электрон ҳукумат тизимини жорий этишнинг тўртинчи босқичи нима билан изоҳланади?
5. Ягона ойнага таъриф беринг.
6. Электрон ҳукуматнинг 3 та асосий элементларини тушинтириб беринг.

Адабиётлар ва интернет сайтлар:

1. Якубов М.С., Усмонов Ж.Т. Становление и перспективы развития электронного правительства в республике Узбекистан. ВЕСТНИК ТашГТУ № 2. 2013г. 186-190с.
2. Зайнидинов Х.Н., Якубов М.С., Қорабоев Ж. Электрон ҳукумат //ЎзР Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси, ЎзР Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Фан ва технологияларни ривожлантиришни мувофиқлаштириш қўмитаси. –Т.: Академия, 2013.- 175 б.
3. Жанубий Кореянинг электрон ҳукумати. <https://digital.report/e-government-v-respublike-koreya-etapyi-razvitiya-poleznyiy-opyit-dlya-uspeshnogo-vnedreniya-v-belarusi/>
4. Электронное правительство Республики Корея: опкт и история создания. <http://d-russia.ru/elektronnoe-pravitelstvo-respubliki-koreya-istoriya-i-opyt-sozdaniya.html>

IV БЎЛИМ

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ
МАТЕРИАЛЛАРИ

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-амалий машғулот.

Ўзбекистон Республикаси ягона давлат хизматлари порталлари билан ишлаш (4 соат).

Ишдан мақсад: Ягона интерактив давлат хизматлари порталини амалда қўллаш. Унинг ресурслари, фаолият мақсадлари, интерактив давлат хизматларидан фойдаланиш. Коммунал хўжалик ва уй-жой фонди порталини таҳлил қилиш. Унинг ресурслари, фаолият мақсадлари, коммунал хизматларини ягона ойна кўринишида интерактив хизматларни ўрганишга бағишланган.

Масаланинг қўйилиши: Тингловчи my.gov.uz портали, яъни Ягона интерактив давлат хизматлари порталидан ID.uz ягона идентификация тизим орқали рўйхатдан ўтиши керак бўлади ҳамда интерактив хизматлар орқали давлат ташкилотига мурожаат этиши лозим. Тингловчи e-kommunal.uz, яъни Коммунал хўжалик ва уй-жой фонди порталидан ID.uz ягона идентификация тизим орқали рўйхатдан ўтиши керак бўлади ҳамда электрон хисоблагичларни профилга киритиб онлайн тўловни амалга ошириши лозим.

Ишни бажариш учун намуна

1.1. Ягона портал Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 30 декабрдаги “Интерактив давлат хизматлари кўрсатишни ҳисобга олган ҳолда Интернет тармоғида Ўзбекистон Республикасининг Ҳукумат портали фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 378-сон қарори асосида ташкил этилган ҳамда мазкур Қарор билан қабул қилинган Низомга кўра фаолият юритади.

my.gov.uz – Ягона интерактив давлат хизматлари портали (Ягона портал) 2013 йилнинг 1 июль куни ишга туширилган бўлиб, Интернет тармоғида Ўзбекистон Республикасининг Ҳукумат портали доирасида, шу жумладан «ягона дарча» режимида фаолият кўрсатади.

Ягона портал давлат органлари томонидан кўрсатиладиган, шу жумладан пулли асосда кўрсатиладиган интерактив давлат хизматларидан эркин фойдаланишнинг ягона нуқтаси ҳисобланади.

Ягона интерактив давлат хизматлари порталининг мақсади фуқароларга интерактив давлат хизматларин кўрсатишдир. У ягона ойна режимида фаолият кўрсатади. Ягона портал замонавий технология ёрдамида фойдаланувчининг интерактив давлат хизматларидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш учун мўлжалланган.

Унинг вазифалари:

- фойдаланувчиларга давлат органларига тўғридан-тўғри мурожаат қилиш учун имконият бериш;
- фойдаланувчиларни АКТ соҳасидаги бошқа лойиҳалар билан интеграциялаш;
- фойдаланувчиларнинг давлат органлари билан ўзаро ҳамкорлиги самарадорлигини ошириш;
- давлат органларига мурожаат қилинганда, фойдаланувчилар учун

бюрократик тўсиқларни қисқартириш ва уларни бартараф этиш;

- “Электрон ҳукумат”ни янада ривожлантириш ва давлат бошқарувиға замонавий АКТ ни жорий этишда кўмаклашиш.

Ягона интерактив давлат хизматлари портали 2013 йил 1 июлда ишға туширилди. У қуйидаги имкониятларға эға:

- давлат ташкилотлари ва хизматларига оид маълумотлардан фойдаланиш;
- давлат хизматидан фойдаланиш учун электрон шаклдаги сўровларни ва бошқа ҳужжатларни тўлдириш имконияти;
- давлат хизматидан фойдаланиш учун сўров (ариза) юбориш;
- сўровларни ихтиёрий пайтда ва манзилдан юбориш;
- сўров қабул қилиниши учун навбатда туриш зарурати бўлмайди;
- сўровни юборувчи аризасининг бажарилишиға оид маълумотлардан ихтиёрий пайтда хабардор бўлиш имконияти;
- давлат хизматлари берилиши ҳақидаги сўровни бериш;
- давлат хизмати сўрови натижаларини олиш имконияти.

1-расм. Ягона интерактив давлат хизматлари портали.

Шунингдек, Ягона портал орқали 120 дан ортиқ давлат органларига бевосита электрон тарзда мурожаат қилиш имконияти яратилган ва бу органлар рўйхати вақт ўтиши билан кенгайиб бормоқда.

Ягона портал орқали кўплаб фойдали ва зарур маълумотлар ҳам бериб борилади. Масалан, мазкур порталдан нотариал ҳаракатларнинг турлари ва бундай ҳаракатларға тўланадиган давлат божлари (1), Ички ишлар органларининг Кириш-чиқиш ва фуқароликни расмийлаштириш бошқармаси томонидан кўриб чиқиладиган ҳуқуқбузарликлар ва улар учун қўйиладиган жарималар миқдори (2), Йўл ҳаракати қондаси бузилиши юзасидан белгиланадиган жарималар миқдори (3), Давлат ўрмон фондидан ташқари, дарахтлар ва буталарни кесиш учун тўланадиган тўловлар миқдори ва яшил ўсимликларға етказилган зарар ва уларни ўзбошимчалик билан кесганлик учун жарима миқдорлари (4) билан танишиш мумкин.

O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Koidalari moddalar	Huquqbuzarlik turi	Eng kam ish haqining miqdorida jarima qiymati	Transport vositasini boshqarish huquqidan mahrum qilish muddati	Jarima miqdori
125-modd. Transport vositalaridan foydalanish qoidalarini buzish				
125-modd. 1-qism	Haydovchilarning transport vositalarini boshqarish va yo'lovchilar tashishda xavfsizlik kamandan foydalanish qoidalariga, xuddi shuningdek natijasi haydovchilarning mabulakentlardan foydalanish qoidalariga rioya etmasligi	eng kam ish haqining besdan bir qismi miqdorida		26048 so'm
125-modd. 2-qism	Haydovchilarning belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilmagan yoki majburiy texnik ko'rikdan o'tkazilmagan yohud foydalanish man'atidagi darajada nosozligi bo'lgan, xuddi shuningdek ishlayotganida tashqariga chiqarayotgan ifloslantiruvchi moddalarning miqdori, shuningdek shovqin darajasi belgilangan normalardan ortiq bo'lgan transport vositalarini boshqarishi	eng kam ish haqining besdan bir qismi miqdorida		55120 so'm
125-modd. 3-qism	Haydovchilarning tomosh tizimida, nu' boshqaruvda yoki silovchi qurilmada nosozligi bo'lgan yohud tegishli nusxatirmasiz qayta jildangan transport vositalarini boshqarishi	eng kam ish haqining bir baravar miqdorida	yoki transport vositasini boshqarish huquqidan olti oygacha muddatga mahrum etish	130240 so'm

2-расм. Йўл қоидаси бузилгандаги жарималар миқдори ҳақида маълумот.

Бундан ташқари порталдан ишонч телефонлари бўлими ҳам жой олган бўлиб, унда 19 та ишонч телефони кўрсатиб ўтилган.

Harbiy xizmatlar	Harbiy tashkilotlar	Qisqa raqamlar	Ta'lim-kuluf	NIPI muhojirlik
101 Yong'in xavfsizligi xizmati	102 Militsiya	103 Tez yordam	104 Gaz xizmati	
1050 Qutqaruv xizmati	1002 "DORI DARMON" AK (dori-xonalar bo'yicha ma'lumot)	1007 Bosh prokuratura ishonch telefoni	1008 Adliya vazirligi ishonch telefoni	
1054 "Sovsoz" DUK (avariya xizmati)	1055 Toshkent shahri kommunal xizmatlari bo'yicha dispetcherlik xizmati	1056 Kommunal-sozlash avariya tiklash xizmatlarining Markaziy dispetcherlik xizmati	1062 "Toshshahartransxizmat" AK ishonch telefoni	
1064 TShTT ma'lumot berish xizmati (Shaharlar kodlari)	1065 «DIGITAL TV»	1068 ShTS (to'g'ri simlar ta'mirlash buyumi)	1069 Dorixonalar bo'yicha ma'lumot	
1086 Shahar telefonlarni ta'mirlash bo'yicha buyurtmani qabul qilish	1004 Aniq vaqt haqida ma'lumot berish xizmati	1001 Ob-havo ma'lumot		

3-расм. Ишонч телефонлари рўйхати.

Порталда фуқаролар томонидан сўралган саволларга берилган жавобларни ўзида мужассам этган “Кўп бериладиган саволлар” бўлими ҳамда бўш иш ўринлари рўйхати ҳам жой олган.

Ягона портал давлат интерактив хизматларидан фойдаланиш тартиблари:

- фойдаланувчи давлат интерактив хизматидан фойдаланиш рухсатнома асосида амалга оширилади;
- фойдаланувчи аризасига асосан рухсатнома бериш ва уни беркитиб ёки ёпиб кўйиш ҳуқуқларига “Ўзинфоком” маркази ёки Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари ҳузуридаги компьютерлаштириш марказлари эга, яъни ушбу марказлар ушбу фаолиятни олиб бориш ваколатига эга ва масъул марказлар ҳисобланади;
- жисмоний шахслар (ариза ва паспорт асосида) ва юридик шахслар (ариза ва

рўйхатдан ўтказилганлиги тўғрисидаги гувоҳнома асосида) учун шахсий кабинетдан эркин фойдаланишга рухсатнома бир ёки икки кун мобайнида масъул марказлар томонидан берилади;

- фойдаланувчи ўзи тўғрисидаги ҳар қандай маълумотлар ўзгарганда беш кун муддатда бу ҳақда масъул марказга хабар бериши шарт.

Ягона портал орқали интерактив давлат хизматларидан фойдаланиш тартиблари Ягона портал низомида батафсил келтирилган. Қуйида аризани бериш, жавоб бериш, рад этиш, кўриб чиқиш тартиби ва муддати ҳамда назоратига оид тартибларини қисқача келтирамиз.

Аризани бериш тартиби:

- фойдаланувчилар шахсий кабинет орқали ўз мурожаатларини Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига ва давлат ташкилотларига юборишлари мумкин.

- мурожаат бир вақтнинг ўзида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига ҳамда мурожаатларда кўйилган масалаларни ҳал этиш ваколатига кирадиган бир нечта давлат органларига юборилиши мумкин.

- фойдаланувчи шахсий кабинетидан юборган мурожаат электрон рақамли имзо ва уларни идентификацияловчи бошқа ҳужжатлар билан тасдиқланиши керак.

- фойдаланувчи аризага зарур ҳужжатлар, хатлар ва расмларни илова қилиши мумкин.

Аризани қабул қилиш тартиби: масъул ходим ариза қабул қилинганлиги тўғрисида фойдаланувчига хабар жўнатади.

Аризага жавоб бериш тартиби:

- фойдаланувчи аризасига жавоб кўрсатилган почта манзилига юборилади;
- фойдаланувчи аризаси мурожаатлар учун белгиланган тартиб ва муддатда кўриб чиқилади;

- фойдаланувчи аризасига жавоб олувчининг ёки бошқа ваколатли ходимнинг электрон рақамли имзоси билан тасдиқланади.

Ариза рад этилиш тартиби

Қуйидагилар фойдаланувчи мурожаатини кўриб чиқишни рад этиш учун асос ҳисобланади:

- одобсизлик мазмунидаги мурожаатлар (ахлоқсиз ёхуд ҳақоратли иборалар, таҳдидлар, мантиқ ва маъноси бўлмаган таклифлар ва шунга ўхшаш мурожаатлар);

- матнда тушунарсиз қисқартиришлар ёки реклама материаллари мавжуд бўлган аризалар;

- таркибида аниқ аризалар, шикоятлар ёки таклифлар бўлмаган мурожаатлар;

- рад этишнинг асосланган сабаблари кўрсатилган рад жавоби фойдаланувчига бир иш куни мобайнида юборилади;

- ариза ваколатига кирмайдиган давлат органларига тушганда, у беш кун муддатда, фойдаланувчи хабардор қилинган ҳолда тегишли органга юборилади.

Аризаларни кўриб чиқиш тартиби: фойдаланувчи шахсий кабинет орқали берилган аризаси мажбурий қабул қилиниши ва кўриб чиқилиши керак, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно. Бунда ушбу мурожаат Масъул ходим электрон почтасига келиб тушган сана – мурожаат қабул қилинган сана ҳисобланади.

Аризаларни кўриб чиқиш муддати:

- таклифлар – бир ойгача муддатда. Агар қўшимча ўрганишлар талаб қилинса, бу тўғрида фойдаланувчи ўн кун муддатда хабардор қилинади. Бунда

муддат ариза олувчига тушгандан бошлаб ҳисобланади;

- ариза ёки шикоятлар – ўн беш кун муддатда. Агар қўшимча ўрганиш ва (ёки) текшириш ўтказиш, қўшимча ҳужжатлар талаб этилса – бир ойгача муддатда. Бунда муддат ариза Масъул ходимга тушгандан бошлаб ҳисобланади.

Ариза назорати ва жавобгарлик тартиби:

- Ўзбекистон Республикаси Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги ҳузуридаги Алоқа, ахборотлаштириш ва телекоммуникация технологиялари соҳасида назорат бўйича давлат инспекцияси интерактив давлат хизматлари кўрсатиш тартибига риоя қилиниши юзасидан назоратни амалга оширади;

- давлат ташкилотлари раҳбарлари ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг таркибий бўлинмалари Ягона портал орқали кўрсатиладиган интерактив давлат хизматлари кўрсатишнинг асоссиз рад этилганлиги ва хизматлар сифатсиз кўрсатилганлиги учун жавоб берадилар;

- фойдаланувчи аризада нотўғри маълумотлар берганлиги, уйдирма ва ҳақоратлар бўлган мурожаатлар узатганлиги учун конун ҳужжатларида белгиланган тартибда жавоб беради.

Ягона порталдан фойдаланишнинг фойдаланувчи учун баъзи имкониятлари:

- коммунал хизмат, электр энергия ва сув истеъмолчилари ушбу хизмат харажатлари ҳақидаги шахсий маълумотлардан фойдаланиш имконияти яратилди. Бу имкониятдан фойдаланиш тартиби жуда осондир. Ушбу хизматга доир ариза ва шикоятларни Ягона портал орқали тезда жўнатиш ва ҳал қилиш имконияти яратилди. Бунда аризага ҳужжатлар ва расмларни илова қилиш имконияти мавжуд;

- чет эл фуқаролари Ўзбекистонга виза расмийлаштириш учун интерактив хизматдан фойдаланиши мумкин. Бунинг учун ҳамкасб ёки дўстларини безовта қилиш зарурати йўқолди. Тадбиркорлар учун онлайн интерактив хизматлар Ягона портал самарали имкониятларидан бири алоқа натижалари СМС хабарлар ёрдамида жўнатилишидир. Бу алоқани қулай ва самарали бўлишини таъминлайди. Чунки фойдаланувчи ариза етиб борганлиги ва ишга тушганлиги ҳақида хабардор бўлади ва бу ҳақда Ягона порталдан хабарлар ёзиб, ходимларни қўшимча саволлар ва эътибор билан безовта қилмайди. Натижада фойдаланувчи безовта бўлмайди ва ходимлар қулай шароитда ариза кўрилиши тартибига риоя қилган ҳолда ишини давом эттиради.

Ягона порталдан 4 хил рўйхатдан ўтиш усули мавжуд:

1. SMS тасдиқлаш орқали яъни Ягона порталдан рўйхатдан ўтилади;
2. ID.uz – Ягона идентификация тизимидан рўйхатдан ўтилади;
3. Электрон рақамли имзо орқали;
4. UzCARD ёрдамида.

Ro'yxatdan o'tish usullaridan birini tanlang

	SMS-tasdiqlash orqali
	ID.UZ tizimi orqali
	Elektron raqamli imzo orqali
	UzCard yordamida

Yagona portaldan foydalanish qoidalari

Hurmatli foydalanuvchi!

Yagona portal Sizga davlat tashkilotiga tashrif buyurishdan yoki qog'oz tarzda xat yuborishdan qulayroq bo'lgan davlat xizmatlaridan elektron shaklda foydalanish imkoniyatini taqdim etadi. Shu bilan birga, Sizing yuborayotgan murojaatingiz rasmiy maqamga ega ekanligini ham eslatib qo'ymoqchimiz.

Shu sababli, Sizdan quyidagilarni unitmasligingizni so'raymiz:

1. "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 6-moddasiga muvofiq, o'z to'g'risida xato ma'lumotni bergan yoki murojaatning mohiyatini ko'rsatmagan foydalanuvchilarning murojaatlari ko'rib chiqilmaydi.
2. "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 28-moddasi, O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksining 40 - 41-moddalar, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 139 - 140 va 237-moddalariga muvofiq murojaatlar to'g'risidagi qonun hujjatidagi hujjatlar, shu bilan birga, elektron shaklda qabul qilinadi.

Yagona portaldan ro'yxatdan o'tish orqali, Siz Portaldan foydalanish qoidalariga rozi ekanligingizni tasdiqlaysiz

4-расм. Ягона порталдан рўйхатдан ўтиш усуллари.

Мисол қилиб порталдан тўлақонли фойдаланиш ҳамда давлат органларига мурожаат қилиш учун ID.uz – Ягона идентификация тизимидан рўйхатдан ўтишни мисол қилиб кўрамиз. Дастлаб ID.uz – Ягона идентификация тизимидан рўйхатдан ўтилади.

5-расм. ID.uz – Ягона идентификация тизими.

ID.uz- ягона идентификация тизимидан рўйхатдан ўтиб, сўнг ягона порталга кираётганда айнан ўша ID профил орқали тизимга маълумотлар киритилади.

Portaldagi login orqali

ID.UZ orqali

ERI orqali

UzCard yordamida

ID.Uz loginingizni kiriting

ID.UZ orqali kirish

Portalgа kirish uchun ID.UZ tizimida ro'yxatdan o'tgan loginingizni kiriting. Siz ro'yxatdan o'tgan parolingizni kiritishingiz lozim bo'lgan. ID.UZ tizimidagi avtorizatsiya sahifasiga kirasiz.

Agar siz parolni unutgan bo'lsangiz, parolni tiklash shaklidan foydalanishingiz mumkin. Bu holatda parol sizga (ID.UZ tizimida ro'yxatdan o'tish chog'ida siz tomoningizdan tanlangan usuldan kelib chiqqan holda) SMS yoki elektron pochta orqali yuboriladi.

6-расм. ID профил орқали тизимга маълумотлар киритиш.

Шундан сўнг, фойдаланувчи кабинети очилади. У ерда Профил, Юридик шахс, Менинг аризаларим, Менинг қораламаларим, Менинг маълумотларим каби бўлимлар мавжуд.

Profil

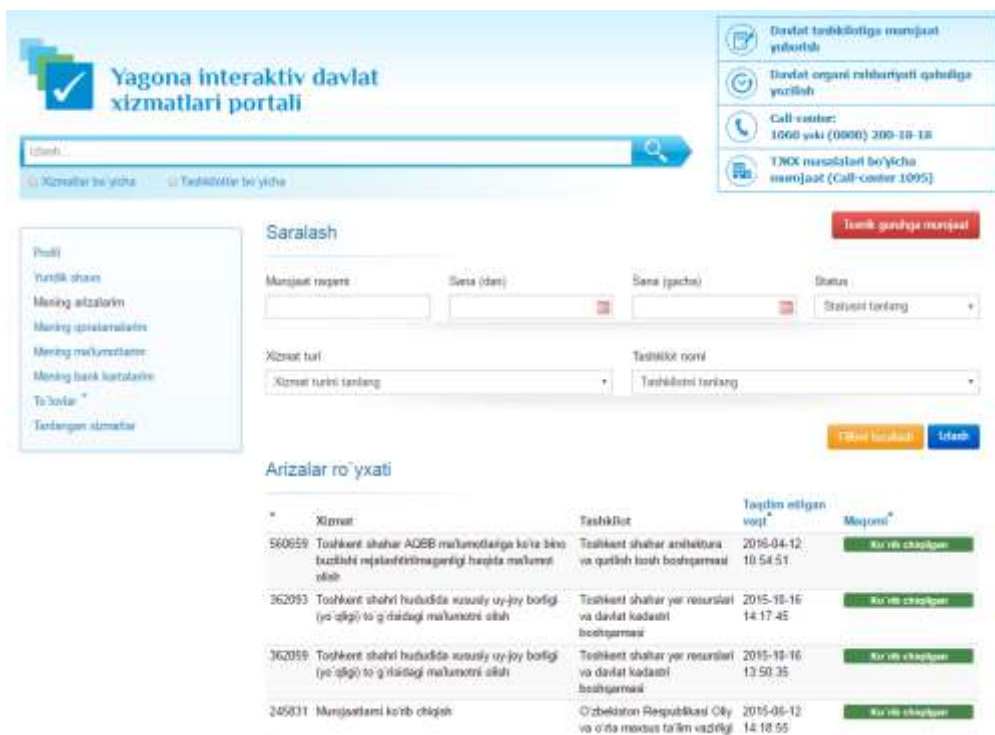
- Yuridik shaxs
- Mening arizalarim
- Mening qoramalarim
- Mening ma'lumotlarim
- Mening bank kartalarim
- Biznesni ro'yxatdan o'tkazish
- To'lovlar *
- Tanlangan xizmatlar

Profil

Public ID	2000032443
Login ID/STIR	AlishertuIt
F.I.O.	Abdullaev Alisher Ilhamovich
Elektron pochta	alishertuIt@inbox.uz
Telefon raqami	[REDACTED]
Jins	Erkak
Tug'ilgan sana	1988-02-11
Pasport seriyasi/raqami	[REDACTED]
Kim tomonidan berilgan	Qo'qon shahar IB
Pasport berilgan vaqt	2013-01-19
Yashash joyi	Город Ташкент, Юнусбадский район, Yunusbod
Amal qilish muddati	2023-01-18
Ro'yxatga olingan vaqt	2015-05-06 03:58:34
So'nggi kirish	2016-04-21 12:06:02

7-расм. Фойдаланувчининг шахсий кабинети

Профилда шахсий маълумотларни таҳрирлаш имконияти мавжуд. Менинг аризаларим бўлимида юборилган аризалар рўйхати, уларнинг ҳолати ва уларга берилган жавоб хатлари билан танишиш имконияти мавжуд.

8-расм. Фойдаланувчи кабинети.

МУРОЖААТ ЮБОРИШ

Ягона порталнинг энг қулай томони бу давлат органларига бевосита электрон мурожаат қила олиш имконияти борлигидир. Бу фуқароларга анча қулайликлар яратади. Агар илгари ёзилган мурожаатни чоп этиб, конвертга солиб, почтадан юбориб ёки бевосита фуқаронинг ўзи ўша мурожаат хатини давлат органи биносига олиб бориб бериб, ортиқча ҳаражат ва ҳаракат, асосийси қимматли вақтни йўқотган бўлса, эндиликда уйда ўтирган ҳолда ҳам, кўчага бир қадам чиқмасдан тегишлича шикоят қилиш, ариза ёки таклиф бериш имконияти мавжуд.

Қандай қилиб мурожаат қилиш мумкин?

Аввало юқорида таъкидланганидек, Ягона портал тизимига кирилади. Сўнгра порталнинг юқори ўнг бурчагида турган “Davlat tashkilotiga murojaat qilish” тугмаси босилади.

5 қадамдан иборат қуйидаги ойна очилади:

Murojaatlarni ko'rib chiqish

1-qadam. Eslatma

- 1-qadam
- 2-qadam
- 3-qadam
- 4-qadam
- 5-qadam

Hurmatli foydalanuvchil

Yagona portal Sizga davlat tashkilotiga tashrif buyurishdan yoki qog'oz tarzda xat yuborishdan qulayroq bo'lgan elektron tarzda murojaatlarni yuborish imkoniyatini taqdim etmoqda. Shu bilan birga, Sizing yuborayotgan murojaatingiz rasmiy maqomga ega ekanligini ham eslatib qo'ymoqchimiz. Shu sababli, Sizdan quyidagilarni unutmangizni so'raymiz:

1. "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunining 6-moddasiga muvofiq, jismoniy va yuridik shaxsning murojaatida murojaatning mohiyati bayon etilgan bo'lishi kerak. Elektron murojaat elektron raqamli imzo bilan tasdiqlangan va elektron hujjatning uni identifikatsiya qilish imkoniyatini beradigan boshqa rekvizitlariga ega bo'lgan elektron hujjat shaklida bo'lishi kerak. Elektron murojaat qonunda belgilangan talablarga muvofiq bo'lishi kerak. Elektron raqamli imzo bilan tasdiqlanmagan murojaatlar anonim murojaatlar deb hisoblanadi.
2. "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunining 28-moddasi, O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksining 40 - 41-moddalari, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 139 - 140 va 237-moddalariga muvofiq tushmat, xaqorat so'zlar ishlatilgan va yolg'on xabar beruvchi murojaatlarni taqdim etgan jismoniy va yuridik shaxs javobgarlikka tortiladi.
3. "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunining 27-moddasiga muvofiq yolg'on ma'lumotlar bayon etilgan murojaatlarni ko'rib chiqishda davlat organi tomonidan qilingan xarajatlarni jismoniy yoki yuridik shaxsdan sudning qaroriga ko'ra undirib olinishi mumkin.

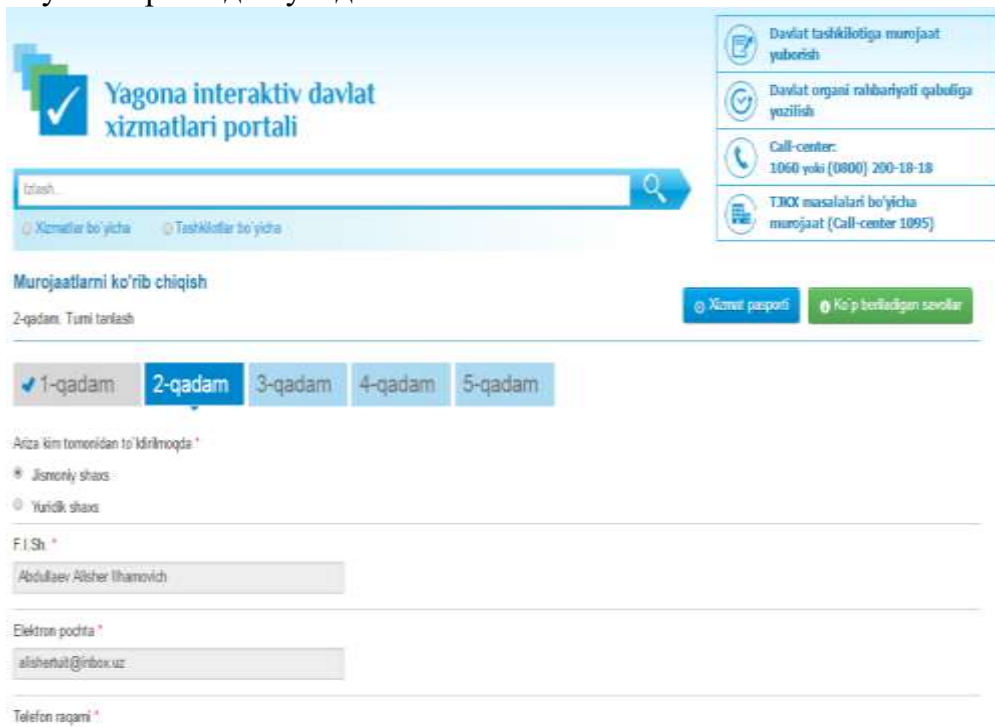
Shu bilan bir qatorda, agar davlat organi Sizga masalangiz bilan bog'liq bo'lmagan javobni yo'llaganida, qonunchilikda belgilangan muddatlarni buzganida, Sizing murojaatingiz bo'yicha asossiz yoki qonunga zid bo'lgan qaror qabul qilganida, yoki boshqa yo'l bilan Sizing jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risidagi qonunchilikda belgilangan huquqlaringizni buzganida va boshqa shu kabi holatlarda Siz yuqori turuvchi tashkilot, yoki sudga bunday hatti-harakatlar ustidan shikoyat bilan murojaat qilishingiz mumkin. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali to'g'risida Nizomiga asosan davlat organlari jismoniy va yuridik shaxslar murojaatlarini rad etishlari mumkinligini eslatib o'tamiz. Quyidagilar foydalanuvchining shaxsiy kabinet orqali tushgan murojaatini ko'rib chiqishni rad etish uchun asos hisoblanadi:

- odobisizlik mazmunidagi murojaatlar (uyatsiz yoxud haqoratli iboralar, tahdidlar, mamlq va ma'nosi bo'lmagan takliflar va shunga o'xshash murojaatlar);
- murojaat matnida tushunarsiz qisqartirishlar yoki reklama materiallari mavjud bo'lgan, tarkibida aniq arizalar, shikoyatlar yoki takliflar bo'lmagan murojaatlar

9-расм. Давлат ташкилотига мурожаат қилиш.

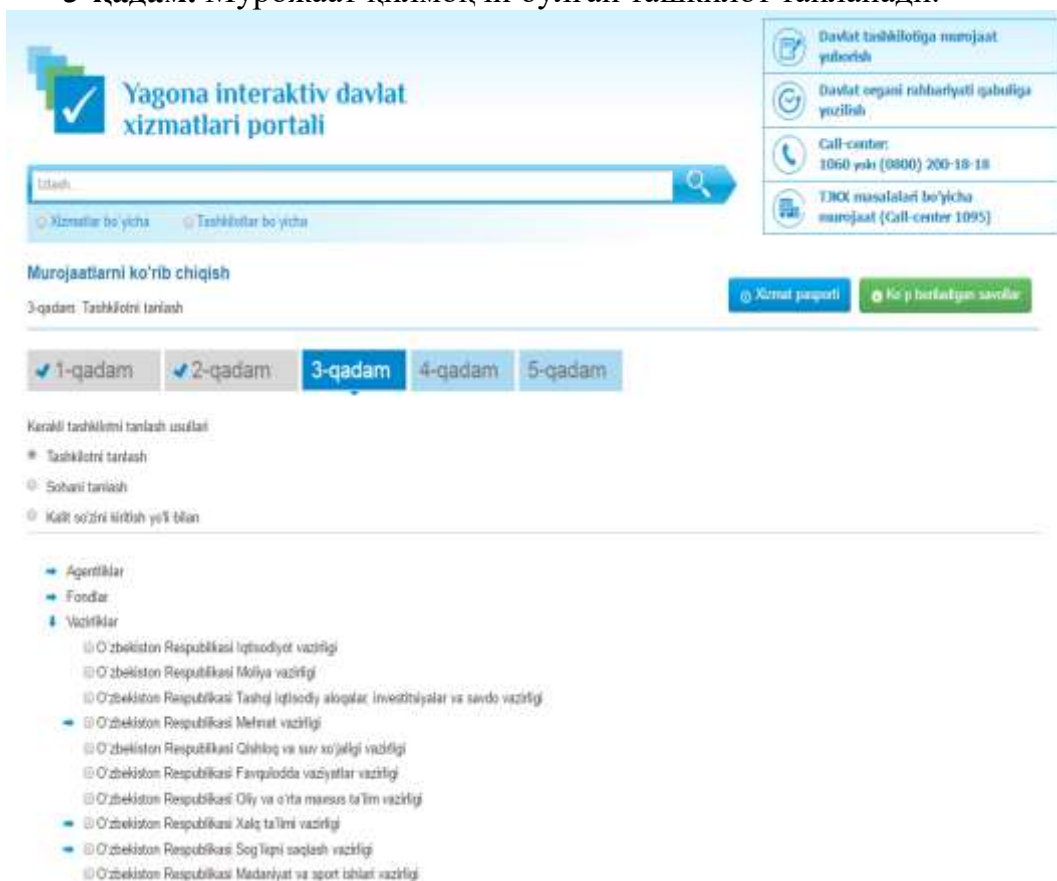
1-қadam. Мурожаатни ёзиш тартиб қоидалари хақида розилик билдирилади.

2-қadam. Сиз мурожаат қилаётган шахс турини танлайсиз: Жисмоний ёки юридик шахс. Агарда “Фойдаланувчи кабинети”даги “Профил” бўлимида шахсга тегишли маълумотларни киритилган бўлса, 2-қadamда автоматик равишда ўша маълумотлар пайдо бўлади.

10-расм. 2-қadam. Мурожаат юбориш.

3-қadam. Мурожаат қилмоқчи бўлган ташкилот танланади.

11-расм. 3-қadam. Мурожаат юбориш.

4-қadam. Мазкур қadam энг асосий босқич ҳисобланиб, бу ерда қуйидаги маълумотларни тўлдирилади:

Мурожаат соҳаси – нима масалада эканлиги;

Мурожаат тури – ариза, шикоят ёки таклиф;

Жавоб олиш йўли – электрон почта ёки почта орқали хат билан;

Мурожаатнинг кўриниши – шахсий, оммавий;

Мурожаат мавзуси – нима мавзуда мурожаат қилаётганлиги;

Мурожаат матни – мурожаат батафсил тушунтирилади;

Файлни илова қилиш – агар мурожаатга файл (ҳужжатнинг сканер варианты, фото ёки видеоматериал ва ҳ.к.) илова қўшиш имконияти мавжуд.

Агарда барчаси тўғри бажарганлиги тўлиқ ишонч ҳосил қилинса, учта вариант бўлади: Имзо чекиш, юбориш ва қораламани сақлаш. Имзо чекиш – бу ерда ЭРИ модули, яъни электрон рақамли имзо орқали тасдиқлаш мумкин. Юбориш – мурожаатни юбориш. Қораламани сақлаш – агарда ёзган мурожаат юбориш учун етарли деб ҳисобланмаса, ушбу тугма орқали уни сақлаб қўйиш ва кейинчалик яна таҳрир қилиб, юбориш имконият мавжуд бўлади.

Murojaatlarni ko'rib chiqish

4-qadam. Formani to'ldirish

Xizmat pasporti

Ko'p beriladigan savollar

1-qadam 2-qadam 3-qadam 4-qadam 5-qadam

Murojaat sohasi *

Murojaat turi *

Javob olish yo'li *

Murojaatning ko'rinishi *

Murojaat mavzusi *

Tadbirkorlik subyekti sifatida taqdim etilmoqda

Agar siz, haqiqatdan ham tadbirkorlik subyekti sifatida murojaat yuborayotgan bo'lsangiz, iltimos ushbu katalichni belgilang. Uxrumingizning filimgiz biz uchun muhim.

Murojaat matni *

Faylni ilova qilish

Faylni tanlang

Avvalgi qadam

Imzo chekish

Yuborish

Quralamni saqlash

12-рasm. 4-кадам. Мурожаат юбориш.

5-қadam. Мазкур қадам “Тамом” деб номланиб, мурожаатни юбориш ёки қораламага сақлаш тамомланганлигини билдиради.

МУРОЖААТГА ЖАВОБЛАР

Мурожаатга жавоб келганини қандай билиш мумкин?

Энг аввало фойдаланувчиларга қулай бўлиши учун SMS хизмати жорий этилган. Яъни шахсий маълумотларда киритилган телефон рақамига учта ҳолатда SMS-билдиришномалар келади. Булар:

1. Мурожаат юборилганда.
2. Мурожаат кўриб чиқиш учун қабул қилинганда.
3. Мурожаатга жавоб берилганда.

Profil

Yuridik shaxs

Mening arizalarim

Mening qoralamalarim

Mening ma'lumotlarim

Mening bank kartalarim

To'lovlar

Tanlangan xizmatlar

Temlik gunuhga murojaat

Saralash

Murojaat raqami

Sana (dan)

Sana (gacha)

Status

Statusni tanlang ▼

Xizmat turi

Tashkilot nomi

Xizmat turini tanlang ▼

Tashkilotni tanlang ▼

Filtri tozalash

Izlash

Arizalar ro'yxati

#	Xizmat	Tashkilot	Taqdim etilgan vaqt	Maqomi
560659	Toshkent shahar AQBB ma'lumotlarga ko'ra bino buzilishi rejalashtirilmaganligi haqida ma'lumot olish	Toshkent shahar arxitektura va qurilish bosh boshqamasi	2016-04-12 10:54:51	Ko'rib chiqilgan
362093	Toshkent shahri hududida xususiy uy-joy borigi (yo'qligi) to'g'risidagi ma'lumotni olish	Toshkent shahar yer resurslari va davlat kadastri boshqamasi	2015-10-16 14:17:45	Ko'rib chiqilgan
362059	Toshkent shahri hududida xususiy uy-joy borigi (yo'qligi) to'g'risidagi ma'lumotni olish	Toshkent shahar yer resurslari va davlat kadastri boshqamasi	2015-10-16 13:50:35	Ko'rib chiqilgan
245831	Murojaatlarni ko'rib chiqish	O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi	2015-06-12 14:18:55	Ko'rib chiqilgan
244574	Murojaatlarni ko'rib chiqish	Davlat test markazi	2015-06-11 16:21:48	Qaytarilgan
211467	Murojaatlarni ko'rib chiqish	Toshkent shahri Yunusobod tumani hokimligi	2015-05-06 16:02:28	Ko'rib chiqilgan
211466	Murojaatlarni ko'rib chiqish	Toshkent shahar hokimligi	2015-05-06 16:02:27	Ko'rib chiqilgan
211465	Murojaatlarni ko'rib chiqish	O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi	2015-05-06 16:02:27	Ko'rib chiqilgan

13-расм. Мурожаатларни кўриб чиқиш.

Шунингдек, мурожаат ҳолатини “Менинг аризаларим” саҳифасида ҳам кўриш мумкин. Агарда мурожаатга жавоб берилган бўлса, унда ўша мурожаат саҳифасида кўришиб туради.

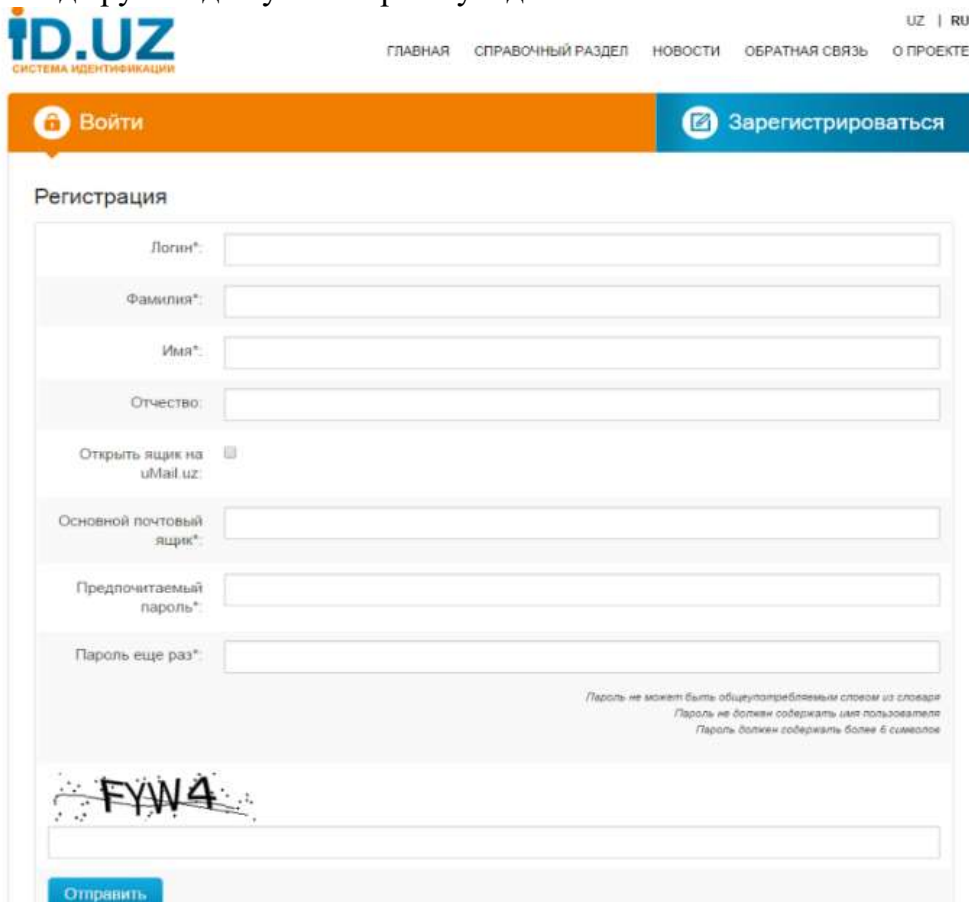
1.2. Коммунал хўжалик ва уй-жой фонди портали e-kommunal.uz

Порталнинг асосий вазифаси аҳолининг уй-жой-коммунал соҳа ва коммунал хизмат вакиллари, шунингдек, хусусий уй-жой мулкдорлари ширкатларининг соҳанинг юқори ташкилотлари билан ҳамкорлигини янада такомиллаштиришдир. Порталнинг мақсади – интерфаол ва ахборот хизматини кўрсатиш орқали коммунал хизматларининг аҳоли, тадбиркорлик субъектлари билан ўзаро ҳамкорлик қилиши учун ягона ахборот маконини ташкил этиш, коммунал хизматлар фаолиятида ошкораликни таъминлашдан иборат. Портал ёрдамида истеъмолчиларга интерактив хизматлар кўрсатиш мақсадида коммунал хизмат ва хусусий уй-жой мулкдорлари ширкатлари фаолияти автоматлаштирилмоқда.

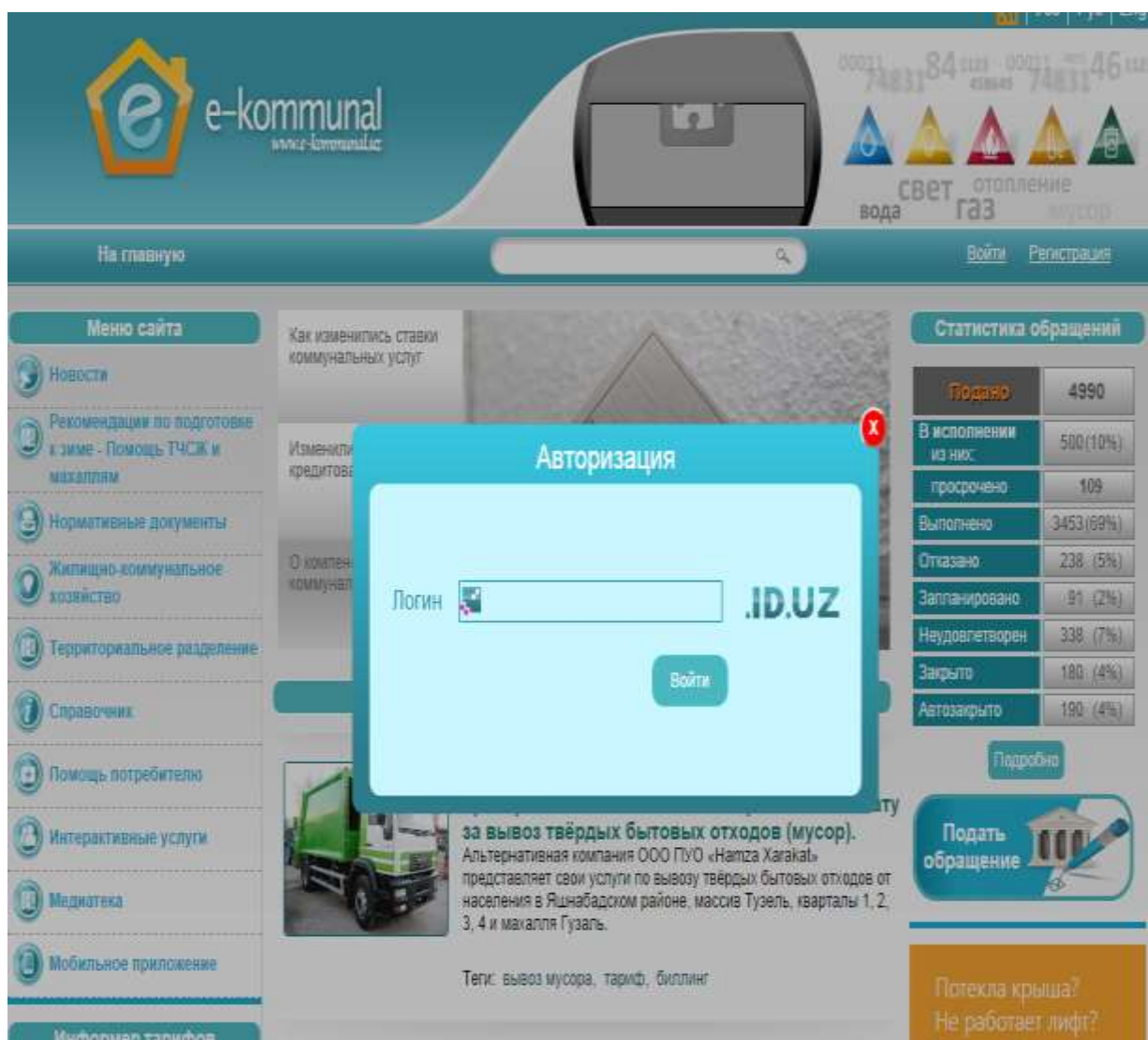

14-расм. E-kommunal.uz

Фойдаланувчи тизимдан фойдаланиш учун ID.UZ ягона идентификация тизимида рўйхатдан ўтиш керак бўлади.

15-расм. Рўйхатдан ўтиш бўлими.

16-расм. ID.uz оркали рўйхатдан ўтиш.

Фойдаланувчи рўйхатдан ўтгандан сўнг хизматлар етказиб берувчиларининг реквизитларини билиб олиши, портал маъмуриятига савол билан мурожаат қилиш имконияти мавжуд. Шунинг таъкидлаш жоизки, фақат ўз профилидаги маълумотларни, мисол учун, ўз манзилини кўрсатгандагина бошқарувчи компанияларнинг реквизитларини билиб олиш учун “Хизматлар етказиб берувчиларим” хизматидан фойдаланиш имконияти берилди. Профилдаги барча маълумотлар таҳрир қилинади, шу сабабли янги яшаш жойига кўчиб ўтганда ахборотни янгилаш имконияти мавжуд.

Фойдаланувчи рўйхатдан ўтгандан сўнг юқори ўнг бурчакда фойдаланувчи исми ва фамилияси билан бир қаторда “хизматлар профили” пайдо бўлади. Бу хизматлар профилида “Мурожаатларим”, “Хизматлар етказувчиларим”, “Профилим” ва “Вижетларим” сервисларига менюси пайдо бўлади. “Профилим” бўлимида фойдаланувчи коммунал ҳисоб-рақамларини тўлдириш керак. Шундан сўнг “Вижетларим”да ресурсдан фойдаланувчи он-лайн режимида коммунал бўйича жорий ҳисобланмаларни кўриши мумкин.

На главную Вы вошли как: Abdullaev Alisher II...

Профиль пользователя

Меню сайта

- Новости
- Рекомендации по подготовке к зиме - Помощь ТЧСЖ и махаллям
- Нормативные документы
- Жилищно-коммунальное хозяйство
- Территориальное разделение
- Справочник
- Помощь потребителю
- Интерактивные услуги
- Медiateка
- Мобильное приложение

Информер тарифов

Тарифы ЖСК от e-kommunal.uz

	Счетчик	Без
Гор. вода	3459.90	20267.60
Хол. вода	380.00	4767.81
Газ	226.00	4289.15
Элек.во	182.00	182.00
Тепло	-	1169.70
Утилиз.ч	-	2800.00

Получить информер тарифов

УТВЕРЖДЕННЫЕ ТАРИФЫ НА ТЕПЛОЕ ЭНЕРГИЮ

Наименование продукции	Ед. изм.	Тариф, сум	Классиф. Группы	Тариф с омовн. Коэф. сум
<small>Юридические лица. Старый тариф с 01.04.2016</small>				
При наличии ПУТ без НДС	сум/квал	60 700,00		60 700,00
При наличии	сум/	-----		-----

Персональные данные

Пользователь: Abdullaev Alisher Ilhamovich
 Email: ali1914@gmail.com
 Последний вход: 23.04.2016 16:04:29
 Телефон: 998911630942
 Адрес: Мустакуллик 81/87
Внимание! Ваш адрес необходим для автоматического заполнения графы "адрес" в бланках оплаты.

Вы можете посмотреть текущее состояние лицевого счетов по коммунальным услугам по этой [ссылке](#)

Лицевые счета

Электроэнергия

Выберите регион: г. Ташкент
 Выберите РЭС: Мирзо-Улугбекское ЭСП
 Введите лицевой счет: 0248518
Внимание! Лицевой счет можно узнать в квитанции об оплате за электроэнергию или в РЭС по месту жительства. Лицевой счет должен состоять из 7 цифр. Услуга доступна по всем регионам.

Природный газ

Выберите область: Тошкент шахар
 Выберите РАЙГАЗ: М. Улугбек тумани
 Введите лицевой счет: 02264132
Внимание! Лицевой счет можно узнать в квитанции об оплате за газ или в районном отделении газоснабжения. Лицевой счет должен состоять из 8 цифр. Услуга доступна по всем регионам.

Горячая вода и отопление

Введите лицевой счет: 03000040294
Внимание! Лицевой счет указан в договоре с потребителем тепловой энергии, в абонентской книжке потребителя тепловой энергии, или можно узнать в районном отделе управления "Теплосбыт" (РОТС) УП ПО "Тошиссиккуватчи". Лицевой счет состоит из 11 цифр. Услуга доступна только для потребителей г.Ташкента.

Холодное водоснабжение

Введите лицевой счет: 291811
Внимание! Лицевой счет можно узнать в квитанции об оплате за холодное водоснабжение или в районном отделении сбыта (РОС). Лицевой счет должен состоять из 6 цифр. В данный момент услуга доступна только по г.Ташкент.

17-расм. Фойдаланувчи профили.

Натижада Виджет бўлимида совук сув, электроэнергия, табиий газ, иссиқ сув учун тўлаган пуллари ҳақида маълумотларни (қарз бўлса, қарзларни) кузатиб бориши имконияти мавжуд.

18-рasm. Онлайн виджет.

Интерактив хизматлар бўлими мавжуд. Бўлимда бир қанча хизматлар мавжуд:

- коммунал хизматлар калкулятори;
- коммунал хизматлари учун онлайн тўлов ва балансни текшириш;
- қурилиш ва таъмирлаш ишлари смета калкулятори;
- савол бериш;
- сўровномалар;
- муурожаат;
- тўлов варақаси.

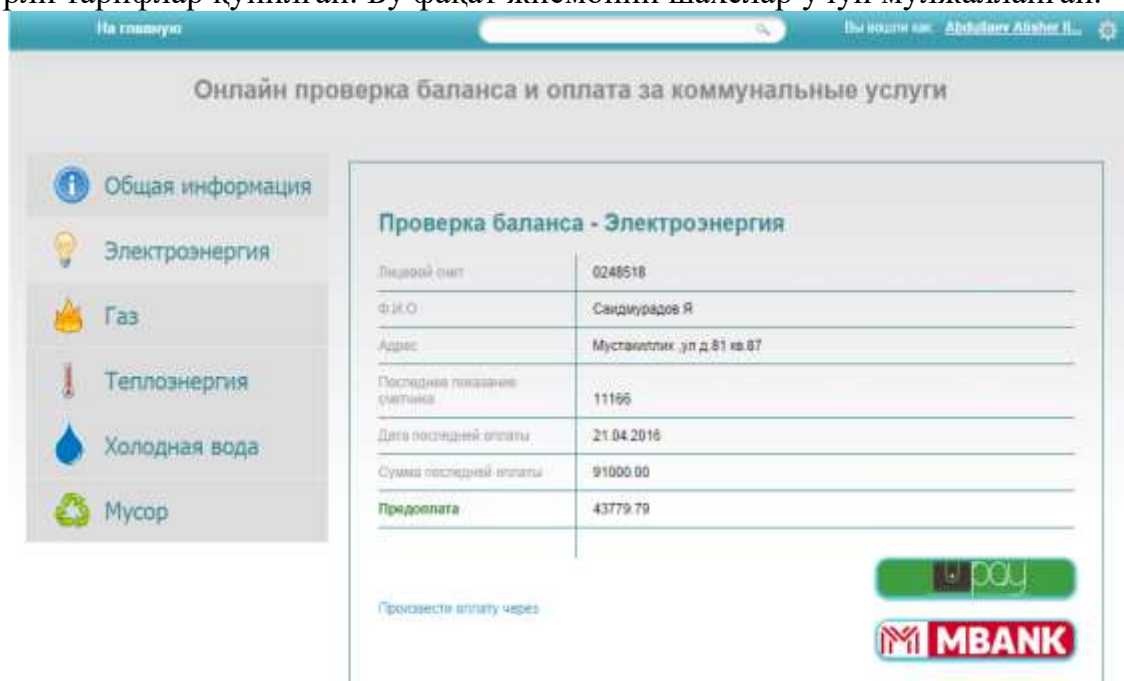

19-рasm. Интерактив хизматлар.

20-расм. Онлай калькулятор.

Е-kommunal порталида назарда тутилган яна бир интерфаол хизмат – «Коммунал хизматлар калькулятори». Бунда фойдаланувчи, хатто рўйхатдан ўтмасдан туриб, электр энергия, табиий газ, иссиқ ва совуқ сув, иситиш, чиқинди учун қанча тўлаши кераклигини ҳисоблаши мумкин. Дастурда ҳисоблагичнинг мавжудлигини ҳисобга олиб, хонадонда яшовчи кишиларнинг сонидан келиб чиқиб турли тарифлар қўйилган. Бу фақат жисмоний шахслар учун мўлжалланган.

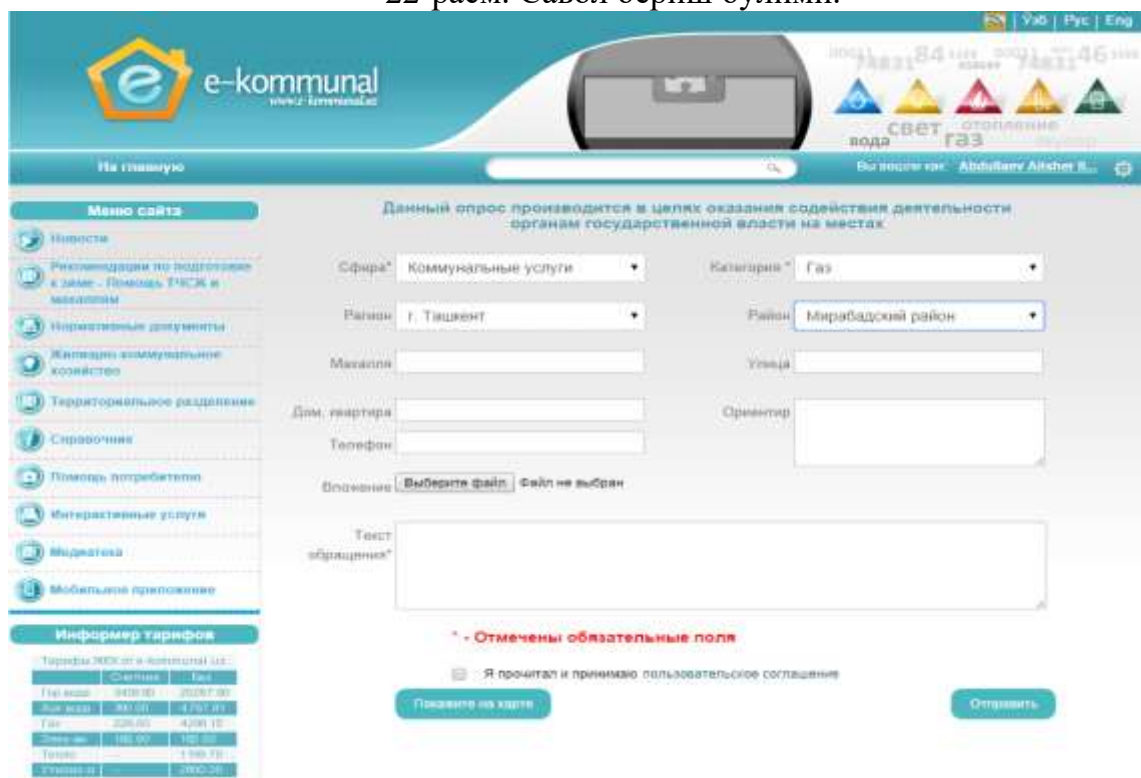
21-расм. Онлайн тўлов бўлими.

Коммунал хизматлари электр энергия, табиий газ, иссиқ ва совуқ сув, иситиш, чиқинди учун u-ru ва mbank тўлов тизимлари орқали онлайн тўлов

ИМКОНЯТИ МАВЖУД.

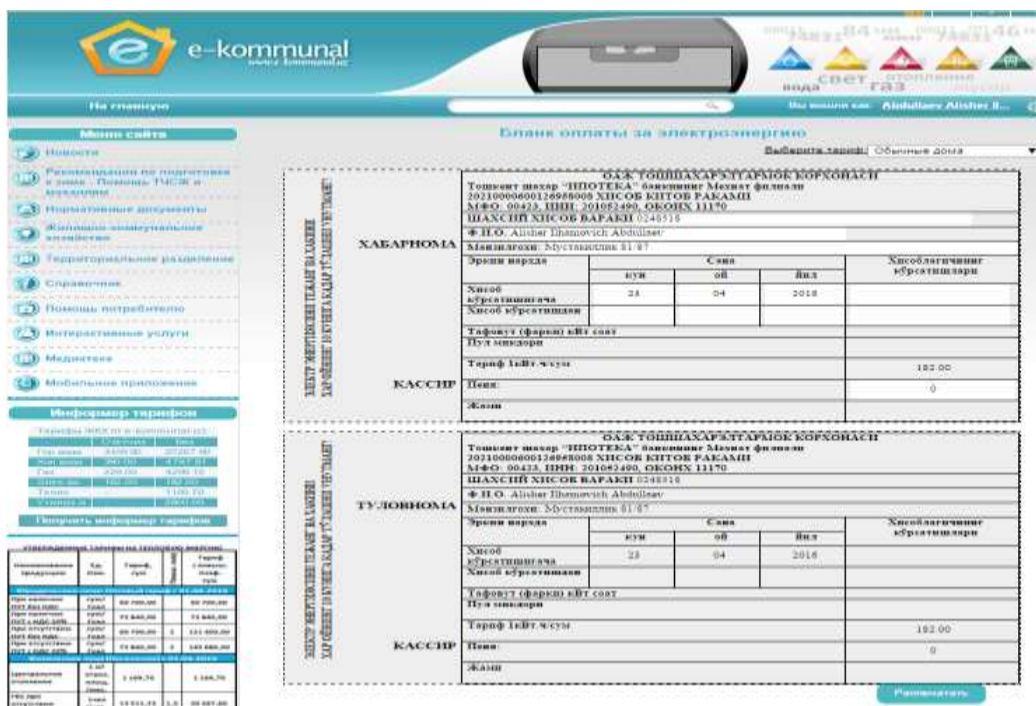

22-расм. Савол бериш бўлими.

23-расм. Мурожаат бўлими.

Мурожаат бўлимида мурожаат формасини тўлдирилади, зарур ҳолларда эса унга қўшимча файлларни қўшиш имконияти мавжуд. Сўнгра фойдаланувчи томонидан танланган соҳа ва тоифага қараб, тизим унинг мурожаатини тегишли давлат органига жўнатади.

24-расм. Тўлов варақаси.

Тўлов варақаси хизматида танланган коммунал тури бўйича тўлов варақа хосил бўлади, тўлов варақа тўлдирилиб, чоп этиш имконияти ҳам мавжуддир.

Амалий бажариш учун вазифалар:

1. Интерактив хизматларни ўрганиш.
2. ID.uz ягона идентификация тизимидан рўйхатдан ўтинг.
3. Интерактив хизматлардан фойдаланиб давлат ташкилотларига мурожаат юборишни ўрганинг.
4. Профил бўлиминини шакллантиринг.
5. Коммунал хизматлардан фойдаланилиниб, маълумот олинг.
6. Коммунал хизматларни онлайн тўлашда хизматлар кетма-кетлигини қараб чиқинг.
7. Вижет бўлимини шакллантиринг.

Адабиётлар ва интернет сайтлар:

1. “Электрон ҳукумат тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 2015 йил 9 декабрь. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2015 й., 49-сон, 611-модда. 3-15 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Миллий ахборот-коммуникация тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2013 йил 27 июндаги ПҚ-1989-сон Қарори.
3. <http://www.e-kommunal.uz>
4. <http://www.my.gov.uz>

2-амалий машғулот.

Электрон ҳукумат интерактив хизмат тизимларидан фойдаланиш. (4 соат).

Ишдан мақсад: Электрон ҳукуматнинг интерактив хизматларини амалда қўллаш. Уларнинг ресурслари билан танишиш.

Масаланинг қўйилиши: Тингловчи интерактив хизматлар орқали давлат ташкилотларининг ресурслари билан танишади ва улардан фойдаланишга ўрганади.

Назарий маълумотлар.

Электрон ҳукумат интерактив хизматлари турлари.

“Электрон ҳукумат” – давлат бошқарувининг электрон ҳужжат айланиши тизими мамлакат миқёсидаги бошқарув жараёнларининг барчасини автоматлаштиришга асосланган, давлат бошқаруви самарадорлигини ошириш ҳамда жамиятнинг ҳар бир аъзоси учун ижтимоий коммуникация харажатларини камайтириш мақсадига хизмат қилади.

Интерактивлик - техник воситалар, компьютер, уларнинг дастурлари билан фойдаланувчилар ўртасидаги мулоқот. Демак, компьютер дастурлари шундай яратилганки, биз у ёрдамида компьютер билан мулоқот ўрнатамиз.

Интерактивлик мулоқот тизимини ташкил этиш билан боғлиқ. Ушбу тушунча ахборот назарияси, информатика ва дастурлаш, телекоммуникация тизимлари, социология ва бошқа соҳаларда қўлланилади.

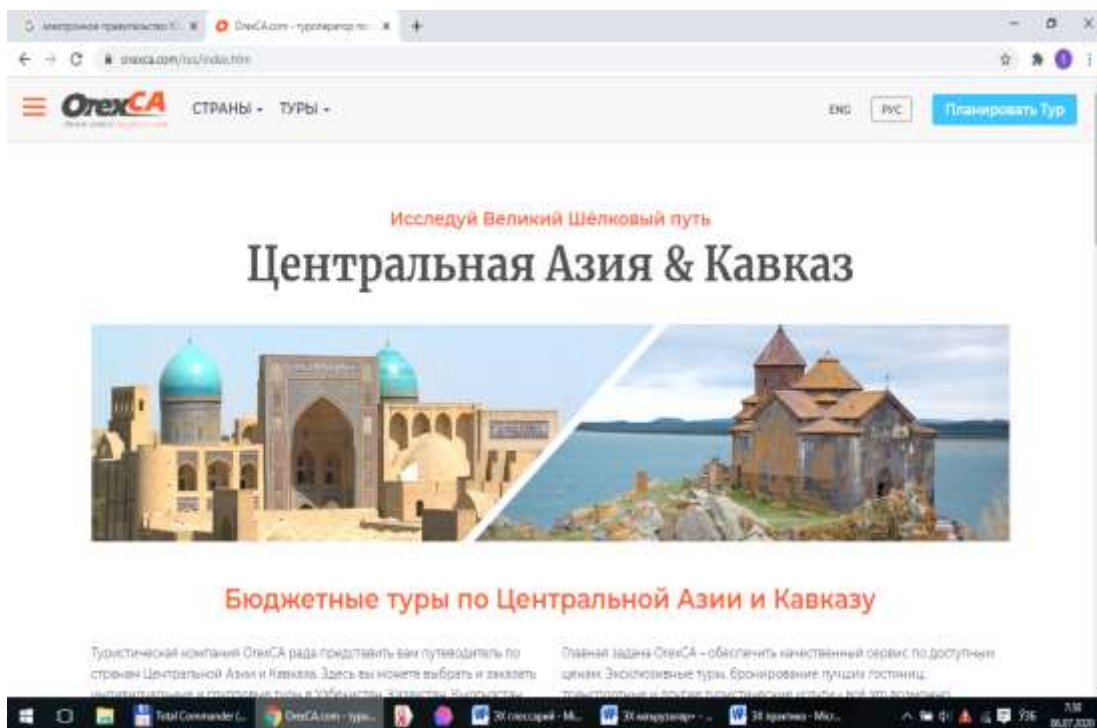
“Интерактив хизмат” тушунчаси. Интерактивлик орқали фойдаланувчи учун моддий, маънавий, ижтимоий, иқтисодий, ахборий ва ишлаб чиқаришнинг турли манбаларидан қўриладиган манфаат мавжуд бўлса, унга интерактив хизмат қилинган деб тушунилади. Яъни, компьютер дастурлари орқали фойдаланувчига интерактив хизмат қўрсатилган.

Интернет тармоғи орқали қўрсатиладиган интерактив хизмат турлари. Ҳозирги вақтда, мамлакатимизда интерактив хизматлар ташкил этиш, шакллантириш ва уларни бошқаришга катта эътибор берилмоқда. Интерактив хизматлар ташкил этишнинг энг тез ва қулайяхши йўли - Интернет тармоқлари орқали амалга оширишдир.

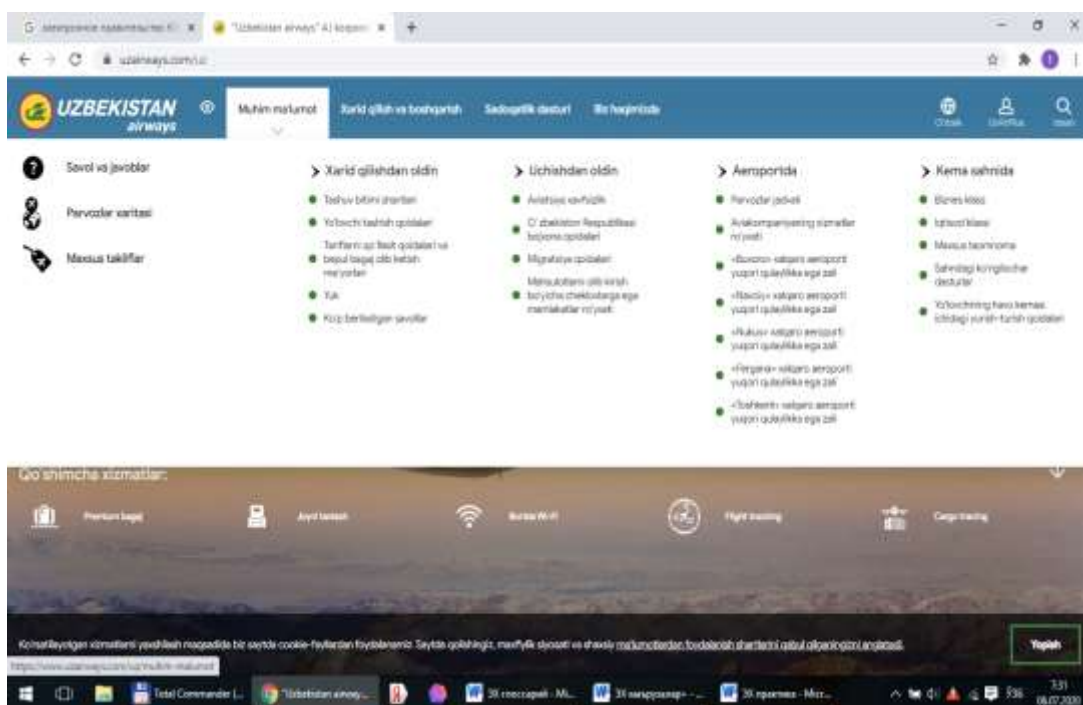
Интернет тармоғи орқали қўрсатиладиган интерактив хизмат турларига қуйидагилар киради:

Транспорт воситаларининг ҳаракатланиш жадвали. Республикадаги транспорт воситалари ҳаракатларининг жадвали бир нечта сайтларда берилган. Фойдаланувчи сайтдан транспорт воситалари қатнови жадваллари орқали ўзига керакли маълумотларни олади. Қуйида ушбу веб-саҳифалар келтирилган:

<http://www.orexca.com> – сайёҳлар учун мўлжалланган веб саҳифа;

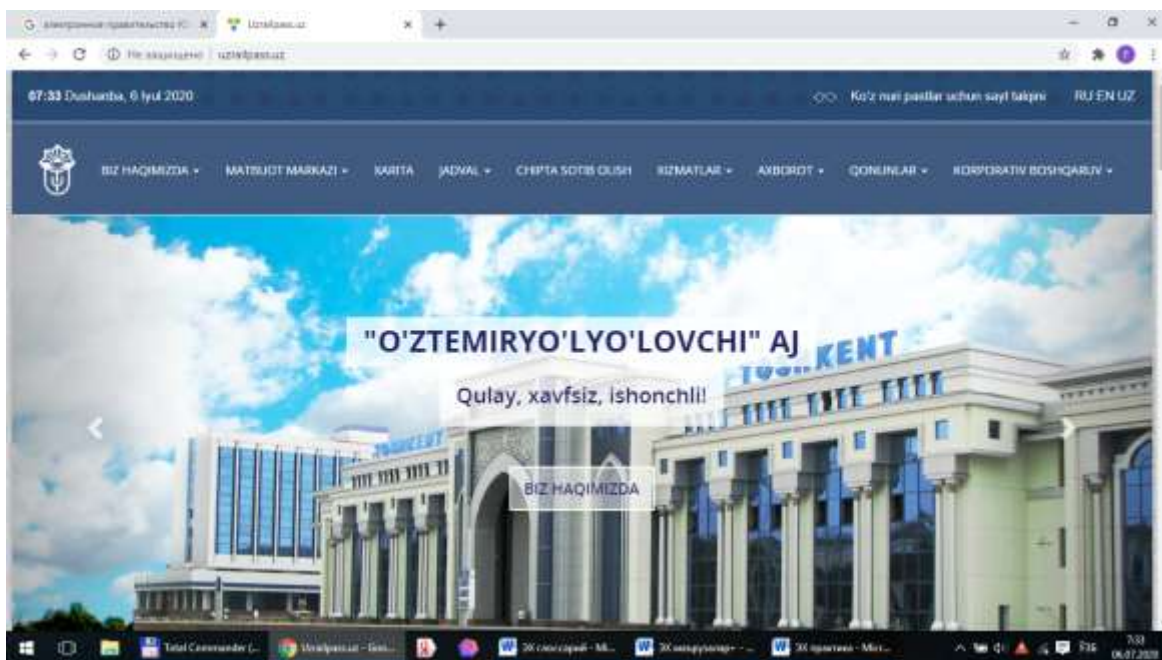

Авиарейслар жадвали. Авиарейслари бўйича маълумотлар олиш учун <http://uzairways.com> – “Ўзбекистон ҳаво йўллари” авиакомпанияси веб-саҳифасига мурожат қилинади. Сайтда халқаро ва Ўзбекистон миқёсидаги авиақатнов жадваллари берилган.

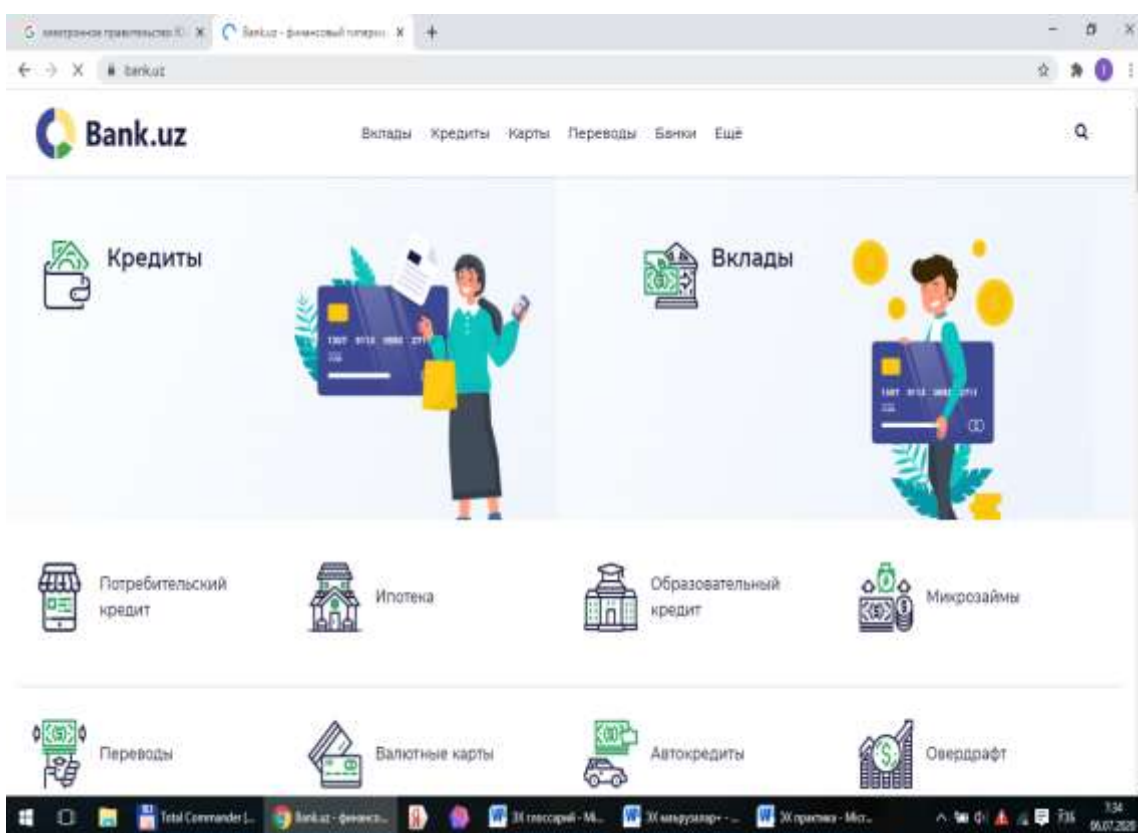

Темир йўл транспорти қатнови жадвали. Республика ички ва ташқи темир йўл қатновлари жадваллари ва улар ҳақидаги маълумотларни куйидаги веб-саҳифалардан топиш мумкин:

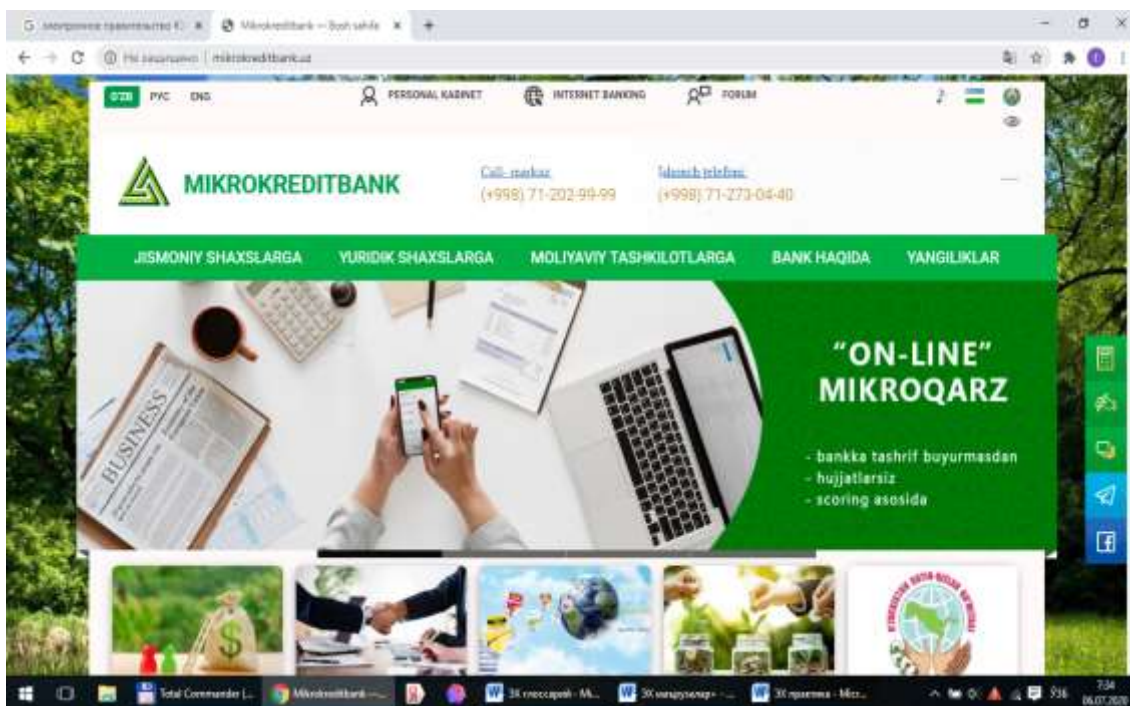
uzrailpass.uz - темир йўл транспорт қатнови жадвали.

Банк хизмати маълумотлари ва валюта курслари. Ўзбекистондаги барча банклар ҳақида маълумотлар ва янгиликларни, қуйидаги сайтлардан олиш мумкин: www.bank.uz

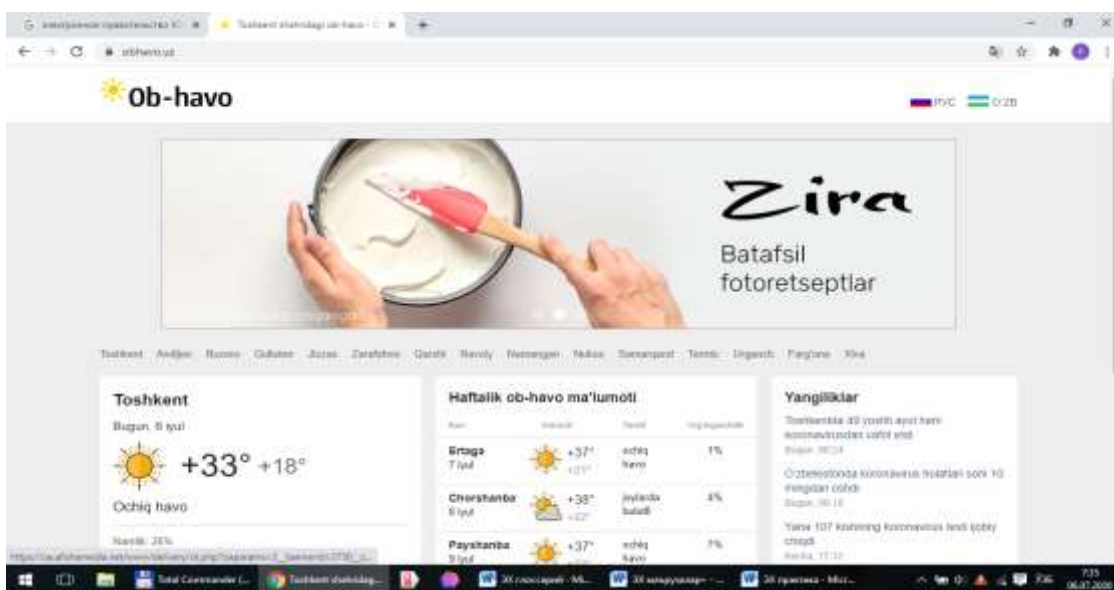
www.mikrokreditbank.uz

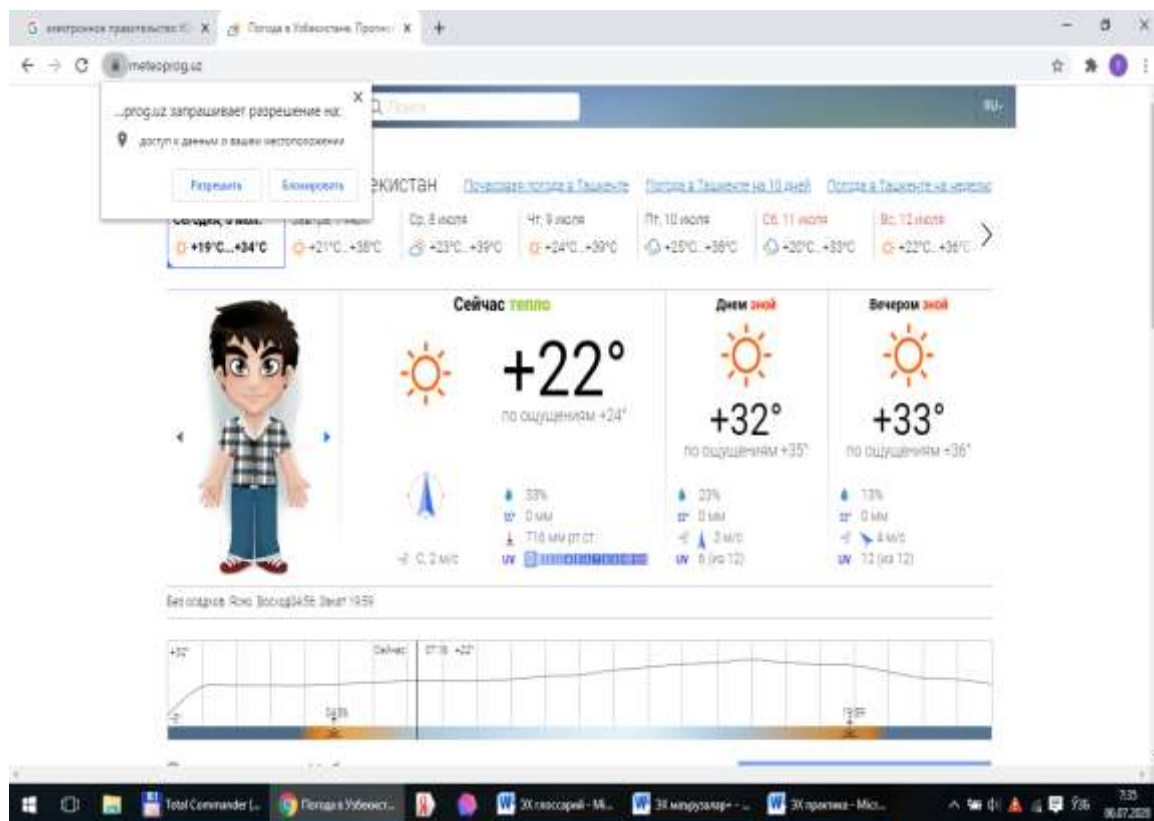
- [www.agrobank.uz;](http://www.agrobank.uz)
- [www.asakabank.com;](http://www.asakabank.com)
- [www.new.nbu.com;](http://www.new.nbu.com)
- [www.uzpsb.uz;](http://www.uzpsb.uz)
- [www.infinbank.com;](http://www.infinbank.com)
- [www.xb.uz;](http://www.xb.uz)
- [www.ipotekabank.uz;](http://www.ipotekabank.uz)
- www.csb.uz

Об-ҳаво маълумотлари. Барча вилоятлар ва Тошкент шаҳри ҳамда дунё мамлакатларидаги об-ҳаво ҳақидаги маълумотларни қуйидаги, веб-саҳифалардан олишмумкин:

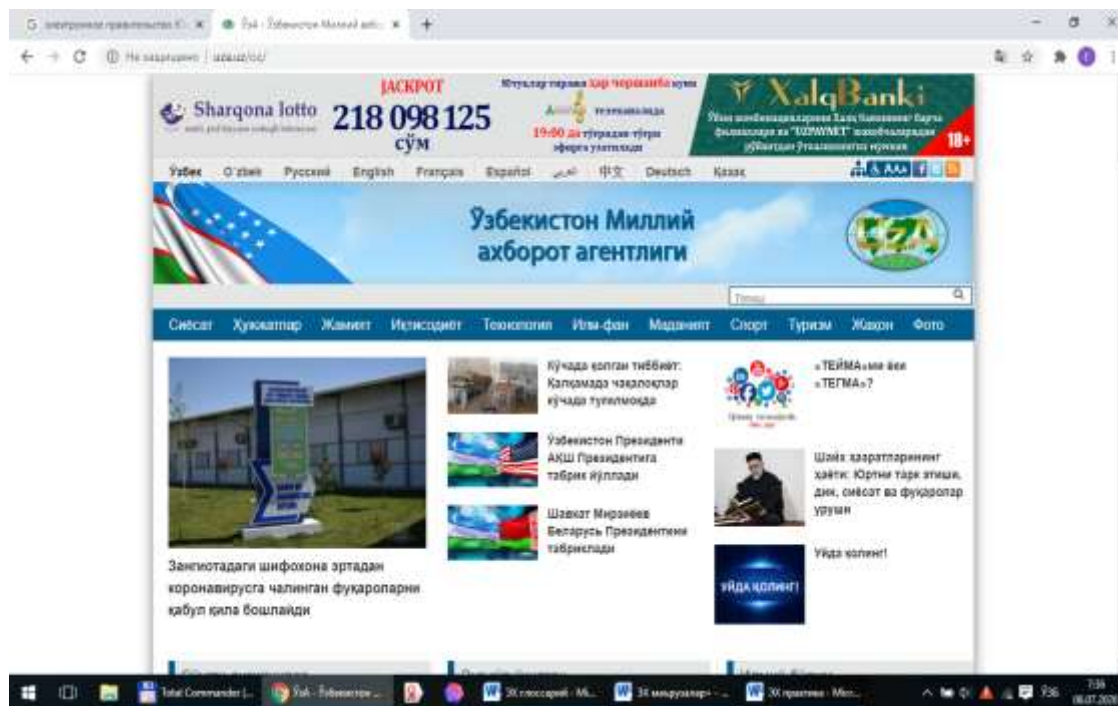
ob-havo.uz

www.meteoprogramm.com

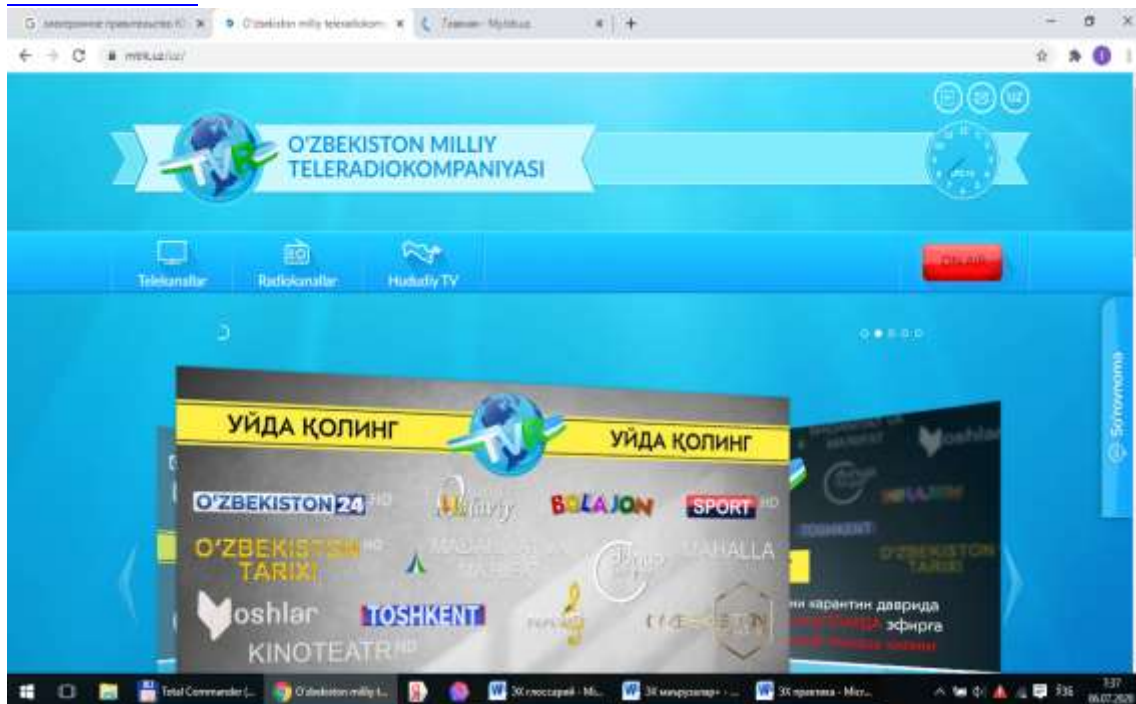

Янгиликлар. Ўзбекистонга оид янгиликларни uza.uz, gov.uz веб-сайтлари орқали олиш мумкин.

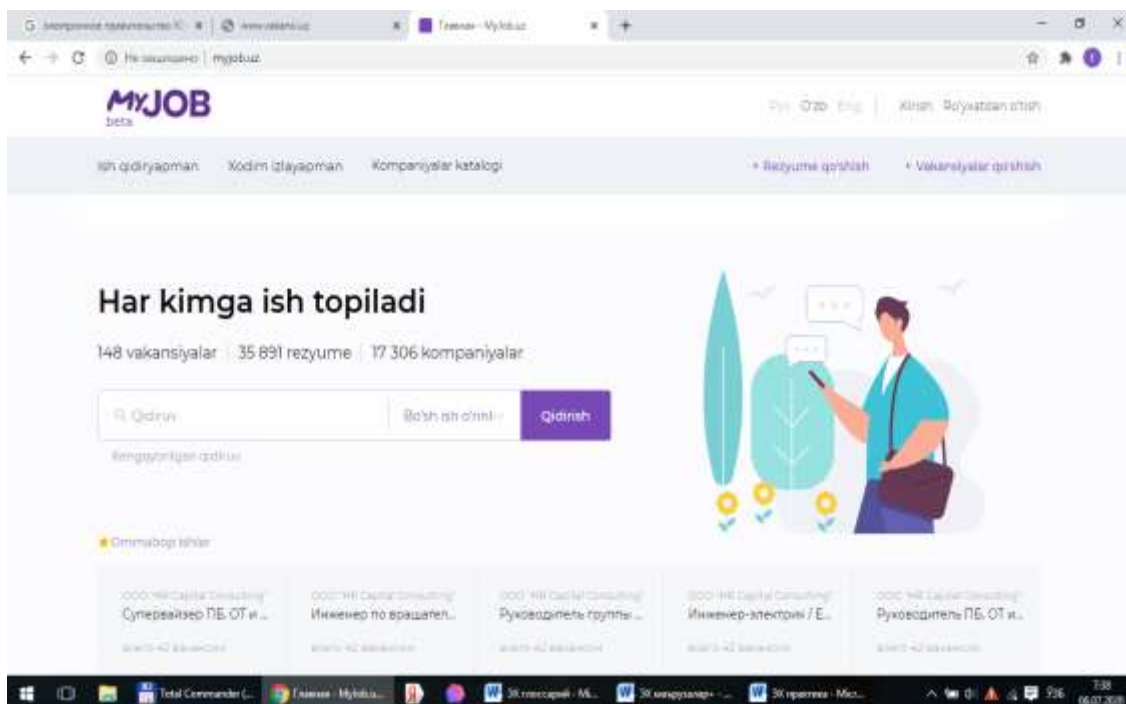

Теле ва радиозиттириш дастурлари. Ўзбекистон Миллий телерадио компанияси маълумотлари ва теледастурлар жадвалини ҳамда уларнинг фаолияти билан боғлиқ бўлган маълумотларни қуйидаги веб-саҳифадан олиш мумкин.

www.mtrk.uz

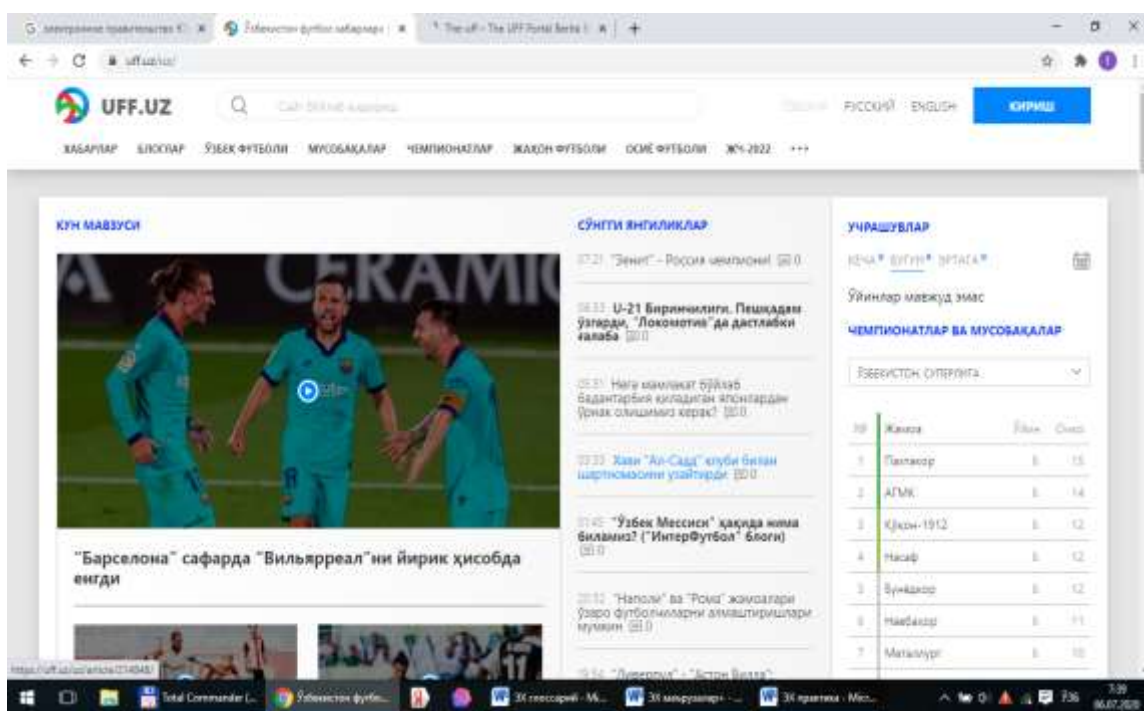
Иш ўринлари биржалари. Республика доирасида бўш иш ўринлари топиш, аниқлаш ва мулоқот ўрнатиш қуйидаги веб-саҳифалар орқали амалга оширилади. www.myjob.uz сайтидан иш ўринлари ҳақидаги маълумотларн, шунингдек, ўзингиз ҳақингиздаги маълумотларни жўнатишингиз ва жавоб олишингиз мумкин.

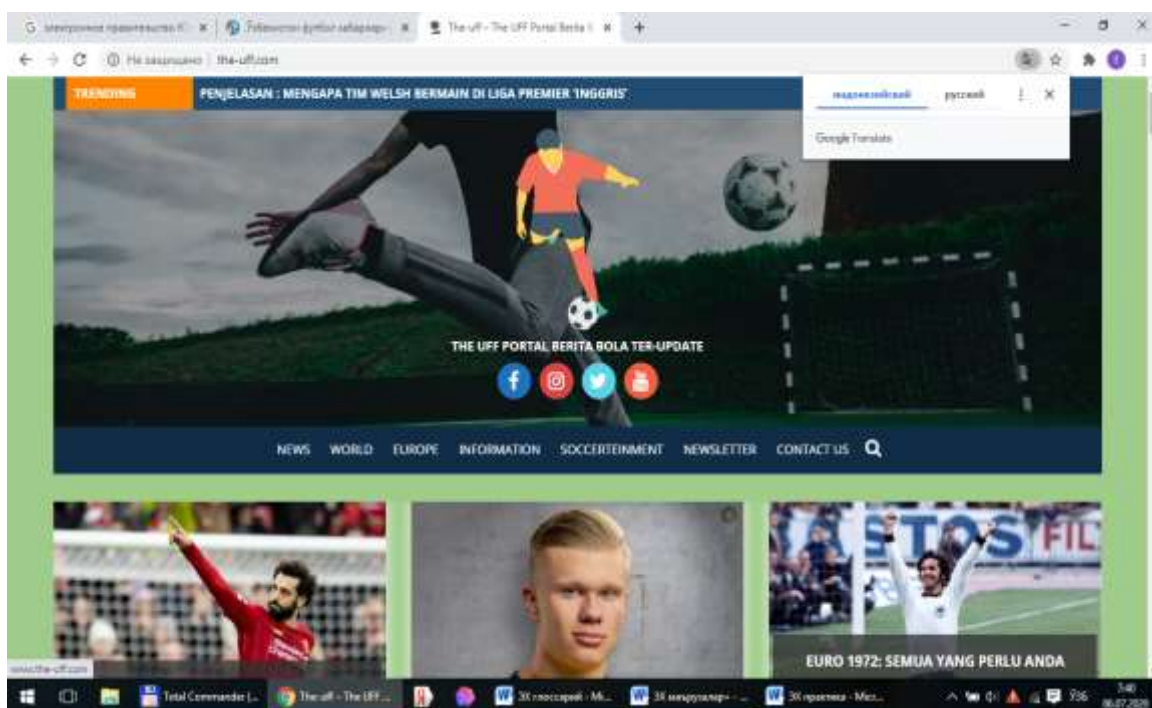
Спорт янгиликлари. Республика ва халқаро миқёсдаги спорт мусобақалари,

уларга оид барча маълумотларни:

www.uff.uz

www.the-uff.com

Давлат бошқаруви ва хўжалик юритувчи органлар веб саҳифалари орқали кўрсатиладиган интерактив хизматлар.

Интерактив давлат хизмати – идораларнинг ахборот тизимлари воситасида телекоммуникациялар тармоғи орқали жисмоний ва юридик шахсларга ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда идоралар томонидан кўрсатиладиган хизматлар.

Интерактив давлат хизмати куйидаги шаклларда кўрсатилади:

- умумий фойдаланиладиган ахборотни эълон қилиш (тарқатиш) - тегишли ахборот тизимлари, шу жумладан, Интернет орқали давлат ахборот ресурсларидан фойдаланиш бўйича хизматларни реализация қилиш;
- бир томонлама ўзаро ҳамкорлик - электрон шаклдаги ҳужжатларнинг ҳар хил формулярларидан фойдаланиш имкониятини бериш;
- икки томонлама ахборот айирбошлаш - сўров бўйича қабул қилиш, таҳлил (кўриб чиқиш) ва жавоб юборишни ўз ичига оладиган идора хизматлари (буюртманомалар ва мурожаатларни тақдим этиш, уларни қайта ишлаш натижаларини тақдим этиш ва/ёки бериш);
- электрон шаклдаги маълумотлар тўлиқ айирбошланишини амалга ошириш, шу жумладан, хизматлар кўрсатиш ва уларга ҳақ тўлаш.

Бугунги кунда аҳолига давлат органларининг веб-сайтлари орқали интерактив давлат хизматлари асосида **500**дан ортиқ турдаги интерактив хизматлар кўрсатилмоқда.

Куйидаги веб-саҳифалардан Давлат бошқаруви ва хўжалик юритувчи органлар веб-саҳифалари орқали кўрсатиладиган интерактив хизматлар, улар фаолияти ҳақидаги янгиликлар, хабарларни олиш мумкин.

Бугунги кунда дунёнинг энг ривожланган мамлакатлари «электрон ҳукумат» тизимини фаол жорий қилмоқда. Бу давлат тузилмаларини бошқаришга, давлат ва тадбиркорлар ўртасида ҳамкорликни йўлга қўйган ҳолда бизнес жараёнларни самарали ривожлантиришга, шунингдек, фуқароларга Интернет тармоғи орқали очиқ интерактив давлат хизматларини кўрсатишга ёрдам беради.

Бугунги кунда «электрон ҳукумат»нинг самарали элементлари сифатида 20 дан ортиқ лойиҳа амалга оширилмоқда. Улар куйидагилар:

Ўзбекистон Республикаси Ҳукумат портали – gov.uz бўлиб, ташкилотлар, шунингдек, юридик ва жисмоний шахслар ўртасида электрон-ахборот ҳамкорлик инфратузилмасининг тизим ҳосил қилувчи элементи ҳисобланади.

Ҳар бир фуқаро ёки корхона, ташкилот, муассаса вакили Ўзбекистондаги давлат ҳокимиятининг барча элементлари юзасидан тўлиқ ахборотни олиши мумкин, шунингдек, ҳокимиятнинг у ёки бу органига gov.uz портали орқали электрон шаклда расмий сўров юбориши мумкин. Мазкур порталда Асосий интерактив давлат хизматларининг тўлиқ рўйхати чоп этилган.

[«E-Kommunal.uz»](http://E-Kommunal.uz) портали уй-жой, коммунал хўжалиги соҳасидаги умумий ахборот инфратузилмаси бўлиб, аҳоли, назорат қилувчи органлар ва уй-жой мулкдорларининг ширкатлари, шунингдек, коммунал хизматлар ўртасида ахборот алмашишни осонлаштиради. Мазкур порталда Ўзбекистондаги уй-жой ва коммунал хўжалигининг барча масалаларига доир ахборот, шунингдек тарифлар тўғрисида маълумот берилган ҳатто, барча коммунал хизматларнинг интерактив калькулятори қулай шаклда жойлаштирилган. Хоҳловчилар порталда коммунал хўжалиги муаммоларига оид хабар, фотосуратларни жойлаштиришлари мумкин, давлат ҳокимияти тегишли органлари томонидан кўриб чиқилиб, муаммоларни бартараф этиш чоралари қўлланилади.

• stat.uz, soliq.uz тадбиркорлик субъектларининг электрон шаклдаги статистик, солиқ ва бошқа молиявий ҳисоботларини тўплаш ва ишлов беришни автоматлаштириш тизими. Давлат солиқ қўмитаси сайтида ҳар бир солиқ тўловчи ҳам юридик, ҳам жисмоний шахс сифатида электрон шаклда хизматларнинг тўлиқ

рўйхатини олиши, солиқ ҳисоботи ёки даромадлари тўғрисидаги декларацияни тақдим этиши ёхуд ўзининг солиқ тўловчи идентификация рақамини (ИНН) олиши мумкин.

Статистика давлат қўмитасининг сайти орқали ҳар қандай тадбиркорлик субъекти электрон шаклда статистик ҳисоботни топшириши мумкин, янги фирма ташкил этаётганда ҳар бир фуқаро фирма номини резерв қилишнинг электрон тизимидан фойдаланиш имкониятига эга. Ҳозир давлат статистик ҳисоботининг 101 та шакли (141 та амалдаги шаклдан) Интернет тармоғи орқали электрон шаклда юборилиши мумкин. Жорий йилнинг 1 февраль ҳолатига кўра, 103 мингдан ортиқ фирма номлари электрон шаклда резерв қилинган.

Ўзбекистон қонунчилик миллий базаси (lex.uz) 25 мингдан ортиқ норматив ҳужжатни барча учун очиқ тарзда ўз ичига олган. Lex.Uz миллий тизимининг асосий мақсади юридик ва жисмоний шахслар учун норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга кенг киришни таъминлаш йўли билан аҳолининг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, уларни ҳуқуқий ахборот билан таъминлаш ишларини такомиллаштиришдан иборат.

Ушбу маълумотлар базасида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, мустақилликка эришилгандан сўнг ҳозиргача қабул қилинган қонунлар, кодекслари, Олий Мажлис палаталари қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, қарорлари ва фармойишлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишлари, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари ҳамда бошқа ҳужжатлари, Конституциявий суд, Олий суд ва Олий ҳўжалик судининг қарорлари, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари ўзбек ва рус тилларида жойлаштирилган. Шунини таъкидлаш лозимки, Lex.Uz миллий базаси Интернет тармоғи орқали норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга бепул киришни таъминловчи Ўзбекистондаги ягона ахборот-ҳуқуқий тизим ҳисобланади.

- uzbekenergo.uz - ҳар бир электр энергияси истеъмолчилари ўзларининг шахсий маълумотларига киришларини таъминловчи алоҳида хона. Ҳар қандай корхона, ташкилот ёки оила электр энергияси истеъмолчиси ҳисобланади. Мазкур лойиҳа мамлакатдаги барча истеъмолчиларнинг электр энергиясидан фойдаланиш ҳисобини қулай интерактив шаклда назорат қилиш имконини беради.

- evisa.mfa.uz - чет эл фуқаролари учун Ўзбекистонга виза олишни расмийлаштириш онлайн-анкета. Тизим Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги веб-сайтнинг бир қисми бўлиб, ҳозирда алоҳида веб-саҳифа сифатида ўзбек, инглиз ва рус тилларида ишламоқда, келажакда бошқа тилларда ҳам ишлаши мумкин. Ўзбекистон - eVisa тизимини жорий этган дунёдаги тўққизинчи мамлакат. Бу мамлакатимизнинг туристик ва бизнес салоҳиятини оширади.

- license.uz - амалга оширилиши учун лицензия талаб қилинадиган фаолият турларининг рўйхати ва лицензия ҳамда рухсатнома олишнинг тартиб-таомиллари, талаб этиладиган ҳужжатлар ва бошқа масалалар тўғрисида ахборот олиш имконини берадиган лицензиатнинг ягона портали. Ўзбекистонда лицензия талаб қилинадиган фаолият турлари доимо қисқаради ва уларни олиш тартиб-таомиллари соддалаштирилади. Мазкур лойиҳа ахборот ва зарур лицензияларни олишда ортиқча расмиятчиликни камайтиришга ёрдам беради.

Амалий бажариш учун вазифалар:

1. Интерактив хизматларни қараб чиқинг.
2. Интерактив хизматлардан фойдаланиб хар-хил ташкилотларининг сайтларига кириб, маълумотларни ўрганинг.
3. Спорт, телевидение, об-ҳаво ва бошқа хизматлардан фойдаланиланиб, энг янги ва долзарб маълумотларни олинг.

Адабиётлар ва интернет сайтлар:

1. “Электрон ҳукумат тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 2015 йил 9 декабрь. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2015 й., 49-сон, 611-модда. 3-15 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Миллий ахборот-коммуникация тизимини янада ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида”ги 2013 йил 27 июндаги ПҚ-1989-сон Қарори.
3. <http://www.my.gov.uz>
4. evisa.mfa.uz
5. license.uz
6. lex.uz
7. stat.uz
8. www.uff.uz

У БЎЛИМ

КЕЙСЛАР БАНКИ

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

1-кейс.

БМТнинг электрон ҳукумат ривожланиш рейтингини

БМТнинг иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш департаменти ҳар икки йилда бир марта 193 аъзо мамлакатлар ичида электрон ҳукумат ривожланиш индекси рейтингини баҳолаш мақсадида суров ўтказди. БМТнинг электрон ҳукумат ривожланиш рейтингини мамлакатдаги қарор қабул қилувчи шахслар учун кучли ва кучсиз томонларини аниқлашнинг инструментал воситаси сифатида хизмат қилади. Электрон ҳукумат ривожланиш рейтингини уч марта кетма-кет 2010, 2012 ва 2014 йиллар давомида Корея Республикаси биринчи ўринни эгаллаб келмоқда. Австралия 2-ўрин, Сингапур 3-ўрин, Франция 4-ўринларни эгаллаб, 2012 йилга нисбатан кўтарилган (жадвал 1.). Шу ўринда айтиб ўтиш лозимки Ўзбекистон Республикаси 2012 йил 91-ўринни ва 2014 йил 100-ўринни эгаллади (жадвал 2).

1-жадвал.

Жаҳондаги мамлакатларнинг 2014 йил ҳолати бўйича электрон ҳукумат ривожланиш рейтингини¹⁰

Country	Region	2014 EGDI	2014 Rank	2012 Rank	Change in Rank (2012–2014)
Republic of Korea	Asia	0.9462	1	1	-
Australia	Oceania	0.9103	2	12	↑ 10
Singapore	Asia	0.9076	3	10	↑ 7
France	Europe	0.8938	4	6	↑ 2
Netherlands	Europe	0.8897	5	2	↓ 3
Japan	Asia	0.8874	6	18	↑ 12
United States of America	Americas	0.8748	7	5	↓ 2
United Kingdom	Europe	0.8695	8	3	↓ 5
New Zealand	Oceania	0.8644	9	13	↑ 4
Finland	Europe	0.8449	10	9	↓ 1

Ўзбекистон Республикасининг рейтингда тушиш сабаблари:

- 2014 йил баҳолаш ва маълумотларни йиғиш телекоммуникация инфратузилмасини ривожлантириш ва электрон ҳукумат дастурини амалга ошириш ҳамда қабул қилиш бошланишига қадар 2013 йил май ойидан июн ойига қадар ўтказилган.
- Ягона интерактив давлат хизматлари портали 2013 йил 1 июлдан ишга туширилган.

¹⁰ United Nations E-Government Survey 2014. E-Government for the Future We Want, Printed at the United Nations, New York, 2014, page-15

Электрон ҳукумат ривожланиш рейтингида собиқ Совет Иттифоқи ва МДҲ мамлакатлари (2014 йил)

№	Мамлакат	Ўрин	EGDI	№	Мамлакат	Ўрин	EGDI
1	Эстония	15	0.8180	9	Молдова Республикаси	66	0.5571
2	Россия Федерацияси	27	0.7296	10	Озарбайжон	68	0.5472
3	Қозоғистон	28	0.7283	11	Украина	87	0.5032
4	Литва	29	0.7271	12	Ўзбекистон	100	0.4695
5	Латвия	31	0.7178	13	Қирғизистон	101	0.4657
6	Беларусь	55	0.6053	14	Туркманистон	128	0.3511
7	Грузия	56	0.6047	15	Тожикистон	129	0.3395
8	Арманистон	61	0.5897				

Электрон ҳукумат ривожланиш индекси қуйидаги учта индекс асосида аниқланади (1-расм):

- Онлайн хизматлар
- Телекоммуникация инфратузилмаси
- Инсон капитали

1-расм. Электрон ҳукумат ривожланиш рейтинги

Онлайн хизматлар индекси

Электрон ҳукумат ривожланиш рейтингининг онлайн хизматлар индексида 10 миллий веб-сайтлар БМТ эксперти баҳолашидан ўтказилади. Булар Халқ таълими вазирлиги, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Меҳнат вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Молия вазирлиги, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, Давлат солиқ қўмитаси, Давлат божхона қўмитаси порталлари, Ҳукумат

портали, Ягона интерактив давлат хизматлари порталидир. Бунда юқорида келтирилган миллий веб-сайтлар ўзларининг фуқароларига онлайн хизматлар кўрсатиш қобилияти баҳоланади.

БМТ онлайн хизматлар ривожланишининг тўртта босқичи¹¹

1-босқич. Ахборот хизматларининг пайдо бўлиш босқичи

Давлат органлари веб-сайтлари давлат сиёсати, бошқарув, меъёрий-ҳуқуқий асослар, давлат хизматлари турлари ҳақидаги маълумотларни ўз ичига олади. Давлат органлари веб-сайтлари вазирликлар ва бошқа давлат идораларига ҳаволаларга эга бўлади. Фуқаролар осонлик билан давлат органлари ҳақида маълумот олишлари ва ҳаволалар орқали ҳаракат қилишлари мумкин бўлади.

2-босқич. Кенгайтирилган ахборот хизматлари

Давлат органлари веб-сайтлари фуқаролар билан бир томонлама ёки давлат хизматлари ва тизимлари учун шаклларни кўчириб олиш каби икки томонлама алоқаларни таъминлайди. Давлат органлари веб-сайтлари аудио ва видео имкониятларига ва кўп тилли интерфейсга эга бўлади.

3-босқич. Транзакцион хизматлар

Давлат органлари веб-сайтлари давлат сиёсати, давлат дастурлари ва меъёрий ҳужжатлар ҳақида маълумотлар олиш ва суровлар жўнатиш каби фуқаролар билан икки томонлама алоқага эга бўлади. Транзакция муваффақиятли тамом бўлиш учун фуқаролардан аутентификация қилиш талаб этилади. Давлат органлари веб-сайтлари электрон сайлов каби молиявий бўлмаган транзакциялар, шаклларни кўчириб олиш ёки жойлаштириш, солиқларни онлайн тўлдириш, сертификатлар, лицензиялар ва рухсатномалар учун сўровлар жўнатиш операцияларини амалга оширади. Шунингдек, улар хавфсиз тармоқ орқали молиявий транзакцияларни ҳам амалга оширишади.

4-босқич. Боғланган хизматлар

Давлат органлари веб-сайтлари ҳукумат билан фуқаролар ўртасидаги ўзаро муносабат усулини ўзгартиради. Ахборот, маълумотлар ва билимлар ҳукуматдан фуқароларга интеграциялашган тизимлар орқали узатилади. Ҳукуматга йўналтирилган ёндашувдан фуқароларга йўналтирилган ёндашувга ўтилади. Қарор қабул қилишда фуқароларнинг ҳукумат фаолиятида фаол иштирок этиш имкониятларини кенгайтиришлари учун муҳит яратилади.

Бундан ташқари фуқароларнинг электрон иштирок этиши ва қарорлар қабул қилиш жараёнида қатнашишлари ҳукумат томонидан рағбатлантирилади. Бу электрон ҳукуматнинг энг мураккаб даражаси ҳисобланади. У қуйидагилар билан характерланади:

1. Горизонтал боғланишлар (давлат органлари ўртасида);
2. Вертикал боғланишлар (марказий ва маҳаллий давлат органлари ўртасида);
3. Инфратузилмавий боғланишлар (мослашувчанлик);
4. Давлат органлари ва фуқаролар ўртасидаги боғланишлар;
5. Манфаатдор томонлар ўртасида боғланишлар (давлат органлари, хусусий сектор, таълим муассасалари, нодавлат ташкилотлар ва фуқаролик жамияти).

Телекоммуникация инфратузилмаси индекси

Телекоммуникация инфратузилмаси индекси электрон хизматларни етказиб бериш билан боғлиқ алоқа тармоқлари инфратузилмасига таалуқли қуйидаги беш

¹¹ e-Government Applications, by Nag Yeon Lee and Kwangsok Oh, printed in Scand-Media Corp., Ltd., Republic of Korea, in 2011, page–37-38

асосий кўрсаткичлар йиғиндисидан иборат. Ҳар бир ҳолатда Халқаро электралоқа иттифоқи (ITU) асосий манба ҳисобланади.

Бешта кўрсаткичлар:

1. 100 кишига нисбатан интернет фойдаланувчилар улуши;
2. 100 кишига нисбатан телефон линиялари улуши;
3. 100 кишига нисбатан уяли алоқа фойдаланувчилари улуши;
4. 100 кишига нисбатан ажратилган кенг полосали тармоқ улуши;
5. 100 кишига нисбатан симсиз кенг полосали тармоқ улуши.

Инсон капитали индекси

Инсон капитали индекси иккита кўрсаткичлар: катталар саводхонлик даражаси ва бошланғич, ўрта ва ўрта махсус таълимни ўз ичига олган ёшлар саводхонлик даражасидан иборат. Катталар саводхонлик даражасига 2/3 қисм, ёшлар саводхонлик даражасига 1/3 қисм берилади. Маълумотлар асосан ЮНЕСКО маълумотларига асосланади ва БМТнинг тараққиёт дастури инсон ривожланиши ҳисоботи билан тўлдирилади.

Инсон капитали индексини такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикасида қуйидаги чора-тадбирлар ишлаб чиқилди ва амалга оширилмоқда:

1. Идоралараро ишчи гуруҳни шакллантириш;
2. Электрон ҳукуматни ривожлантириш бўйича Ўзбекистон рейтингини ошириш бўйича чора-тадбирларини тасдиқлаш;
3. Ягона очиқ маълумотлар порталини янада ривожлантириш;
4. Баҳоланувчи давлат идоралари веб-сайтларини такомиллаштириш учун молиялаштириш чора-тадбирларини амалга ошириш;
5. БМТнинг иқтисодий ва ижтимоий масалалар бўйича Департаменти ва ЮНЕСКО билан яқин ҳамкорликни ташкил қилиш;
6. Ижтимоий тармоқлар ва форумларда давлат идоралари матбуот хизматларини фаоллаштириш.

2-кейс.

“Электрон ҳукумат” тизимининг ахборот тизимлари комплекслари ва марказий маълумотлар базасини ҳақида тақдимотлар тайёрланг

- Кўчмас мулк;
- Миллий геоинформацион тизим;
- Жисмоний шахслар;
- Юридик шахслар;
- Справочниклар ва классификаторлар;
- Автотранспорт;
- “Клиринг” ахборот тизимлари комплекси;
- “Ҳарид” ахборот тизимлари комплекси;
- “Солиқ” ахборот тизимлари комплекси;
- “Божхона” ахборот тизимлари комплекси;
- “Лицензия” ахборот тизимлари комплекси;
- “Соғлиқни сақлаш” ахборот тизимлари комплекси;

- “Таълим” ахборот тизимлари комплекси;
- “Коммунал” ахборот тизимлари комплекси;
- “Адлия–2” ахборот тизимлари комплекси;
- “Давлат бошқаруви” ахборот тизимлари комплекси;
- “Нафақа” ахборот тизимлари комплекси;
- “Бюджет” ахборот тизимлари комплекси.

VI БЎЛИМ

ГЛОССАРИЙ

VIII. ГЛОССАРИЙ

Тушунча ўзбек тилида	Таърифи	Тушунча ўзбек тилида
Электрон ҳукумат	давлат оғанлари кўрсатаётган хизматларнинг шаффофлиги, самарадорлиги ва сифатини ошириш мақсадида рақамли технологиялардан фойдаланиш тизими	E-government
Электрон ҳукуматнинг принциплари	<ul style="list-style-type: none"> - давлат оғанлари фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлиги; - электрон давлат хизматларидан ариза берувчиларнинг тенг равишда фойдаланиши; - «ягона дарча» принципи бўйича электрон давлат хизматлари кўрсатиш; - давлат оғанларининг ҳужжатларини бирхиллаштириш; - электрон ҳукуматнинг ягона идентификаторларидан фойдаланиш; - электрон давлат хизматлари кўрсатиш тартибини мунтазам такомиллаштириб бориш; - ахборот хавфсизлигини таъминлаш. 	E-government principles
G2C	Давлат → фуқароларга фуқаролар турли маълумотлар, хизматлар ва бошқа имкониятлар билан таъминланадилар.	G2C
G2B	Давлат → бизнесга ҳукумат ва бизнес ўртасидаги муносабатлар ва ўзаро бир қатор алоқаларни таъминлайди.	G2B
G2G	Давлат → давлатга давлат ичида ёки давлат идоралари ўртасидаги турли ахборотларни алмашиш ва ҳамкорликни қўллаб-қувватлашни таъминлаш.	G2G
G2E	Давлат → ходимларга ички жараёнларини соддалаштириш ва фуқаролик хизмати, давлат ва унинг ходимлари ўртасидаги алоқа бошқарувини осонлаштириш орқали унумдорлигини оширади.	G2E
G2N	давлат бошқарув оғанлари билан нотижорат ташкилотлар ўртасидаги	G2N

	ўзаро муносабатлари	
Интеграциялашган миллий молия ахборот тизими	Турли давлат идораларида реал вақтда бошқарилувчи молия соҳасига тегишли бўлган тизимлар бир-бирига ўзаро боғлаш орқали ташкил қилинган	Integrated National Financial Information System
Маҳаллий электрон ҳукумат ахборот тизими	маъмурий ишларни стандартлаштириш ва ахборотлаштириш орқали маҳаллий ҳукумат бошқаруви тизимидаги хизматлар	Local e-Government Information System
Таълим ахборот тизими	Мактаблар, таълим вилоят офислари ва уларнинг туман идоралари, Таълим вазирлиги ва инсон ресурсларини ривожлантириш муассасалари ўртасида умуммиллий ахборот тармоғи	Educational information system
Ҳукумат электрон ҳужжат алмашинуви	электрон қайта ишлаш, барча давлат ҳужжатларини тайёрлаш, тасдиқлаш, сақлаш ва тарқатиш тармоғи	State electronic document management
Бизнес жараёнларни мақбуллаштириш	ишни олиб бориш жараёни оқими ёки поғоналараро оқимини қайта ишлаб чиқиш билан жараённинг самарадорлигини ошириш	Business Process Optimization
Электрон ҳукуматни жорий этишнинг 1-чи босқичи	веб порталларнинг яратилиши ҳукуматни электрон тармоқ тузилмасига чиқиши билан характерланади	1-stage of the introduction of e-government
Электрон ҳукуматни жорий этишнинг 2-чи босқичи	веб портал иштирокида ҳукумат сайтлари орқали фойдаланувчиларга махсус ва янги маълумотларни кўплаб тақдим этилиши	2-stage implementation of e-government
Электрон ҳукуматни жорий этишнинг 3-чи босқичи	интерактив веб порталлар аҳолига хизмат кўрсатиш билан бирга, давлат тузилмалари ва фуқаролар ўртасидаги муносабатларнинг изчиллигини оширади	3-stage implementation of e-government
Электрон ҳукуматни жорий этишнинг 4-чи босқичи	фойдаланувчи учун ахборот оқими веб портали тармоқ орқали ҳужжатларни олиш ва келишувларга эришишни таъминлайди	4-stage implementation of e-government
Электрон ҳукуматни жорий этишнинг 5-чи босқичи	тўлиқ интеграллашган веб портал ҳукумат портали тармоғи орқали хизмат кўрсатиш ва боғланишни таъминлайди, тармоқ фойдаланувчисига ихтиёрий хизматни ўз вақтида олишини таъминлайди	5-stage implementation of e-government

Ягона ойна	керакли маълумотларни битта “ойна” орқали олиб ишлатиш тизими, ҳафтанинг 7 куни ва куннинг 24 соати мобайнида хизмат кўрсатади	single window
Электрон ҳукуматнинг 1-чи элементи	Электрон воситалар ёрдамида омманинг фикрини (фуқаролар тармоғи, овоз бериш ва бошқалар) шакллантириш ва қарорлар қабул қилишга асосланган электрон демократия ҳамда иштирок	The first element of e-government
Электрон ҳукуматнинг 2-чи элементи	Электрон воситалар ёрдамида ўзаро оммавий, хусусий ва оммавий институтлар ўртасидаги ҳамкорлик шакли электрон фойдаланиш тармоғи	The second element of e-government
Электрон ҳукуматнинг 3-чи элементи	Фойдаланувчиларга, хусусий шахс ёки жамоага маҳаллий, ҳудудий ёки миллий портал орқали хизматни тақдим этишга асосланган оммавий электрон хизмат	3rd element of e-government
my.gov.uz	Ягона интерактив давлат хизматлари портали	my.gov.uz
Интерактив давлат хизмати	идораларнинг ахборот тизимлари воситасида телекоммуникациялар тармоғи орқали жисмоний ва юридик шахсларга ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда идоралар томонидан кўрсатиладиган хизматлар	Interactive public service

VII БЎЛИМ

АДАБИЁТЛАР
РЎЙХАТИ

VII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажак фаровон бўлади. 3-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

6. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
7. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июнь “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрель “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 февраль “Ахборот технологиялари ва коммуникациялари соҳасини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5349-сонли Фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 май “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июнь “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетда талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.
15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 август “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги

ПФ-5789-сонли Фармони.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони.

17. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрь “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарори.

18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 21 май “«Электрон ҳукумат» тизими доирасида ахборот-коммуникация технологиялари соҳасидаги лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш сифатини яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4328-сонли Қарори.

19. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 25 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 октябрь “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли Фармони.

21. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрь “Рақамли Ўзбекистон-2030” Стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6079-сонли Фармони.

Ш. Махсус адабиётлар

22. Зайнидинов Х.Н., Якубов М.С., Корабоев Ж. Электронное правительство // Академия государственного управления при Президенте Республики Узбекистан, Координационный комитет по развитию науки и технологий при Кабинете Министров Республики Узбекистан. –Т.: Академия, 2015.- 175 с.

23. Олий таълим тизимини рақамли авлодга мослаштириш концепцияси. Европа Иттифоқи Эрасмус+ дастурининг кўмагида. <https://hiedtec.ecs.uniruse.bg/pimages/34/3. UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf>

24. Nag Yeon Lee and Kwangsok Oh. E-Government Applications. - Republic of Korea: Scand-Media Corp. Ltd., 2016.

IV. Интернет сайтлар

25. <http://edu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

26. <http://www.mitc.uz> - Ўзбекистон Республикаси ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги

27. <http://lex.uz> – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси

28. <http://bimm.uz> – Олий таълим тизими педагог ва раҳбар кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш бош илмий-методик маркази

29. <http://ziyonet.uz> – Таълим портали Ziyonet

30. <http://natlib.uz> – Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий

кутубхонаси

31. <http://www.tuit.uz> - Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университети

32. <https://www.litres.ru/lps-ru/smm-dlya-novichkov/>

33. <https://zillya.ua/ru/check-password>

34. <https://habr.com/ru/post/21822/>

РЕЦЕНЗИЯ

на учебно-методический комплекс, составленный О.Джураевым по модулю «Электронное правительство» для курсов повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров высших образовательных учреждений направления «Информационные системы и технологии»

Учебно-методический комплекс по модулю «Электронное правительство» составлен для курсов повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров высших образовательных учреждений направления «Информационные системы и технологии» и содержит в себе программу курсов, рекомендованные педагогические технологии, тексты лекций, материалы для практических занятий, кейсы, глоссарий и список рекомендованной литературы и интернет сайтов. Программа модуля соответствует содержанию типовой программы данного направления и включает в себя введение, цели и задачи модуля, требования к знаниям, умениям, навыкам и компетенциям слушателей, рекомендации к проведению занятий, содержание и разбивка часов по темам и список рекомендованной литературы и интернет-сайтов. В программе и в учебно-методическом комплексе раскрываются такие темы, как: понятие, цели и задачи электронного правительства, нормативно-правовая база для развития электронного правительства, успехи и факторы риска внедрения электронного правительства, модели электронного правительства, внедрение системы электронного правительства: история, этапы и опыт, работа с едиными интерактивными порталами государственных услуг Республики Узбекистан, использование интерактивных сервисных систем электронного правительства. Разработанный автором учебно-методический комплекс соответствует содержанию типовой программы данного направления, часы распределены соответственно часам, указанным в учебном плане. В нем приведены основные материалы по данному модулю, которые соответствуют современному состоянию развития как информационно-коммуникационных технологий, так и электронного правительства.

Таким образом, учебно-методический комплекс по модулю «Электронное правительство» может быть рекомендован к использованию на курсах повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров высших образовательных учреждений направления «Информационные системы и технологии» и его можно рекомендовать к публикации.

Вр.и.о. исполнительного директора
Совместного Белорусско-узбекского
межотраслевого института прикладных
технических квалификаций,
доктор педагогических наук (DSc)

Я.Исмадияров

Я.Исмадияров
Зав. кафедрой
11.12.2020г.

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ КУРСИ УЧУН
ТАЙЁРЛАНГАН
“ЭЛЕКТРОН ХУҚУМАТ” МОДУЛИНИНГ
ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУАСИГА
ТАҚРИЗ**

Ўқув-услубий мажмуа “Электрон ҳуқумат” модули бўйича қайта тайёрлаш ва малака ошириш тингловчилари учун яратилган. “Электрон ҳуқумат” модулининг мақсади: электрон ҳуқумат бўйича олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини ошириш ва модулнинг вазифалари олий таълим муассасалари педагог кадрларида электрон ҳуқумат ҳақида назарий ва амалий билимларни, кўникма ва малакаларни шакллантиришдан иборат деб белгиланган. Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда ўқув-услубий мажмуада тингловчиларнинг ушбу модуль доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар келтирилган.

Ўқув-услубий мажмуа доирасида берилётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари, ўқув режалари ва дастурлари асосида шакллантирилган бўлиб, бу орқали олий таълим муассасалари педагог кадрларининг соҳага оид замонавий таълим ва инновация технологиялари, илғор хорижий тажрибалардан самарали фойдаланиш, ахборот-коммуникация технологияларини ўқув жараёнига кенг татбиқ этиш билан боғлиқ компетенцияларга эга бўлишлари таъминланади.

Умуман олганда, “Электрон ҳуқумат” модули бўйича яратилган ўқув-услубий мажмуа барча талабларга жавоб беради ва уни ўқув жараёнида қўллаш ва чоп этиш учун тавсия этиш мумкин.

Муҳаммад Ал-Хоразмий номидаги
ТАТУ “Ахборот технологиялари” кафедраси
мудир, профессор

Х.Зайнидинов

